

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav českých dějin

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Květa Fremrová

Pražská péče o sirotky a opuštěné děti v první polovině 20. století

Prague care of orphans and abandoned children in the first half of the 20th
century

Praha 2016

Vedoucí práce: doc. PhDr. Jana Čechurová, Ph.D.

Na tomto místě bych chtěla poděkovat všem, kteří přispěli ke vzniku této diplomové práce svými inspirativními otázkami, radami a podnětnými komentáři. Velký dík patří vedoucí mé práce doc. PhDr. Janě Čechurové, Ph.D a spolužákům z výběrového semináře za zajímavé podněty a doplňující otázky. Za podporu a trpělivost vděčím také svým rodičům a přátelům.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 4. ledna 2016

.....

Květa Fremrová

Abstrakt

Tato diplomová práce se zabývá péčí o opuštěné děti a sirotky, přičemž se zaměřuje na to, jak byla tato péče prováděna v Praze v 1. polovině 20. století. Práce nejprve představuje obecný vývoj péče o tyto děti, legislativu, která se na ně zaměřovala, a poté už se soustředí na vývoj pražské sociální péče se zvláštním zřetelem na děti. Existovaly dvě hlavní možnosti, jak bylo o opuštěné a osiřelé děti postaráno. Prvním, častějším, byla náhradní péče v rodinách. Pražské děti byly s oblibou umístovány mimo Prahu do tzv. rodinných kolonií, kde se koncentrovaly pěstounské rodiny a byla tak zjednodušena kontrola nad péčí, jaké se v náhradních rodinách dostává. Druhou možností byla ústavní péče v sirotčincích. Ty mohly být zřizovány jak městem, tak v návaznosti na některou církevní obec, případně je mohly zřizovat soukromé laické spolky. Pro každou možnost jsem vybrala pražský ústav a na nich demonstruji základní rysy ústavní péče. Pokusila jsem se také rekonstruovat život v ústavech. Poslední kapitola se věnuje dobovým pohledům na klady a zápory na obě možnosti zaopatření.

Klíčová slova: sirotci, opuštěné děti, sociální péče, Praha, dětské domovy, pěstounská péče, rodinné kolonie

Abstract

The master thesis investigates the care of orphans and abandoned children paying special attention to how the care was executed in Prague in the 1st half of the 20th century. First, the thesis describes the general development of care of these children and of legislation. It then focuses on Prague social care of children. The orphans and abandoned children could be provided either in foster families (this form of care was more frequent) or in orphanages. Prague children were often placed outside of Prague to the so called family colonies, where the foster families were concentrated and where it was easier to control the quality of care those children attained in foster families. The other option was care in orphanages. Those could be established by the city, by the church or by an independent charity association. For each option I chose one Prague orphanage as an example. I also tried to describe the everyday life in these institutions. The last chapter focuses on the period view on advantages and disadvantages of both forms of care.

Keywords: orphans, abandoned children, social care, Prague, children's homes, foster care, family colonies

Sirota

Anča Haužvicová

Oč oloupen je člověk ten, jenž v dětství otce ztratí?
Však kdo si troufá říci dnes, že ztrátu matky hradí?

Neb věřte mi: zdaž může být většího štěstí na světě,
než když nám láska otcovská i zlaté máti kvete?

Jak šťasten musí býti ten, který má otce svého
a jenž se může zadívat do zraku mateného?

Jak plyne život sirotky ve strádání a hoři,
když nemilostně Osud zlý mu vzdušné zámky boří?

Každý si klestí životem tu svoji cestu vytčenou,
jen sirota má duši, svou bolestí stále dotčenou.

Obsah

Seznam zkratk	8
Úvod	9
Prameny a literatura	10
Vývoj péče o sirotky a opuštěné děti	14
Vývoj do první světové války	14
Vývoj péče v meziválečném období	17
Vývoj po druhé světové válce	19
Pražská sociální péče	20
Péče v náhradní rodině	24
Přijetí dítěte do pěstounské péče	26
Výběr dítěte a rodiny	27
Motivace pro přijetí dítěte	32
Zřízení rodinné kolonie a její zánik	34
Národnostní rozměr zřizování kolonií a umísťování do rodin k pěstounům	36
Správa rodinné kolonie	38
Vychovávací příspěvky, výdaje s péčí spojené	41
Dohled nad dítětem	42
Školní docházka a lékařská péče	45
Každodenní život a vztahy v rodinách	46
Kontakty s původní rodinou	50
Odchod dítěte z pěstounské péče	52
Ústavní péče	54
Městské ústavy – sirotčinec a útulna	55
Ústavy vázané na církevní obce – Asyl milostného pražského Jezulátka	61
Soukromé ústavy – Domov pro děti opuštěné a osiřelé	64
Příchod do ústavu	66
Původ dětí	67
Běžný den v ústavu	70
Výchovné metody	75
Vztahy	77
Smrt chovance	80
Odchod z ústavu	82

Hospodaření.....	84
Do ústavu nebo do rodiny?	89
Změny náhledu v průběhu let	90
Připravenost pro život.....	99
Závěr.....	106
Seznam pramenů a literatury.....	108
Seznam příloh.....	116

Seznam zkratek

AMP	Archiv hlavního města Prahy
ANM	Archiv Národního muzea
ČSNS	Česká strana národně socialistická
ČZK	Česká zemská komise pro péči o mládež
MSP	Ministerstvo sociální péče
NA	Národní archiv
OPM	Okresní péče o mládež
ÚDD	Ústřední dětský domov hlavního města Prahy
ÚSÚ	Ústřední sociální úřad hlavního města Prahy
ÚSS	Ústřední sociální sbor hlavního města Prahy
ZÚPM	Zemské ústředí péče o mládež

Úvod

Tématem mé diplomové práce je pražská péče o opuštěné a osiřelé děti v 1. polovině 20. století. Do jisté míry vycházím se své bakalářské práce, která však pouze mapovala síť pražských sirotčinců v daném období, a zdaleka nevyčerpala všechny otázky, které se ohledně péče o opuštěné děti a sirotky nabízí. Nyní jsem se rozhodla pojednat pražskou péči plošněji a popsat, jakými způsoby byly pražské osiřelé a opuštěné děti zaopatřovány. V zásadě šlo o dvě formy, a sice o umístění v pěstounské rodině a o ústavní výchovu. Ačkoli měla pěstounská péče více forem, zaměřila jsem se pouze na jedinou – na péči soustředěnou v rodinných koloniích. Ačkoli by bylo zajímavé věnovat se i ostatním formám pěstounské péče, dostatek pramenů se mi bohužel podařilo shromáždit jen k pěstounským koloniím. V oblasti pěstounské péče mne zajímalo, jaké faktory hrály roli při zřizování kolonií, jakými mechanismy se děti do kolonií dostávaly a podle jakého klíče byly přidělovány k jednotlivým pěstounským rodinám. Snažila jsem se zjistit, jaké motivace mohly mít rodiny pro přijetí cizího dítěte, jak následně rodiny fungovaly a jaké mohly mezi členy domácnosti panovat vztahy. Zaměřila jsem se také na způsoby, jakými byla kolonie spravována a jak byla nad dětmi z Prahy vykonávána kontrola.

Také ohledně ústavní péče se nabízela celá řada výzkumných otázek, které jsem se pokusila v práci zodpovědět: Jak se děti do ústavů dostávaly? Jak byl organizován běžný ústavní den a jaké fungovaly v ústavech výchovné metody? Snažila jsem se zrekonstruovat i vztahy v ústavech. Při každé této otázce jsem se také ptala, jak se mohl běh života v ústavu lišit v závislosti na tom, kdo byl jeho zřizovatelem. Tato otázka pak byla nejrelevantnější v případě zkoumání hospodářského zajištění ústavů a způsobů, jakými byly ústavy financovány.

Nakonec se samozřejmě nabízela i otázka, jaký byl celospolečenský náhled na obě formy péče, která z nich byla preferována a zda se preference během let nějak měnily. Pro zodpovězení tohoto problému jsem analyzovala dobové odborné publikace a články.

Práce je tedy členěna následovně: nejprve je ve stručnosti představen vývoj péče o sirotky a opuštěné děti jednak v celostátním měřítku, jednak se zaměřením na Prahu. Další kapitola se věnuje pěstounské péči, následující péči v ústavech a poslední srovnání obou těchto forem v dobovém diskurzu. Ačkoli se může nabízet otázka, proč tato teoretická kapitola není dřívejším kapitolám předržena, rozhodla jsem se ji zařadit právě ke konci práce proto, aby měl již čtenář jisté povědomí o praxi obou péčí. Ostatně většina zmiňovaných teoretických prací staví na praktických zkušenostech.

Tato práce si neklade za cíl pojednat veškeré zmiňované neznámé v úplnosti. Doufám však, že se může stát inspirací a opěrným bodem pro další bádání v této oblasti.

Prameny a literatura

Při psaní práce jsem využila řadu pramenů i titulů sekundární literatury. Stěžejním archivním pramenem mi byl fond *Ústřední sociální úřad* (ÚSÚ) uložený v Archivu hlavního města Prahy (AMP). Jde o uspořádaný fond, který obsahuje dokumenty z činnosti pražského sociálního úřadu a jeho předchůdce – Vrchního ředitelství ústavu chudinského. Materiály zde obsažené pokrývají celou řadu sociálních otázek, věnují se jak péči o děti, tak o dospělé, konkrétněji třeba dělnické nebo bytové otázky. V kartonech č. 89 - 93 nalezneme obecné informace o zaopatření dětí v ústavech, v kartonech č. 95 – 106 zprávy o umisťování dětí do pěstounské péče a informace o zakládání, chodu a revizích pěstounských kolonií a v kartonech č. 138 – 161 prameny k jednotlivým dětským ústavům. Především však jde o informace o těch ústavech, které ÚSÚ sám vedl a spravoval, tedy k Sirotčinci hl. města Prahy a k dětské útulně, méně již k ústavům založeným soukromými spolky nebo vázaným na církevní obce, ačkoli i nad nimi vykonával ÚSÚ kontrolu. Jako spíše doplňkový zdroj informací jsem využila *Spolkový katastr* AMP, kde se nacházejí mj. úřední dokumenty spolků. Lze zde nalézt např. jejich stanovy a výroční zprávy z některých let, které alespoň částečně osvětlují financování a hospodářské fungování soukromých ústavů.

Poměrně ucelenou představu o chodu jednoho z pražských dětských domovů si můžeme udělat na základě fondu *Domov pro děti opuštěné a osiřelé v Praze 10 – Strašnicích* uloženého v Archivu Národního muzea (ANM). Obsahuje řadu výročních zpráv, materiály ke společenské činnosti spolku, která z nemalé části přispívala k financování chodu domova, poměrně bohatou fotodokumentaci a také zápisník domova, který bohužel nepokrývá celou dobu jeho existence, ale útržkovitě jen roky 1918 – 1936. Podobně plastický obrázek o chodu dalšího ústavu – Asylu milostného pražského Jezulátka, který byl vázán na katolickou Charitu, lze vytvořit na základě jeho *Kroniky*, která je dodnes uložena ve dřívější budově ústavu v Černé ulici. Ačkoli není kronika nikterak obsáhlá – každý rok je zde popsán jen na několika stránkách, přece se z ní dá vyčíst mnohé o životě ústavu a spolku, který ústav vydržoval. Pro dotvoření představy o tomto dětském domově, stejně tak jako pro získání informací o dalších církevních ústavech jsem použila i drobný archiv Charity, který je dostupný v jejím sídle v Praze ve Vladislavově ulici.

Především pro vytvoření obecnějšího obrázku o sociální péči a péči o děti a mládež v Čechách jsem nahlédla také do několika fondů Národního archivu (NA). Jmenovitě jde

o fond *Ministerstvo sociální péče* (MSP), který pokrývá roky 1918 – 1951 a lze z něj mj. vyčíst informace o činnosti MSP na poli péče o dítě, fond *Zemské ústředí péče o mládež* (ZÚPM) shrnující materiály z let 1907 – 1949 z činnosti ZÚPM i jeho předchůdkyně České zemské komise pro péči o mládež (ČZK) a částečně i fond *Československá strana národně socialistická* (ČSNS), kde se v kartonech 565 a 566 nacházejí materiály o činnosti Petra Zenkla na poli pražské sociální péče a budování sociálních ústavů.

Pro práci jsem prošla také několik titulů periodik, některé zaměřené na sociální péči jako celek, jiné výhradně specializované na péči o děti a další omezené na oblast Prahy či přímo na jeden konkrétní ústav. *Učitelské noviny* vycházely jednou týdně a byly (ostatně stále jsou) periodikem pro zájemce z řad pedagogů a příznivců školství. Většina článků se proto věnuje otázkám výchovy a školství, ale některé se zaměřují i na problematiku opuštěných a osiřelých dětí a na možná úskalí jejich výchovy. Najdeme zde také zprávy o činnosti Bolzanova učitelského sirotčince. *Sociální revue* vycházela v letech 1919 až 1950, vydával ji Sociální ústav ČSR a její přílohou byl Věstník Ministerstva sociální péče. Otiskovala odborné statě týkající se celé řady sociálních otázek a problematik, informace o činnosti MSP, návrhy připravovaných zákonů i jejich finální podobu. *Sociální pracovnice* byl časopis stavovské Organizace sociálních pracovníků. Vycházel v letech 1932 – 1948 a objevují se tu odborné články týkající se v nemalé míře i péče o děti a dorost. Najdeme tu i různé kazuistiky k sociální péči a poměrně časté jsou také příspěvky hledající inspiraci v zahraničí nebo informující o tamním dění na poli sociální péče. *Ochranu mládeže* vydávala Česká zemská komise pro péči o mládež. Jsou zde otištěny jak články týkající se nejnovějších právních úprav na poli péče o mládež, tak zprávy informující o pokroku v této oblasti v zahraničí a také každoroční zprávy o činnosti ČZK.

*Věstník hlavního města Prahy*¹ byl oficiálním úředním pražským periodikem, proto se v něm mimo jiné nacházejí rozpočty města Prahy, zprávy o usneseních městské rady a některých komisí, z nichž pro mne byly důležitá především jednání sociálně-humanitní komise. V letech 1900 – 1918 je tu také pro většinu let možné nalézt roční zprávy shrnující v dění v Prahou spravovaném sirotčinci, týkající se počtu dětí v ústavu, jejich zdravotního stavu a prospěchu, a také rozhodnutí přijatá kuratoriem sirotčince. V dalších letech však už bohužel tyto zprávy ve *Věstníku* nenajdeme.

---

¹ Název *Věstníku* se několikrát změnil, nejprve vycházel jako *Věstník obecní královského hlavního města Prahy*, od roku 1918 jako *Věstník obecní hlavního města Prahy* a od roku 1920 již jen jako *Věstník hlavního města Prahy*.

Za pozoruhodný časopis s nemalou výpovědní hodnotou považuji *Náš list*. Jde o měsíčník, který si sami vydávali chovanci a bývalí chovanci městského sirotčince. Vycházel bohužel jen krátce, začal v roce 1911 a již během roku 1914 bylo jeho vydávání pro válečné události pozastaveno. Jako pramen je však i přes svůj omezený časový rozsah velmi zajímavý a lze z něj mnoho vytěžit – nejenže obsahuje různé postřehy a zprávy z kulturního a politického života, doporučení k četbě i jakýsi pokus o vlastní kroniku, ve které by se promítly nejdůležitější události československého i světového dění, ale najdeme tu i literární práce samotných sirotek, které v nemalé míře zachycují jejich vlastní zážitky z výletů, z příchodu do sirotčince, vzpomínky na kamarády z ústavu. Velký prostor je věnován reflexi stěhování sirotčince ze staré budovy do nové v roce 1913, díky které je alespoň částečně možné zmapovat i to, jaký vztah měly děti ke svému náhradnímu domovu. Za neméně cenné považuji i několik otištěných dopisů na rozloučenou, které psal tehdejší ředitel sirotčince Karel B. Hájek dospívajícím chovanců, kteří opouštěli zdi ústavu a pouštěli se na samostatnou životní dráhu. Spolu s výročními vzpomínkami dětí ze strašnického sirotčince tak může *Náš list* aspoň do jisté míry suplovat roli jiných ego-dokumentů, kterých je k dané tematice bohužel poskrovnu (nebo jsou jen těžko k nalezení).

Spíše pro ilustrační účely jsem využila i *Květy lásky*, měsíčník vydávaný Útulkem sv. Josefa, jehož výtěžek pomáhal financovat chod tohoto ústavu. Obsahuje především nábožensky laděné texty a pro mou diplomovou práci tak byly hodnotné především některé otištěné propagační materiály a kresby nabádající dobrodince k příspěvku.

Využila jsem také dobové příručky určené pracovníkům na poli péče o mládež, poručníkům či členům sirotčích rad,² jakož i odborné a populárně naučné publikace.³ Některé dobové publikace poskytují obecný přehled o vývoji sociální péče,⁴ jiné se zaměřují především na výchovu a péči o děti a mládež⁵ a další se již věnují pouze sirotkům⁶ nebo opuštěným dětem. Ještě jiné publikace se snaží dopátrat odpovědi na otázku, zda a za jakých okolností by mohla být ústavní výchova sirotek prospěšnější než výchova rodinná (a

---

² Antonín BALCAR: *Návod jak spravovati záležitosti sirotčí*, Habry, 1906; František JANISCH: *Rada sirotčí pečuje o vydatnou ochranu dětí*, Česká Lípa, 1902.

³ Sylvestr BRYNDA: *Péče o mládež a její praktické řešení*, Nová Paka, 1934; Lydie z WOLFRINGŮ: *Co jest ochrana dítek?*, Vídeň, 1906.

⁴ Jaromír NEČAS: *20 let sociální péče v Československé republice*, Praha, 1938; Karel SVOBODA: *Sociální péče obecní*, Praha, 1923.

⁵ Jindřich CALABA: *Sociální péče o mládež a slabé v lidské společnosti v republice Československé*, Jilemnice, 1924; Jan DVOŘÁK: *Ochrana dítěte a mládeže*, Praha 1910; Karel HLAVA: *Sociální péče o mládež*, Praha, 1939; Jaroslav KALLAB: *Historický vývoj sociální péče o mládež*, Brno, 1923; Jiří TRAPL – Vladimír KRATINA: *Dobrovolná péče o mládež*, Praha, 1946.

⁶ Karel ADÁMEK: *Zemské sirotčí fondy*, Chrudim, 1906; Václav BUDÍNSKÝ: *Obecní rady sirotčí a péče o mládež*, Praha, 1918.

naopak).⁷ Zejména pro získání přehledu o počtech dětí v pražských ústavech jsem také využila *Statistické zprávy hlavního města Prahy*. Bohužel kategorie údajů v nich zachycené se často měnily, a tak z některých let ukazují počty dětí ve všech ústavech, jindy jen v ústavech městských a ještě v jiné roky např. jen celkové náklady na sirotčí péči a proto se z nich nedá získat ucelený přehled o situaci a počtech sirotků a opuštěných dětí v Praze.

Pokud jde o sekundární literaturu, patří pražská péče o opuštěné děti a sirotky zatím mezi méně prozkoumaná témata. Existují však dílčí práce zabývající se některými aspekty vývoje péče o děti a mládež, ochrany dětství či sirotčí péče. Vývoj péče o mládež zdařile popisuje kratší stat' Věduny Bubleové⁸ a článek Jaroslavy Hoffmanové,⁹ který je však vzhledem k době vzniku třeba číst s ohledem na tendenční zabarvení. Z hlediska podání přehledu vývoje péče o mládež je přínosná také kniha Jiřího Musila,¹⁰ která v jedné části podává přehled o Cyrilu Stejskalovi, odborníkovi na poli péče o dítě, ve druhé pak shrnuje právě vývoj této péče. Přímo péči o sirotky a opuštěné děti se věnuje práce Jiřího Dunovského.¹¹ Inspiraci jsem mohla čerpat také z několika studentských prací zaměřených na chudinství. Jde např. o diplomovou práci Veroniky Janovské zaměřenou na pražskou péči o chudé v letech 1864 - 1929¹² a o práci Milana Pátra mapující českou chudinskou péči v letech 1918 – 1938.¹³ O péči zaměřené na pražské osiřelé děti v 1. polovině 20. století vznikla zatím jen bakalářská práce zaměřená na péči ústavní, ze které i tato má nynější práce do značné míry vychází.¹⁴

Úplný seznam pramenů a literatury je zařazen na konci diplomové práce.

---

⁷ Např. Rudolf SECKÝ: *Sirotčinec anebo rodina?*, Praha, 1926.

⁸ Věduna BUBLEOVÁ: Historický vývoj péče o opuštěné děti, in: *Náhradní rodinná péče*, r. 2000, č. 1, s. 45-51.

⁹ Jaroslava HOFFMANOVÁ: *K vývoji sociální péče o mládež v Čechách*, in: *Sborník archivních prací*, roč. XXXII., č. 2, s. 419 – 439.

¹⁰ Jiří MUSIL: *Cyril Stejskal – Život a dílo: Rozvoj péče o mládež v Čechách a do okupace*, Olomouc, 2005.

¹¹ Jiří DUNOVSKÝ: *Postavení dítěte ve společnosti se zřetelem k sociálnímu osiření*, Praha, 1970.

¹² Veronika JANOVSKÁ: *Praha a chudí – Chudinská péče v Praze v letech 1864 – 1929* (diplomová práce), Praha, 2013.

¹³ Milan PÁTRA: *Chudinská péče v Čechách v letech 1918 – 1938 a její historické kořeny* (diplomová práce), Praha, 2010.

¹⁴ Květa FREMROVÁ: *Pražská ústavní péče o sirotky a opuštěné děti v první polovině 20. století* (bakalářská práce), Praha, 2012.

Vývoj péče o sirotky a opuštěné děti

Výklad o pražské péči o opuštěné děti a sirotky nemůžeme začít, aniž bychom alespoň rámcově nenastínili celostátní vývoj v této oblasti. Na několika následujících stránkách se nesnažím o vyčerpávající výklad veškeré péče o mládež v daném období, spíše chci zachytit nejdůležitější rysy a případné právní normy vztahující se právě na sirotky. V poslední části této kapitoly chci také zachytit nejdůležitější momenty konkrétněji v organizaci pražské péče o potřebné děti.

Systematičtější péči a pozornosti se opuštěným a osiřelým dětem a mládeži začalo dostávat až v 19. a ve 20. století. Již v období středověku však nalezneme v Evropě první ústavy, které do jisté míry plnily funkci sirotčinců. Většinou byly vázány na církevní řády a nešlo o specializované dětské ústavy, nýbrž o ústavy zaměřené obecně na péči o chudé, do které ale podle tehdejšího smýšlení spadaly i opuštěné nezaopatřené děti a sirotci. První skutečné sirotčince a nalezince se z ústavní péče vyčlenily během 16. a 17. století. V Čechách byl nejznámějším takovým ústavem Vlašský špitál založený roku 1602.¹⁵ Pokud se dítě neocitlo v ústavě, mohlo o něj být postaráno v obci, u známých či příbuzných, jindy chodilo „střídou“ dům od domu.

Vývoj do první světové války

Právní základy péče o nemajetné opuštěné děti a sirotky byly položeny v 19. století¹⁶ a vycházejí z Říšského obecního zákona č. 18 z roku 1862 a ze zákona o domovském právu z roku 1863. Obecní zákoník obcím ukládal povinnost postarat se nemohoucí, chudobné osoby i právě o opuštěné a osiřelé děti. Zákon o domovském právu pak určoval příslušnost k obci a z ní plynoucí požitky.

Na základě těchto dvou zákonů byl v roce 1868 vydán zemský chudinský zákon č. 59 čez. z.¹⁷ Péči o potřebné bez ohledu na věk přikazoval domovským obcím, případně zemím a okresům. Zákon částečně ošetřoval i péči o sirotky, u kterých stanovil, že mezi povinnosti obce patří zjistit, zda má dotyčné dítě poručníka a zda poručník vyžaduje podporu na příbuzných dítěte, především pak měly obce u sirotek a opuštěných dětí zajistit, „aby byly vychovány a staly se způsobilými k výdělku.“¹⁸ Na prvním místě tak bylo zjistit, zda dítě

---

¹⁵ Jan DVOŘÁK: Ochrana dítěte jindy a nyní, in: Jan DVOŘÁK: *Ochrana dítěte a mládeže*, s. 5.

¹⁶ Z dřívějších století existují sice právní normy ošetřující postavení sirotka a poručenství, především se však vztahují na movitější děti a ošetřují správu majetku do doby zletilosti (Jan DVOŘÁK – Karel MALÝ a kol.: *200 let Všeobecného občanského zákoníku*, Praha, 2011, s. 486).

¹⁷ Šárka ŠPECIÁNOVÁ: *Sociálně-právní ochrana dětí*, Praha, 2007, s. 6.

¹⁸ Zákon č. 59/ 1868 v příčině opatrování chudých, §16.

nemůže být vychovááno z jiných než obecních prostředků. Teprve když se žádný takový způsob nenašel, přicházela na řadu obec: „...ukládá domovským obcím [...] starati se o potřeby dětí, odkázaných pro svou chudobu a opuštěnost na veřejnou pomoc, pokud by nemohly býti tyto potřeby uhrazeny z jejich vlastního majetku, neb z majetku jejich rodičů nebo prostředků soukromých.“¹⁹

Zákon byl jen prvním krokem k zaopatření potřebných dětí. Obce často ke stanovené povinnosti přistupovaly pouze jako k nutnému zlu a vyžadovaná opatření chápaly jen jako další zátěž obecního rozpočtu, často se snažily „zbaviti se této své povinnosti za nejmenších obětí hmotných“,“²⁰ mnohdy se jim skutečně nedostávalo ani administrativních ani finančních prostředků, jak dosáhnout pro sirotky lepší péče.²¹ Nejednou to vedlo k obecním dražbám, kdy bylo dítě svěřeno té rodině, která za péči o ně žádala nejméně,²² jindy musely takové děti „chodit střídou“, tj. rodiny se pravidelně střídaly v péči o ně a děti chodily od domu k domu, nemajíce nikde vlastního domova.²³ Dle tohoto zákona se měly také okresy postarat o zaopatření dětí v pěstounských rodinách a zakládat a vydržovat sociální ústavy, mj. sirotčince a azyly.²⁴ Na tomto principu byla péče o děti organizována až do roku 1947, kdy byl vydán nový zákon o péči o mládež. Od roku 1868 a následně po většinu první poloviny 20. století proto veřejná péče o mládež značně závisela na finančních možnostech jednotlivých obcí a proto se v závislosti na oblasti značně lišila. Bohaté obce v rozvinutých oblastech si totiž mohly dovolit provozovat poměrně hustou síť sociálních zařízení a mohly také počítat s většími výtěžky z dobročinných sbírek, zatímco obce v chudších oblastech nejenže neměly dostatek prostředků, ale navíc se musely starat o větší počet potřebných.²⁵ I nadále proto takto organizovaná veřejná péče o potřebné děti nedostačovala, a proto ji stále z velké míry zajišťovaly dobročinné spolky.

Na počátku 20. století tak byla péče o sirotky stále nejednotná a organizovaná především na principu dobrovolnosti. Na tomto poli působila řada charitativních spolků a i nadále zůstalo doménou náboženských organizací. Vzhledem k roztržičnosti takto zajišťované péče se pak snadno stávalo, že zatímco se v jedné sféře péče nedostávalo, v jiné

---

¹⁹ NA, fond ZÚPM, k. 151 – 152, Vladimír Kratina: Právní podklad pro práci v péči o mládež.

²⁰ Karel B. HÁJEK: *Dítě v ústavě*, Praha, 1923, s. 10.

²¹ TRAPL – KRATINA: *Dobrovolná péče o mládež*, s. 1

²² MUSIL: *Cyril Stejskal*, s. 56.

²³ TRAPL – KRATINA: *Dobrovolná péče o mládež*, s. 1.

²⁴ ŠPECIÁNOVÁ: *Sociálně-právní ochrana dětí*, s. 6.

²⁵ Denisa HRIŇOVÁ: *Problémová mládež v českých zemích v 1. Polovině 20. Století aneb mládež „mravně vadná“* (diplomová práce), Praha, 2008, s. 38.

se působnost spolků překrývala – určitý segment potřebných tak byl zahrnován péčí, zatímco jiný zcela opomíjen.

Jedním z prvních kroků k lepšímu zajištění péče o potřebné opuštěné děti a sirotky byl vznik tzv. sirotčích rad. Měly působit jako pomocný orgán poručenských soudů, a tedy zejména vykonávat dohled nad dětmi a mládeží, která byla v péči poručníků. Sirotčí rady byly většinou složeny z významných členů obce a ze svého středu volily „otce sirotků“, který měl provádět opatření, na kterých se sirotčí rada dohodla. Především si sirotčí rady kladly za úkol „*při výchování dítek na poručníka dohlížeti a pečovati o tělesné, duševní a mravní blaho nezletilých a svěřených dítek v obci*“,“²⁶ za tímto účelem měly vyhledávat vhodné poručníky, v případě nutnosti je upozorňovat na nedostatky ve výchově dítěte a pokud narazily na zásadní pochybení informovat o něm poručenský soud. Jen v letech 1900 – 1908 vznikly takové sirotčí rady v 91 okresech, přičemž jejich zakládání bylo zřejmě podníceno nařízením ministerstva spravedlnosti o ochraně dětí, které se opakovaně vydávalo v letech 1893, 1899 a 1901.²⁷

Dalším krokem kupředu bylo roku 1902 založení Zemského sirotčího fondu. O rok dříve si Zemský výbor nechal vypracovat statistiku osiřelých, opuštěných a zpustlých dětí, podle které bylo v království Českém toho roku 26 918 takových dětí od 6 do 14 let.²⁸ Přitom děti jiných věkových kategorií statistika nezahrnovala, ale celkový počet potřebných dětí se odhadoval na 50 000.²⁹ Snad i tato vysoká čísla přispěla k rozhodnutí zřídit z přebytků sirotčích pokladen³⁰ sirotčí fond, ze kterého pak byly vypláceny příspěvky rodinám, které se rozhodly vzít k sobě osiřelé dítě na výchování a rovněž tak byla financována místa v ústavech. Příspěvky z Českého zemského fondu mohly čerpat pouze děti příslušné do Čech, přičemž to, že pobírají takový příspěvek, neznamenal, že by z povinnosti o dítě pečovat byla vyvázána domovská obec. O tom, zda bude dítě udělen příspěvek a na jakou formu péče se bude vztahovat, rozhodoval Zemský výbor. Při umisťování zdravých dětí se obecně dávala přednost pěstounské péči. Např. do dubna roku 1906 nákladem Českého zemského sirotčího

---

²⁶ JANISCH: *Rada sirotčí v obci pečuje o vydatnou ochranu dětí*, s. 10 – 11.

²⁷ MARTINA HALÍŘOVÁ: *Sociální patologie a ochrana dětství od dob osvícenství do roku 1914*, Pardubice, 2012, s. 233.

²⁸ ADÁMEK: *Zemské sirotčí fondy*, s. 12.

²⁹ HOFFMANNOVÁ: K vývoji sociální péče o mládež..., s. 427.

³⁰ Sirotčí pokladny soustřeďovaly drobné finanční prostředky nezletilých, které tak mohly být hromadně zužitkovány, např. ve formě půjček. Tento systém byl oboustranně výhodný, protože finance sirotků se tak zúčtovaly, ale úrok pro druhou stranu nebyl neúnosně vysoký.

fondy umístěno 2264 dětí v rodinách a pro ošetření sirotků a opuštěných dětí bylo zřízeno 677 míst v ústavech.³¹

V návaznosti na sirotčí fond pak začaly od roku 1904 vznikat v jednotlivých okresech dobrovolné a samosprávné Okresní péče o mládež (OPM). Zprvu měly na starosti především rozdělování prostředků ze sirotčích fondů, případně z různých dobročinných sbírek, a působily zcela nezávisle. Od roku 1908 je sdružovala Česká zemská komise pro péči o mládež (ČZK),³² která vznikla s cílem překlenout dosavadní roztržičnost na poli péče o mládež a vytvořit komplexní síť dobročinných spolků a jednotlivých OPM.

Před začátkem první světové války došlo ještě k jedné významné změně, a tou byl vznik tzv. hromadného poručenství v roce 1910. Do té doby totiž ustanovování poručníků chudým dětem často naráželo na neochotu a bylo proto velmi těžké takovým dětem poručníka opatřit. Často se jím pak stávaly osoby, které blaho svěřených dětí na srdci příliš neleželo, a dítě bylo v podobné situaci, jako by poručníka vůbec nemělo. Hromadným poručenstvím mohl soud pověřit důvěryhodného člověka, který se pak mohl stát zástupcem i několika desítek dětí. Toto opatření bylo ještě dále upravováno a pevnější oporu získalo až vládním nařízením č. 29 z roku 1930.³³

Vývoj péče v meziválečném období

Snahy o sjednocení péče o děti přerušila první světová válka. Značně přibýlo potřebných dětí a válečných sirotků a v důsledku toho i spolků věnujících se podpoře ohrožených dětí. Také ČZK se během války soustředila spíše na praktický výkon péče o mládež, než na organizační činnost. K výraznějším změnám v organizaci péče však ihned po skončení války nedošlo. Československo převzalo dřívější systém uspořádání péče o děti a mládež, kdy značnou část zajišťovaly dobrovolné spolky. Ačkoli se za první republiky několikrát objevily pokusy o sjednocení péče a vytvoření jednotného zákona upravujícího všechny aspekty péče o mládež, nebyly tyto snahy dovedeny ke zdárnému konci.

Po vzniku samostatného Československa se ČZK, potažmo OPM pevněji přimkly k orgánům státní správy, zejména k nově vzniklému Ministerstvu sociální péče (MSP), do jehož působnosti spadaly mj. právě i ochrana mládeže a péče o ni. Důvodem bylo

---

³¹ ADÁMEK: *Zemské sirotčí fondy*, s. 24.

³² Inspirací pro vznik ČZK byl první celorakouský sjezd pro ochranu dítek, který se konal ve Vídni roku 1907. Čechy měla na kongresu zastupovat Zemská komise pro ochranu dítek a péče o mládež v království Českém, ale pro národnostní třenice se záhy rozdělila na dvě sekce: ČZK a Deutsche Sektion der Landeskommission für Kinderschutz und Jugendfürsorge in Böhmen).

³³ MUSIL: *Cyril Stejskal...*, s. 70.

především to, že MSP doposud nemělo pro oblast péče o mládež vlastní výkonné orgány.³⁴ Na začátku 20. let došlo také k lehké změně pravomocí mezi ČZK a jednotlivými OPM. Podle nových stanov z roku 1921 již OPM nevykonávaly pouze úkoly dobrovolné péče o mládež, ale byly na ně delegovány i různé úkoly veřejné péče.³⁵ V této době také na OPM přešla část finančních úkolů původně prováděných ČZK, okresní péče mohly nyní např. samy vyplácet příspěvky na výchovu dětí v rodinách, což napomáhalo k rychlejšímu rozhodování v konkrétních případech.³⁶ Právní oporu poskytl činnosti OPM zákon č. 256/1921 Sb. o ochraně dětí v cizí péči a dětí nemanželských a vládní nařízení č. 29/1930 Sb. k tomuto zákonu. Podle nich měly děti do 14 let, pokud byly nemanželskými dětmi nebo se nacházely v cizí péči, požívat zvláštní ochrany spočívající ve zvláštním dozoru nad péčí a výchovou, jakých se jim dostává. Dozor nad dětmi v rodinné péči měl vykonávat poručenský soud, dozor nad dětmi v ústavech zemský úřad. Okresní soud však mohl přenést výkon dozoru na organizace dobrovolné péče o mládež, jmenovitě na OPM, což se i běžně stávalo. Dozor nad dětmi pak vykonávali předem schválení tzv. dozorčí důvěrníci.³⁷ Stejným nařízením bylo upraveno i poručenství. Pokud bylo nemajetné opuštěné dítě zaopatřeno v ústavu, nemusel mu být zajišťován zvláštní poručník, ale tohoto úkolu se mohl zhostit ředitel sirotčince či jiného příslušného ústavu (tzv. ústavní poručenství). Poručenství pro větší skupinu dětí mohlo být také přeneseno na vhodný orgán veřejné správy nebo na vybrané sdružení péče o mládež, pak šlo o již zmiňované hromadné, jinak též generální poručenství.

Dalšími významnějšími právními normami z meziválečného období byl zákon č. 373/1922 Sb. blíže určující pravidla, podle kterých měly být sirotkům a potřebným dětem přidělovány finance ze Zemských sirotčích fondů, a zákon č. 56/1928 Sb. upravující pravidla osvojení (adopce). Ještě v této době nebyla adopce nástrojem, jak zaopatřit opuštěné či osiřelé dítě v rodině ve smyslu, jak ji chápeme nyní. Mnohem spíše šlo o formu předání jména a majetku a sociální rozměr zaopatření dítěte byl až na dalším místě. Zákon proto dbal mj. na zajištění práv biologických potomků. Adoptovat dítě tak mohl pouze člověk, který neměl vlastní manželské nebo jim na roveň postavené děti (tj. legitimované nebo již dříve osvojené), muselo mu být více než 40 let a věkový rozdíl mezi ním a dítětem musel činit alespoň 18 let.³⁸

Z hlediska ČZK došlo ještě k jedné významnější změně, když byl v roce 1931 vytvořen Svaz československé péče o mládež, který sdružoval jednotlivé zemské komise v Čechách,

---

³⁴ HOFFMANNOVÁ: K vývoji sociální péče o mládež..., s. 430.

³⁵ Tamtéž.

³⁶ NA, fond MSP, k. 462, sg A 1/ch, č. j. S11887/19.

³⁷ NEČAS: *20 let sociální péče v Československé republice*, s. 83.

³⁸ Tamtéž, s. 82.

na Moravě, ve Slezsku, na Slovensku a na Podkarpatské Rusi. V roce 1933 pak ČZK změnila stanovy a změnila název na Zemské ústředí péče o mládež (ZÚPM). Jinak však jeho působnost zůstala stejná, i nadále se staral o sjednocování a koordinaci ostatních dobrovolných organizací a působil na sdružování dobročinných spolků pod záštitu OPM.³⁹

Pokud bychom si chtěli udělat alespoň přibližný obrázek o tom, kolika opuštěných a osiřelých dětí se v meziválečném období péče týkala, nebude lehké dobrat se odpovědi a bylo tomu tak již v té době. Slovy jedné z dobových statistických zpráv: „*Udati přesný počet mládeže chudé a ochrany potřebné u nás jest věcí obtížnou, protože při statistické metodě, kterou tyto děti byly zjišťovány, nebylo možno vyhnouti se od případu k případu dvojímu a někdy event. i trojímu počítání téhož individua. Ke kvotě dětí přímo podporovaných obcí z titulu veřejné péče dlužno přičísti děti nepřímo podporované, prostřednictvím chudých rodičů a jejich zástupců, děti podporované okresem, zemí a státem bez účasti v příspěvku obce [...] a skutečně velký počet dětí v péči dobrovolných orgánů, spolků a institucí na něž obec nepřispívá...*“⁴⁰ Tamtéž se uvádí, že šetřením pro rok 1931 bylo zjištěno 68 642 dětí a mladistvých do 18 let, kteří byli obcemi přímo podporováni v rámci chudinské péče. Z toho bylo 53 % chlapců a 47 % dívek. Úplných sirotek a dětí zcela opuštěných bylo asi 10 140, tedy necelých 15 %, polosírotek a dětí opuštěných pouze jedním z rodičů 21 076 dětí, tj. téměř 31 %.⁴¹

Vývoj po druhé světové válce

Zatímco v meziválečném období byla péče o mládež postavena především na spolkovém základě, po druhé světové válce přišly velké změny. V rámci reorganizace byla již v roce 1947 tato péče postátněna na základě zákona č. 48/1947 Sb., kterým byly spolky zrušeny a povinnost péče o děti a mládež přešla na zemské a okresní výbory. Likvidace dosavadních spolků byla provedena k 31. prosinci 1947.⁴² Jednotné provádění péče o mládež měla zajišťovat stálá koordinační komise pro péči o mládež při úřadě předsednictva vlády.⁴³ Po převratu v únoru 1948 došlo k dalším úpravám péče o mládež, diktovaným především komunistickou ideologií. V roce 1949 byly definitivně zrušeny OPM i Zemské ústředí péče o mládež,⁴⁴ a čímž došlo ke konečnému zrušení vcelku dobře fungujícího systému spolupráce

---

³⁹ NA fond ZÚPM, k. 37, sg. 214/130, Stanovy Zemského ústředí péče o mládež v Čechách, s. 4.

⁴⁰ *Péče o chudé a péče o mládež ochrany potřebnou*, Praha, 1937, s. 54.

⁴¹ Tamtéž.

⁴² HOFFMANNOVÁ: K vývoji sociální péče o mládež..., s. 436.

⁴³ HRIŇOVÁ: *Problémová mládež...*, s. 55.

⁴⁴ Po nějakou dobu po roce 1948 toto označení ještě používaly komise národních výborů pro péči o mládež, takže s označením „ZÚPM v likvidaci“ se můžeme setkat do roku 1954.

státního sektoru a spolků. Pravomoci OPM a ZÚPM následně přešly na příslušná ministerstva, čímž byla péče o dítě definitivně zestátněna. Od 50. let byly postupně rušeny malé dětské domovy vázané na dobročinné spolky i domovy okresních péčí o mládež, které byly koncipovány v duchu rodinné výchovy a skýtal tak útočiště pro 15 – 20 dětí. Začaly se prosazovat kolektivní formy výchovy a dětské ústavy rodinného charakteru byly nahrazeny velkými ústavami, do kterých byly navíc děti umisťovány podle věkových kategorií, v důsledku čehož se děti mezi ústavami přesouvaly pokaždé, když dosáhly určité věkové hranice. Mnohem více než jako sociální a charitativní ústavy začaly být dětské domovy chápány jako ústavy výchovné.⁴⁵ Na začátku 50. let došlo také k úpravě opatrovnictví a hromadného poručnictví. Od roku 1952 byly při okresních soudech zřizovány úřadovny ochrany mládeže, které podléhaly přímo ministerstvu spravedlnosti a do jejichž působnosti spadalo právě hromadné poručnictví.⁴⁶

Dalším dokladem příklonu ke kolektivní výchově bylo zrušení dosavadní pěstounské péče. Ačkoli ministerstvo sociální péče provedlo průzkum kvality pěstounské péče, ve kterém se ukázaly velmi dobré výsledky, přešla nakonec v roce 1949 i veškerá pěstounská péče na národní výbory a pěstounská péče, ve které se v té době nacházelo asi 6 500 dětí, byla zlikvidována. Zdá se přitom, že důvody pro zrušení pěstounské péče byly především politické, ospravedlněné především tím, že není jistota, že by děti v pěstounských rodinách byly vychovávány v „novém“ duchu.⁴⁷

Pražská sociální péče

Vývoj pražské sociální péče a péče o děti do velké míry kopíroval vývoj celostátní. I zde byla základem chudinská péče a i v Praze hrály velkou roli při zajišťování péče o potřebné děti různé dobročinné spolky a církve. Významným přelomovým rokem je pro prostředí Prahy a pro veřejnou sociální péči rok 1922. Do té doby byly chudinské záležitosti a potažmo i záležitosti sirotčí spravovány Vrchním ředitelstvím ústavu chudinského. V čele vrchního ředitelství stál ředitel a desetičlenný výbor, přičemž všechny tyto funkce byly čestné, tj. nehonorované. Vrchní ředitelství spravovalo sociální a zdravotní ústavy s celozemskou působností, které byly plánovány již v době josefinských reforem. Takto měly

---

⁴⁵ Jiřina TAXOVÁ: *Výchovné problémy dětských domovů*, Praha, 1967, s. 33.

⁴⁶ HOFFMANNOVÁ: K vývoji sociální péče o mládež..., s. 436.

⁴⁷ Jiří DUNOVSKÝ: *Postavení dítěte ve společnosti se zřetelem k sociálnímu osíření*, Praha, 1970, s. 51 – 53.

vzniknout např. centrální nemocnice, chudobinec, chorobinec a dokonce sirotčinec, v jeho případě se však zřízení značně pozdrželo a došlo k němu až v 70. letech 19. století.⁴⁸

Až do roku 1918 se vývoj v sociální oblasti nesl ve znamení stále nových pokusů o reformu. V důsledku připojování dalších obcí ku Praze rostly finanční náklady na péči, navíc se objevovaly stále další potřeby, jež bylo třeba obyvatelům zajistit. V péči o děti to souviselo např. i s hospodářským rozvojem a zaměstnáváním žen, v jehož důsledku rostla potřeba zajistit dětem dozor v době, kdy jsou jejich rodiče v práci (již roku 1884 tak byly otevřeny první dětské jesle záhy následovně útulkem pro chudou školní mládež. Postupně se rozmáhalo i zřizování dalších zařízení pro denní péči o děti). Ekonomickým náparem byla i první světová válka, během které narostl počet potřebných dětí i dospělých. V pražském sirotčinci dokonce muselo být z hospodářských důvodů i pro nedostatek kapacit pozastaveno přijímání dětí a to zrovna v době, kdy byla nejvíce potřeba. Ze 483 dětí, které byly v péči pražské obce před válkou, jich 200 muselo být propuštěno.⁴⁹

K velké reorganizaci pražské sociální péče došlo až v souvislosti s připojením okolních obcí a vznikem tzv. Velké Prahy v roce 1922, v jehož důsledku bylo třeba sjednotit úroveň sociální péče v připojených obcích. V červnu 1923 byl pro hlavní město schválen nový sociální řád. V rámci magistrátu se jím od počátku roku 1924 zřizoval Ústřední sociální sbor (ÚSS), ve všech obvodech pak měly být zřízeny místní sociální sbory a v Praze I. – VII. čtyři místní sociální sbory, jejichž agendu obstarávaly příslušné sociální úřadovny.⁵⁰ Tato síť sborů a úřadoven měla za úkol řídit a obstarávat sociální péči ve Velké Praze, která byla rozdělena právě s tímto záměrem na 13 sociálních okresů.⁵¹ Ten, kdo žádal o podporu či např. i o umístění dítěte do péče města, musil se obrátit právě na příslušnou úřadovnu. Místní sociální sbory pak na základě žádostí činily návrhy ÚSS, jehož agendu dále spravoval Ústřední sociální úřad (ÚSÚ).⁵² Členy ÚSS volilo částečně zastupitelstvo města Prahy, z části sem byli vysíláni členové místních sociálních sborů a kvůli spolupráci s dobrovolnou péčí sem mohly své delegáty posílat i nejdůležitější organizace z pole dobrovolné sociální péče⁵³

Kromě presidiální komise a komise pro péči o dospělé měl ÚSS i komisi pro péči o mládež a dorost, která měla všemi silami pomáhat potřebné mládeži, rozhodovala

---

⁴⁸ Olga FEJTOVÁ: Chudinská a sociální péče v Praze v letech 1781 – 2000, in: Václav LEDVINKA (ed.): *Osm století pražské samosprávy – výstava o vývoji pražské městské správy od 13. století do roku 2000*, Praha, 2000, s. 133 – 134.

⁴⁹ Věstník obecní král. hlav. města Prahy, r. 1918, roč. XXV., č. 1, s. 10.

⁵⁰ Věstník hlavního města Prahy, r. 1924, roč. XXXI., č. 1-2, s. 12.

⁵¹ Miloš KRATOCHVÍL: *O vývoji městské pražské správy od roku 1848*, Praha, 1936, s. 120.

⁵² Věstník hlavního města Prahy, r. 1924, roč. XXXI., č. 1-2, s. 12.

⁵³ Petr ZENKL: Městská sociální péče, in: Václav VOJTÍŠEK (ed.): *Praha v obnoveném státě československém*, Praha, 1936, s. 421 – 422.

o umístování dětí v ústavech, v rodinných koloniích a v pěstounských rodinách a vykonávala nad takovými dětmi dozor. Do její působnosti patřilo i vyplácení výchovných příspěvků a umístování svěřených dětí u mistrů. Veškerou agendu ÚSS vyřizoval ÚSÚ, jehož II. odbor byl zaměřen na péči o děti a mládež.⁵⁴

Důraz v sociální péči kladl ÚSS na preventivní činnost, kdy jedinec pokud možno neměl být vytržen z rodiny, ba naopak se měla rodině poskytnout veškerá myslitelná podpora, aby mohla zůstat pohromadě. To se vztahovalo i na péči o opuštěné a osiřelé děti – v zásadě byla dávana přednost výchově dítěte v rodině, pokud nemělo vlastní, tedy v rodině pěstounské. Se záměrem udržet děti v jejich původním prostředí tak byly také např. poskytovány podpory polosirotkům a dětem v sociálně slabých rodinách. Děti, které nemohly zůstat ve vlastních rodinách, byly umístovány k pěstounům, nejčastěji sdruženým v rodinných koloniích. Vzhledem k tomu, že ÚSS preferoval výchovu v rodinách, nikterak ani neusiloval o navýšení míst v ústavech.

I Praze fungovala úzká spolupráce mezi veřejnou a dobrovolnou péčí. Město si uvědomovalo, že samo by veškeré potřebné děti nezajistilo a že dobrovolné spolky se hodí náležitě podporovat např. výtěžky z dobročinných akcí apod. Alespoň přibližnou představu o tom, jaký význam měla dobrovolná péče o potřebné děti, si můžeme udělat např. na základě informace, že v roce 1902 existovalo jen v Praze 14 spolků zaměřených přímo na sirotky, které buď děti umísťovaly ve vlastních ústavech, nebo v rodinné péči, případně jim vyplácely výchovné příspěvky. Nákladem těchto spolků bylo zaopatřeno či alespoň podporováno téměř 800 dětí.⁵⁵ V roce 1931 pak bylo v Praze takových spolků 18 a pečovaly přímo ústavní výchovou nebo příspěvky o více jak 1000 dětí.⁵⁶

Také v případě Prahy narušila poměrně dobře fungující systém spolupráce až druhá světová válka a události následující. V roce 1947 byl v rámci dvouletky vypracován soupis pražských sociálních zařízení a ústavů jak městských, tak těch provozovaných dobrovolnými organizacemi s cílem jednak vytvořit přehled o tom, jaký je v Praze stav sociální péče a jaké služby a kým jsou na tomto poli poskytovány. Zároveň se již tehdy objevila myšlenka péči reorganizovat a přeskupit, čímž by se jednak účelněji plnily vytyčené úkoly, nedocházelo by k překrývání péče v jedné oblasti a naopak k nedostatku péče v oblasti jiné. Navíc byla tato snaha vedena i představou, že by tak snad bylo možné získat některé budovy pro jiné účely. Dětské domovy, u kterých ÚSÚ vyhodnotil, že jejich činnost není vázána na Prahu, byly tyto:

---

⁵⁴ AMP, fond ÚSÚ, inventář, s. 3-5.

⁵⁵ Rudolf SECKÝ: *Dobročinné spolky a ústavy soukromé v královském hlavním městě a předměstích*, Praha, 1905, s. 8.

⁵⁶ *Péče o chudé a péče o mládež ochrany potřebnou v republice Československé*, s. 55.

- Sirotčinec židovské náboženské obce v Belgické ulici
- Útulek Filantropické družiny pro dívky
- Domov pro děti opuštěné a osiřelé v Záběhlicích
- Asyl milostného pražského Jezulátka
- Útulek sv. Josefa
- Sirotčinec sv. Notburgy⁵⁷

Když se v roce 1949 začalo prosazovat vysídlení některých ústavů z Prahy, bylo tak již do jisté míry k čemu se vracet. Prosadila se myšlenka, že existence řady ústavů není vázána na Prahu a stejně dobře by mohly fungovat i někde jinde. V Praze by měla zůstat jen ta zařízení, která jsou ze své povahy na město vázaná a která jsou zde nezbytně třeba – záchytné a třídící stanice, sociálně-nápravné ústavy apod.⁵⁸

V roce 1949 také došlo k další úpravě pražské sociální péče, když byl zřízen referát práce a sociální péče se třemi odbory – odborem práce, odborem péče o mládež a odborem všeobecné sociální péče. V rámci těchto změn byl i definitivně zrušen ÚSÚ, jehož agendu převzal právě referát práce a sociální péče.⁵⁹

***

---

⁵⁷ AMP, fond ÚSÚ, k. 94, Vysídlení ústavů z Prahy, č. 3209/47 z 27. 6. 1947.

⁵⁸ AMP, fond ÚSÚ, sg. II.3, k. 94, Vysídlení ústavů, které nemusí býti nezbytně v Praze.

⁵⁹ AMP, fond ÚSÚ, inventář, s. 9.

Péče v náhradní rodině

„Jak jsem tak putoval s kufrem od rodiny k rodině všech těch, kteří mne přijali do svých domovů, brzy jsem si uvědomil, že v životě moc pomůže, když se člověk dokáže zalíbit a nedělá zbytečné potíže. [...] Pomáhal jsem v domácnosti i v obchodech a snažil jsem se nikoho ničím nedráždit.“⁶⁰

***

Nejrozšířenější a zároveň většinou organizací z pole péče o dítě nejpodporovanější způsob péče o opuštěné děti představovala pěstounská péče. Tak to mu bylo až do roku 1951, kdy byla v důsledku celospolečenských změn zrušena. Často se neobešla bez předchozí dočasné ústavní péče, během které se dítě zotavilo, bylo vyšetřeno a vybrala se mu vhodná rodina. V rámci pěstounské péče té doby bylo možné rozlišit čtyři druhy péče.⁶¹

Nalezenecká pěstounská péče se týkala malých dětí, které byly velmi brzy po narození přijaty do ústavu, ať už nalezince, nebo sirotčince. Oproti dřívější praxi měl tento typ péče umožnit opuštěným, chudým matkám nalézt i s novorozencem útočiště a postarat se o ně alespoň v prvních dnech (nemělo jít tedy o jednoduché odložení dítěte).⁶² Jakmile mohlo být dítě odloučeno od matky a bylo jisté, že je zdravé, mohlo být svěřeno za úplaty do péče pěstounům, nejčastěji manželům. Hlavní slovo při výběru pěstounů měl příslušný ústav a dítě jim bylo do péče svěřováno na základě smlouvy, kterou měly obě strany právo vypovědět. Po celou dobu pobytu v pěstounské rodině vykonával ústav nad dětmi dozor na základě tzv. ústavního poručení. V určitém věku se pak děti z rodinné péče vracely opět do domovského ústavu. Specifické pro tento typ péče bylo, že biologičtí rodiče (pokud dítě takové mělo a pokud se k němu hlásili) mohli znatelně zasahovat do vztahů mezi dítětem a pěstouny. Zejména pokud se jejich vztah vyvíjel natolik dobře, že by jinak bylo možné uvažovat o adopci, mohly mít někdy zásahy rodičů negativní vliv na další vývoj situace.⁶³

Pokud rodiče dítě nečekaně opustili a bylo nutné se o něj rychle postarat, byla nejčastějším řešením pěstounská péče pod dohledem OPM. Péče byla vytvářena, řízena i kontrolována okresními spolky péče o mládež, které vzhledem ke své regionální působnosti měly nejlepší přehled o osobách, kterým by bylo možné dítě dočasně svěřit, a ostatně mohly do jisté míry i „předvídat“ krizové situace. Postup při umisťování do péče vymezoval zákon

---

⁶⁰ Miloš FORMAN – Jan NOVÁK: *Co já vím?*, Praha, 2013, s. 45.

⁶¹ DUNOVSKÝ: *Postavení dítěte ve společnosti...*, s. 47

⁶² TRNKOVÁ: *Kapitoly ze sociální péče...*, s. 26.

⁶³ DUNOVSKÝ: *Postavení dítěte ve společnosti...*, s. 47

č. 256/1921 o ochraně dětí v cizí péči a dětí nemanželských, ale celkově byly v tomto případě možnosti velmi flexibilní, individuálně se postupovalo jak při určování podmínek pro umístění dítěte do péče, tak i při vyměřování příspěvku na výchovu.⁶⁴

Tyto dvě formy umístování k pěstounům jsou někdy souhrnně označovány jako „volná rodinná péče“, která se vyznačuje tím, že oproti následující možnosti jsou děti umístovány do rodin porůznu roztroušených a je proto obtížnější nad nimi vykonávat dohled.⁶⁵

Unikátní formu zaopatření dítěte představovaly tzv. rodinné kolonie. První vznikly na Moravě, ale velice rychle se osvědčily a rozšířily se do Čech a posléze i za hranice Československa. Spojovaly v sobě výhody umístění dětí v rodině s dostatečným dohledem nad tím, jak pěstouni s dítětem zacházejí. Navíc měly mít děti zajištěn lepší přístup k odborné péči – ať už k pracovníkům péče o mládež nebo k lékařům.⁶⁶ Šlo o umístování dětí za poplatek do spolehlivých rodin v jedné obci nebo oblasti, která byla vybraná s ohledem na její sociální, hospodářské a zdravotnické poměry. Především musely být v blízkosti škola a lékař. Pěstouni byli takto soustředěni na jednom místě, což zjednodušovalo dohled nad prováděním péče. Jedna rodinná kolonie většinou zahrnovala 15 – 20 náhradních rodin.⁶⁷ I v tomto případě býval dětem ustanoven společný poručník, který plnil zároveň funkci správce kolonie.⁶⁸ Ten měl za úkol udržovat styky se školou, aby měl neustálý přehled o počínání dětí ve škole; stejně tak měl být informován i o každém onemocnění dítěte. Byl také tím, kdo biologickým rodičům schvaloval návštěvy dítěte. Přímým dozorem nad dětmi byl pověřen buď tento správce, nebo sociální pracovnice. Pokud se sociální pracovnice nacházela v místě, mohla se právě ona stát správkyní rodinné kolonie.⁶⁹ Pražský ústřední sociální úřad upřednostňoval při umístování dětí do rodin právě pěstounské kolonie. V „rozptýlených pěstounských rodinách“ měly být děti umístovány pouze výjimečně, a pokud to bylo vysloveně ve prospěch dítěte (např. umístění u známých či příbuzných, nebo naděje na osvojení dítěte pěstounskou rodinou).⁷⁰ Právě náhradní rodinné péči v rodinných koloniích se bude věnovat většina této kapitoly.

Poslední formou pěstounské péče bylo svěření dětí na vychování cizím osobám. Jako jediná z uvedených se tato možnost příliš netýkala opuštěných dětí a sirotků, proto ji i ve své práci okrajově zmiňuji pouze pro úplnost. Dítě bylo svěřeno do péče vybrané osobě

---

⁶⁴ DUNOVSKÝ: *Postavení dítěte ve společnosti...*, s. 48.

⁶⁵ TRNKOVÁ: *Kapitoly ze sociální péče...*, s. 61.

⁶⁶ DUNOVSKÝ: *Postavení dítěte ve společnosti*, s. 48.

⁶⁷ MUSIL: *Cyril Stejskal...*, s. 74.

⁶⁸ DUNOVSKÝ: *Postavení dítěte ve společnosti*, s. 48.

⁶⁹ TRNKOVÁ: *Kapitoly ze sociální péče...*, s. 60 – 61.

⁷⁰ AMP, fond ÚSÚ, sg. II.3, k. 95, Pravidla o provádění pěstounské péče hlavního města Prahy.

na základě soukromé dohody mezi rodiči dítěte a dotyčným, kterému bylo dítě dáno na vychování. Do celého procesu tak nezasahoval žádný z orgánů péče o mládež a také proto máme informace o tomto způsobu péče jen velmi kusé a neúplné. Do této skupiny lze zahrnout i případy, kdy rodiče svěřili děti na vychování blízkým příbuzným, ať již prarodičům, tetám, strýcům apod.⁷¹

Přijetí dítěte do pěstounské péče

Následující informace jsem čerpala především z *Pravidel o provádění pěstounské péče hlavního města Prahy*⁷². Podle nich dávalo město do pěstounské péče děti a mládež příslušnou do Prahy nebo tam příkázanou ve věku do 18 let, ve výjimečných případech až do plnoletosti (tj. do 21 let). Péče se měla vztahovat na děti a mládež, které nemohli nebo nedokázali zaopatřit jejich vlastní rodiče či zákonní zástupci. Byla zaměřena na úplné sirotky, děti odložené, opuštěné, ohrožené či zanedbané, ale také na děti z přeplněných, nezdravých „*tuberkulosou zamořených*“ bytů. Především však byla přístupná mládeži normální, případně lehce mravně nebo zdravotně ohrožené, do pěstounské péče tedy již nenáleželo dosahování nápravy v těžších případech. Dále se pěstounská péče vztahovala na týrané děti, děti odejmuté rodičům na základě soudního rozhodnutí či takové, které byly do pěstounské péče svěřeny samotnými rodiči. Taktéž mohlo jít o děti svobodných, opuštěných nebo ovdovělých matek nebo otců, kteří se o děti nedokázali postarat ve vlastní domácnosti, jakož i o děti rodičů vězněných, vážně nemocných nebo bez bydlení.⁷³

Postup při přijetí dítěte do městské péče se mohl mírně lišit podle toho, kdo podával návrh či žádost o umístění dítěte. Pokud byli navrhovateli sami rodiče či jejich zákonní zástupci, měli o přijetí žádat písemně či ústně v magistrátních úřadovnách, přičemž v žádosti měly být kromě nacionálií dítěte a rodičů uvedeny také důvody žádosti a odhad doby, na kterou bude pěstounské péče třeba. Žádost měla být také doprovázena domovským listem dítěte a v případě potřeby také lékařskou zprávou. Úkolem příslušného úředníka bylo urychleně prošetřit žádost v posledním bydlišti žadatele a u zaměstnavatele a výsledek zaznamenat do návrhu pro místní sociální sbor. Posléze návrh posuzoval místní sociální důvěrník. Pokud měl o případu nějaké pochybnosti, měl jej znovu prošetřit a podle dalších zjištění doporučit či naopak nedoporučit jeho schválení, případně vytvořit další návrh řešení. Návrhy byly následně prostřednictvím ÚSÚ (respektive Vrchnímu chudinskému ředitelství)

---

⁷¹ DUNOVSKÝ: *Postavení dítěte ve společnosti*, s. 49.

⁷² AMP, fond ÚSÚ, sg. II.3, k. 95, Pravidla o provádění pěstounské péče hlavního města Prahy.

⁷³ Tamtéž, s. 1.

doporučeny komisi pro péči o mládež ke schválení nebo zamítnutí. Umístění dítěte ve vhodné rodině pak již obstarával ÚSÚ.

Ve zvláště naléhavých případech se postup poněkud odlišoval. Takový případ měla ihned vyšetřovat magistrátní úřadovna a zcela doložený a prošetřený návrh bez projednávání postoupit ÚSÚ, který měl ihned zařídit umístění dítěte. Schválení postupu si u komise pro péči o mládež opatroval až dodatečně. V případě, že stačilo přechodné umístění dítěte, odevzdávalo se dítě do dětské ochrannovny, v opačném případě měla ochrannovna podat zprávu ÚSÚ, který měl opět na starosti potřebné prošetření situace.⁷⁴

Návrhy a žádosti na umístění dětí do pěstounské rodiny mohly podávat také výchovávací ústavy (Ústřední dětská ochrannovna, nalezinec, policejní, obecní a školní úřady, poručenské soudy a spolky, které se zabývaly péčí o mládež) prostřednictvím ÚSÚ. Při vyřizování všech případů se mělo dbát na to, aby byla pokud možno rodina zachována v celku.⁷⁵

Po krátkodobém pobytu v ústavu, který sloužil k vybavení všech formalit, byla shromážděná skupina dětí dopravena do kolonie v doprovodu spolehlivé osoby, například strážníka v civilu. Na nádraží či stanici v cílové destinaci už děti očekával jednatel kolonie, který je posléze rozdělil do předem vybraných a schválených rodin.⁷⁶ Jindy byly děti dovedeny na městský úřad, kde si je jednatel nebo jiná pověřená osoba vyzvedli. Někdy bylo třeba ještě přímo na místě improvizovat – to když některé z dětí dorazilo ve špatném zdravotním stavu nebo neodpovídalo představám pěstounů, a ti je proto odmítli přijmout. Šikovný jednatel mohl situaci vyřešit operativně a přesvědčit jinou rodinu, aby takové děti přijala, ačkoli je neočekávala. V nejzazším případě ale děti putovaly zpátky do Prahy. Zdá se, že takové případy byly zvláště četné v posledních letech první světové války.

Výběr dítěte a rodiny

Za ideální pěstouny byly považovány úplné rodiny s vlastními dětmi, vyloučeny však nebyly ani vdovy, bezdětní manželé nebo rodiče, jejichž děti už odrostly a odešly z domova. Naopak se nepočítalo s rodinami s mnoha dětmi nebo s rodinami natolik chudými, že by příspěvky na výchovu a ošacení byly jejich hlavním, či dokonce jediným příjmem. Za vhodné se nepovažovaly ani příliš bohaté rodiny, kde by si děti mohly zvyknout na pohodlný život a zmenšila by se tak jejich schopnost obstát v budoucím samostatném životě. Výjimkou byly

---

⁷⁴ Tamtéž, s. 2.

⁷⁵ Tamtéž, s. 3.

⁷⁶ AMP, fond ÚSÚ, sg. II.3, k. 99, Pěstounská výchova: Bělá pod Bezdězem, Pěstounové žádající za dítky, č. j. 162 z 9.9.1916.

situace, kdy dětem v takových rodinách kynula adopce; tehdy ani bohatství nebylo na překážku. Ačkoli podmínky stanovují, že na povolání pěstounů nezáleží, jedním dechem se dodává, že nejlepší jsou rodiny venkovské, které mají nějaké pole, krávy a další zvířectvo, a tedy i vlastní mléko a základní potraviny. V úvahu připadali malí rolníci, živnostníci, zřizenci a dělníci s malým hospodářstvím. Pokud v oblasti nehrozil nedostatek potravin, bylo možné se obrátit i na místní „gážísty“. Děti se naopak neměly svěřovat do rodin žijících v nájmu, kterým proto hrozilo větší nebezpečí stěhování. V úvahu se brala také kvalita ubytování a to, zda je bydlení pro celou rodinu i s přijatým dítětem dostatečně prostorné,⁷⁷ především se dbalo na to, aby mělo dítě vlastní postel.⁷⁸

Pozornost se věnovala i osobnostním předpokladům pěstounů. Pěstouni měli být zdraví, poctiví, střízliví a spořádaní manželé přiměřeného věku – ne mladí a zcela nezkušení, ale také ne příliš staří. Zvláště bylo třeba vyhýbat se lidem hádavým a lakomým.⁷⁹ Či jinak slovy příručky pro sociální pracovnice: *„Za pěstouny volíme především takové, kteří své děti řádně vychovali, jsou čistotní, pořádkumilovní, klidní a nemilují sporů. Je samozřejmým požadavkem, že dítě umístíme jen do rodiny, kde není žádné těžké nebo nakažlivé nemoci.“*⁸⁰

Do jisté míry ošetřovala Pravidla i další aspekty: děti měly být přednostně zařazeny do rodin stejné národnosti, jako byla ta jejich. Pokud nehrozilo odnárodnění, tedy zřejmě v případech, kdy bylo dítě dost staré na to, aby si udrželo vlastní jazyk, a kdy se v okolí nacházely jiné zdroje jeho mateřštiny, mohlo být přiděleno i do rodiny mluvící jiným jazykem. Vždy se však muselo zajistit vzdělávání v jeho rodném jazyce. Pokud k takovým případům vůbec docházelo (alespoň pro pražské sirotky jsem nenašla jediný takový případ), byla situace považována za výhodnou pro dítě, které si tak mělo nenásilnou formou osvojit další jazyk.⁸¹ Podobně se postupovalo v otázce náboženství – dítě mělo ideálně přijít do rodiny stejného vyznání; pokud to nebylo možné, nesměli na ně pěstouni vytvářet náboženský nátlak a přimět ho ke konverzi. Je však otázkou, jak dalece by byl takový postup aplikován u dětí příliš malých na to, aby si konfesijní problémy vůbec uvědomovaly, případně jak se u takových dětí vyznání vlastně stanovovalo. O politickém smýšlení pěstounů pak bylo

---

⁷⁷ TRNKOVÁ: *Kapitoly ze sociální péče...*, s. 60.

⁷⁸ Pokud se při pozdější kontrole v rodině zjistila absence vlastního lůžka, mohlo jít o zásadní důvod pro přemístění svěřence do jiné rodiny.

⁷⁹ AMP, fond ÚSÚ, sg. II.3, k. 95, Pravidla o provádění pěstounské péče hlavního města Prahy, s. 5.

⁸⁰ TRNKOVÁ: *Kapitoly ze sociální péče...*, s. 60.

⁸¹ AMP, fond ÚSÚ, sg. II.3, k. 95, Pravidla o provádění pěstounské péče hlavního města Prahy, s. 4 – 5.

stanoveno pouze tolik, že na ně při umisťování dětí netřeba brát ohledy, „doporučuje se však, aby za pěstouny nebyli vybíráni političtí fanaticové a agitátoři.“⁸²

Obecným pravidlem pro „spárování“ pěstounských rodin a dětí pak jistě bylo, že takové rozhodnutí a výběr by měl být svěřen těm nejlepším pracovníkům a – slovy jedné z publikací - „umisťování v rodině mělo by být prováděno tak odpovědně a s takovými pocity, jako bychom jednali o umístění vlastního dítěte.“⁸³

Dosud jsem se soustředila pouze na to, jak celý proces umístění dítěte do rodiny měl teoreticky proběhnout. Jaká však byla skutečnost? Na základě jakých kritérií byly tedy děti „přidělovány“ do konkrétních rodin? A nakolik se teorie lišila od praxe?

Potenciální pěstouni se někdy o svěřením dítěte do péče hlásili sami prostřednictvím obecních úřadů či v rodinných koloniích jednateli, kde s nimi byl sepsán příslušný formulář a byly prověřeny jejich poměry. Jindy se zájemci hlásili přímo ředitelství chudinského ústavu v Praze, respektive ÚSÚ. Většinou šlo o žádosti vcelku stručné, objasňující především materiální zázemí žadatele a někdy i motivaci pro přijetí dítěte:

„Slavné vrchní ředitelství chudinského ústavu Král. hlavního města Prahy!

Níže podepsaný dovoluje sobě prositi kdyby mu bylo svěřeno do výchovi nějaké dítě z chudinského ústavu král. hlav. města Prahy dle obvyklých podmínek. Jsem majitelem hospodářství a domku číslo 140. Kterýž obývám se svojí manželkou Marie.

V Ondřejově pošta Ondřejov, okres Černý Kostelec.

Nemajíce žádných dětí tudíž všechnu svou péči chceme obrátit na výchovu onoho dítěte a slibuji že je ve vši zbožnosti a pracovitosti řádně vychovám.

Znamenám se v hluboké úctě

*Josef Rejha*⁸⁴

Po obdržení takového dopisu putovala z Prahy do žadatelova bydliště prosba o pověření poměrů. Taková dobrozdání mohlo podat místní četnictvo, orgány sociální péče či místní

⁸² Tamtéž, s. 5.

⁸³ TRNKOVÁ: *Kapitoly ze sociální péče...*, s. 59.

⁸⁴ AMP, fond ÚSÚ, sg. II.3, k. 95, Pěstounská výchova. Obec: Ondřejov, Pěstouni: P. V. 16/8, dopis ze 14. dubna 1912.

farní úřad, přičemž bylo běžné získávat informace z více zdrojů. Z dokumentace v archivech vyplývá, že poměry v rodině se před umístěním prověřovaly skutečně řádně. O tom svědčí např. složka o žádosti manželky řezníka v Pětihostech, která roku 1909 prosila pražské chudinské ředitelství o svěření dívky do opatrování. Ředitelství si nejprve vyžádalo z několika zdrojů dobrozdání o rodinných, majetkových a morálních poměrech v domácnosti.⁸⁵ Odpovědí byla nota z farního úřadu říkající, že „*jsou mravní, rodinné a majetkové poměry rodiny [...] takové, že jim dítě do péče vydáno býti může.*“⁸⁶ Naopak zpráva četnictva vyznívala nepříznivě, neboť žadatelka prý „*jest v domácnosti hašteřivá a způsobuje výstupy*“.⁸⁷ Podobnou informaci obsahovala i zpráva z okresního hejtmantství – kromě spíše kladného zhodnocení majetkových poměrů neopomněla zahrnout také to, že „*manželka netěší se dobré pověsti, neboť jest zlostná a svárlivá, tak, že následkem toho jsou v jejich domácnosti různice na denním pořádku.*“⁸⁸ Tyto zprávy nakonec vedly k rozhodnutí do této rodiny dítě neumístit: „*do Pětihost (Mikolášové) nedávat dítě (pěstounka nemá dobrou pověst, byla prý také zavřena)*“;⁸⁹ zpráva o ní měla také být vyznačena v seznamu pěstounů.⁹⁰ Zatímco v tomto případě mohly být o nevhodnosti pěstounky pochyby, jindy bylo evidentní, že žadatel o dítě je vskutku zcela nezpůsobilý, ba dokonce že ani obec není pro výchovu dětí vhodná. Tak byla jistá žadatelka odmítnuta jako „*osoba záletná, sprostá; její muž jest pijan, dlužen ve všech třech zdejších hostincích, a hrubec.*“ Jako nevhodné pro výchovu dětí bylo vyhodnoceno i místo jejího bydliště (Běchovice), protože jsou zde při polních pracích zaměstnání „*káránci, kteří v prázdných chvílích přicházejí do styku nejen s obyvateli dospělými, ale i s dětmi a kazí je svými zpustlými řečmi.*“⁹¹

Se zájemci, kteří se o pěstounství přihlásili pověřeným osobám v místě svého bydliště, se nejprve sepisoval formulář. Ten se během let měnil, stával se stále podrobnějším a bylo třeba prověřit stále více okolností. Formulář z roku 1909 se ptal „zatím“ jen na jméno, věk, adresu, příslušnost a náboženství žadatele, jakož i na jeho rodinné poměry, především na jména jeho rodičů a jeho životního partnera a na počet dětí. Dále také na zaměstnání, výdělek, zda platí nájemné. Jde zřejmě o univerzální protokol pro jakoukoli žádost, proto také nejsou otázky tolik diverzifikované. Teprve v poslední kolonce stojí „*žádal(a) za...*“, kam se

⁸⁵ AMP, fond ÚSÚ, sg. II.3, k. 95, Pěstounská výchova. Obec: Pětihosty, Pěstouni, protokol z 19. dubna 1909.

⁸⁶ AMP, fond ÚSÚ, sg. II.3, k. 95, Pěstounská výchova. Obec: Pětihosty, Pěstouni, č. j. 7757/09 z 9. května 1909.

⁸⁷ AMP, fond ÚSÚ, sg. II.3, k. 95, Pěstounská výchova. Obec: Pětihosty, Pěstouni, č. j. 16380/09 z 13. IX. 1909.

⁸⁸ AMP, fond ÚSÚ, sg. II.3, k. 95, Pěstounská výchova. Obec: Pětihosty, Pěstouni, č. j. 40561 z 5. 6. 1909.

⁸⁹ AMP, fond ÚSÚ, sg. II.3, k. 95, Pěstounská výchova. Obec: Pětihosty, Pěstouni, č. j. 22550 z 28. 9. 1909.

⁹⁰ AMP, fond ÚSÚ, sg. II.3, k. 95, Pěstounská výchova. Obec: Pětihosty, Pěstouni, č. j. 22550 z 26. XI. 1909.

⁹¹ AMP, fond ÚSÚ, sg. II.3, k. 99, Pěstounská výchova, Obec: Běchovice, Pěstouni, č. j. 8365 ze dne 10. IV. 1911.

vyplňoval důvod žádosti, v našem případě např. „*dání sirotka do výchovy*.“⁹² V pozdějších letech prověřoval formulář ještě další faktory. Kromě samozřejmých údajů, jako jsou jméno a bydliště, se formulář tázal na pověst rodiny, na způsob života (je žadatel spořádaný?), tělesný a duševní stav pěstounů a na jejich „sešlost věkem“. Předmětem prověření bylo i to, zda a jakým způsobem vychovávali pěstouni předchozí jim svěřené děti a proč od nich tyto děti odešly. Dále se kontrolovala i hospodářská situace pěstounů: zda mají stálý příjem a jaká je jeho výše, zda a jaké provozují řemeslné, zemědělské či živnostenské práce a budou-li pracemi zaměstnávat i svěřené dítě. Vlastní dům, pole, zahradu, dobytek?⁹³ Teprve jediná kolonka na samém konci dotazníku pak byla vyhrazena požadavkům, které si pěstouni kladli ohledně dítěte.

Kromě nevhodných zájemců mohlo zajištění náhradní péče na druhé straně narazit i na náročné požadavky budoucích pěstounů, kteří kladli při výběru na děti příliš velké nároky. Jistému pěstounovi tak například nebylo možné po dlouho dobu vyhovět, jelikož žádal do opatrování dívku mezi 7 a 8 lety, hezkou, hodnou a již bez žijících příbuzných. Pěstoun posléze dokonce vznesl stížnost, že mu již dlouho nebyl nikdo svěřen.⁹⁴ Z pozdější opětovně sepsané žádosti se dá vyčíst rezignace na původní příliš přesně stanovené požadavky, v poslední žádosti pak již pěstoun žádá jednoduše o dívku ve věkovém rozmezí 6 – 10 let. Zároveň však tento pěstoun již předem přistupoval k opatrovnictvím s ušlechtilým cílem přijmout posléze dítě za vlastní – možná proto si činil takové nároky.⁹⁵ Odmítnutí přidělit do rodiny dítě bylo někdy na straně pěstounů vykládáno jako projev neochoty či dokonce nepřátelství, podobně jako v tomto smyslu byly někdy chápány výsledky kontrolních návštěv v rodinách pěstounů. Zamítnutí žádosti tak někdy vedlo ke stížnosti směřované do Prahy a upozorňující na zaujatost dotyčného úředníka proti pěstounské rodině, jindy vyústilo v prosté nepřátelství: „*jest ve výběru rodin velice opatrný, takže mnohdy si nepřátel činí tím, že dítky žádajícím pěstounům do výchovy nedává*.“⁹⁶

Ohledně požadavků na děti a zastoupení děvčat a chlapců v koloniích jsem narazila na zajímavý rozpor. Velká většina pěstounů ve svých žádostech prosí o děvčátko. Jako obecný trend se to ostatně zohledňuje i v ústavní výchově: „*Potřeba umístění v ústavě vyskytuje se častěji u hochů, nežli u dívek, poněvadž při umisťování v rodinách je větší poptávka po*

---

⁹² AMP, fond ÚSÚ, sg. II.3, k. 95, Pěstounská výchova. Obec: Ondřejov, Protokol z 19. dubna 1909.

⁹³ AMP, fond ÚSÚ, sg. II.3, k. 95, AMP, fond ÚSÚ, sg. II.3, k. 95, Pěstounská výchova. Obec: Pětihosty, Pěstouni, Posudek o pěstounské rodině.

⁹⁴ AMP, fond ÚSÚ, sg. II.3, k. 97, č. j. 5583/32-II, z 16. února 1932.

⁹⁵ AMP, fond ÚSÚ, sg. II.3, k. 97, č. j. 5/32 z 12. 1. 1932.

⁹⁶ AMP, ÚSÚ, sg. II.3, k. 98, Pěstounská výchova. Obec: Pyšely, Revise, Dopis z 28. 9. 1907.

*děvčatech nežli po hoších.*⁹⁷ Stejnou zprávu podával i úředník prověřující možnosti vzniku pěstounské kolonie v Bělé.⁹⁸ Ve zprávě přímo uvádí, že nejvíce rodin si přeje děvče. V těch koloniích, pro které se takové informace zachovaly, však většinou lehce zastoupením převládali umístění chlapci, pouze zřídka se počet dětí obou pohlaví rovnal, nebo o jedno či dvě převládaly dívky. V Bělé pod Bezdězem byli chlapci dokonce dlouhodobě ve významné početní přesile, která se stále zvětšovala. V roce 1935 tu bylo umístěno 23 chlapců a 14 dívek,⁹⁹ o rok později přibýlo dětí a zvětšil se i rozdíl - 34 chlapců a 19 dívek.¹⁰⁰ A v roce 1941 už bylo v Bělé umístěno jen 6 dívek, ale zato 31 chlapců.¹⁰¹

Motivace pro přijetí dítěte

Častou obavou pracovníků sociální péče bylo, že si pěstouni vezmou sirotka pouze ze zjištěných důvodů. Byl to ostatně i jeden z hlavních a nejpádňějších argumentů, který používali odpůrci rodinné výchovy.¹⁰² Ostatně to byl jeden z aspektů, na který se při výběru pěstouna hledělo, a byl-li podezírán z mamonu nebo z toho, že mu jde především o získání levné pomocné síly, dítě mu preventivně nebylo svěřeno: „*vede závod [...] a bude se mu jednati hlavně o zjednání laciných pracovních sil.*“¹⁰³ Někteří z pěstounů skutečně s výchovacím příspěvkem počítali a dítě si brali i z ekonomických důvodů. Někdy se dokonce v žádostech o dítě svými výdělečnými snahami ani netajili; ačkoli zároveň zdůrazňují ochotu se o dítě dobře postarat, zároveň přiznávají, že k žádosti o dítě je vede především existenční nouze: „*...Můj muž je v pensi a máme teď syna a dceru na studiích, jelikož s té pense to nestačí a oni oba budou mimo domov. Obracím se proto s prosbou na Vás zdali bych mohla tímto zase si výpomoc.*“¹⁰⁴ Přitom využívání peněz určených na výchovu za jiným účelem, případně používání dětí k práci, ba dokonce k nezákonným činům mohlo být důvodem, proč byli někteří do budoucna vyřazeni ze seznamu žádoucích pěstounů. Podívejme se, co o tom říká např. zpráva o revizi třebenické kolonie z roku 1937: „*...Pro*

---

⁹⁷ TRNKOVÁ: *Kapitoly ze sociální péče*, s. 57.

⁹⁸ AMP, fond ÚSÚ, sg. II.3, k. 99, Zpráva o komisi konané za účelem zřízení výchovné kolonie pražských dětí v Bělé pod Bezdězem.

⁹⁹ AMP, fond ÚSÚ, sg. II.3, k. 99, Pěstounská výchova: Bělá. Platy na dívky, Seznam chovanců pěstounské kolonie v Bělé pod Bezdězem v roce 1936.

¹⁰⁰ AMP, fond ÚSÚ, k. 99, Pěstounská výchova: Bělá. Platy na dívky, Seznam chovanců pěstounské kolonie v Bělé pod Bezdězem v roce 1936.

¹⁰¹ AMP, fond ÚSÚ, sg. II.3, k. 99, Zpráva o svěřencích pěstounského obvodu v Bělé pod Bezdězem ke dni 20. listopadu 1941.

¹⁰² Více viz kapitola Do ústavu nebo do rodiny?

¹⁰³ AMP, fond ÚSÚ, sg. II.3, k. 99, Pěstounská výchova, Obec: Kolín, Pěstouni žádající o dívky, č. j. 17842 z 7. 9. 1911.

¹⁰⁴ AMP, fond ÚSÚ, sg. II.3, k. 99, Pěstounská výchova, Obec: Choceň, Pěstouni (mistři) žádající o dívky, dopis z 12.8. 1934.

příště nařídila jsem vyloučiti ze seznamu pěstounských rodin Josefa Neudeka, který posílal Ant. Kamaryťovou výdělečně sbírat jablka a za vydělaných 50,-Kč jí zakoupil boty a bačkory, dále rodinu Frant. Semše, kteří nezacházeli s Emilií Kalašovou dost vlídně a rovněž jí posílali výdělečně sbírat ovoce, zde je však dokonce podezření, že dívce za vydělané peníze ničeho nekoupili. Konečně nařízeno trvale vyřaditi rodinu Rybářovou, kde byl umístěn Zdeněk Vojvoda /pěstouni použili chlapce ke krádeži ovoce ze sousední zahrady.../“¹⁰⁵

Zajímavé je, že se zjišťnou motivací do jisté míry zřejmě počítali i někteří pracovníci v péči o děti a mládež a budilo u nich podiv, když se zjistilo, že se nenalezne nikdo, kdo by si chtěl takovým způsobem vylepšit živobytí: „...dosud se nikdo o dítko nepřihlásil, ba ani o věci té se neinformoval. Z toho jest patrné jak jsou lidé ve skutečnosti potřební?!, když jistým ročním příjmem přes 1500kč – pohrdají.“¹⁰⁶

Ačkoli někteří pěstouni skutečně s vychovávacím příspěvkem počítali a dítě si brali i z ekonomických důvodů, rozhodně to nebyl vždy hlavní důvod pro přijetí dítěte. Motivací mohla být čistá lítost a útrpnost, zejména pokud šlo o děti, jichž se po příjezdu do kolonie pro nemoc nebo jiný zdravotní nedostatek nechtěl nikdo ujmout: „Cestou do kolonie onemocněla zápalom plic, takže ji nikdo z pěstounů nemocnou nechtěl přijmouti. Pí. Vostrá ji přijala z útrpnosti, podle sdělení jednatele i lékaře probděla u jejího lůžka řady nocí a zachránila ji jen svou vzornou péčí.“¹⁰⁷ Také touha udělat dobrý skutek a poskytnout útočiště a nový domov tomu, kdo byl v životě zatím méně šťastný, mohla hrát při rozhodování roli: „...bude mezi námi jako doma.“¹⁰⁸ Jindy byl čin veden podobným přáním a pokud někdo naznačil opak, byl pěstoun značně dotčen: „Já jsem si nebral sirotka pro práci ani pro zisk ale jako dobrý a poctivý čech činovník takřka všech národ. a humanit. spolků povoláním malorolník proto by dítě které nemá rodičů také mělo alespoň 1 teplý domov.“¹⁰⁹ Někdy byla motivací i touha zaplnit prázdné místo po dítěti, které zemřelo, nebo si konečně splnit rodičovské ambice: „...toužila po dceři a nyní jí našla prý v Jiřině...“¹¹⁰

---

¹⁰⁵ AMP, fond ÚSÚ, sg. II.3, k. 97, č. j. 81368/37 Zpráva o revisi v pěstounské kolonii, s. 4.

¹⁰⁶ AMP, fond ÚSÚ, sg. II.3, k. 99, Pěstounská výchova. Žamberk. Pěstouni žádající o dítky. Dopis z 26. 3. 1926.

¹⁰⁷ AMP, fond ÚSÚ, sg. II.3, k. 97, č. j. 81368/37 Zpráva o revisi v pěstounské kolonii, s. 11.

¹⁰⁸ AMP, fond ÚSÚ, sg. II.3, k. 99, Pěstounská výchova, Obec: Čeřenice, Pěstouni, dopis z 23.6.1936.

¹⁰⁹ AMP, fond ÚSÚ, sg. II.3, k. 99, Pěstounská výchova: Bělá. Agenda, dopis ze 30. srpna 1936.

¹¹⁰ AMP, fond ÚSÚ, sg. II.3, k. 97, č. j. 81368/37 Zpráva o revisi v pěstounské kolonii, s. 8.

Zřízení rodinné kolonie a její zánik

Od roku 1909, kdy vznikla první rodinná kolonie, se až na výjimky upřednostňovalo umisťování dětí právě do těchto kolonií, které především usnadňovaly kontrolu nad dětmi a např. i provádění lékařské péče.

Podnět ke zřízení kolonie mohl v zásadě vyjít ze dvou středisek. Na jedné straně si samo Vrchní chudinské ředitelství (resp. ÚSÚ) mohlo jistou oblast či konkrétní město nebo ves vyhlédnout pro dobré poměry, případně proto, že se tam samovolně vytvořila jistá pěstounská tradice, případně se neplánově koncentroval větší počet pražských osiřelých dětí, takže stálo za úvahu místo lépe organizovat a i oficiálně z něj vytvořit rodinnou kolonii.¹¹¹ Pokud šlo jen o potvrzení již stávající situace, neočekávali bychom se zřízením kolonie příliš problémů. Jindy se stávalo, že na základě předběžného šetření o poměrech byla oslovena vybraná obec, zda by v ní bylo možné kolonii zřídit a zda by se zde našel dostatečný počet zájemců o pěstounství. Podobně jako ve druhém případě, kdy iniciátorem mohl být někdo z obyvatel obce, např. ředitel školy, starosta nebo ředitel zde již existujícího dobročinného ústavu, mohlo se stát, že kroky ke zřízení kolonie narazily na naprostý nezájem. Je to případ Neveklova v roce 1912, kdy se na výzvu, zda by byli lidé ochotni do rodin přijmout pražské sirotky, nikdo nepřihlásil.¹¹² S podobným problémem se v roce 1926 potýkal i správce Albertina¹¹³ v Žamberku, který se v místě vlastní iniciativou snažil obnovit původní předválečnou rodinnou kolonii. Po více než 14 dnech, kdy byla výzva zájemcům zveřejněna na městském úřadě, aniž by na ni někdo zareagoval, musel správce nakonec odřici i přijetí pražských dětí v obci.¹¹⁴

Za pěstounskou kolonii se obvykle považovala skupina rodin v jednom místě nebo v obvodu měšťanské školy, větší oblast se již nepokládala za vhodnou. Podle Pravidel o provádění pěstounské péče hlavního města Prahy mělo být pro kolonie vybráno místo ve vyspělých, zdravých a sociálně zabezpečených, tedy ne příliš chudých krajích, kde byla možnost, že zde svěřenci zdomácní a trvale se usadí. Především bylo třeba vyvarovat se krajů

---

¹¹¹ V pozdějších letech se ostatně děti umisťovaly mimo kolonie u tzv. „rozptýlených pěstounských rodin“ jen zřídka a ve výjimečných případech, např. pokud šlo o umístění do širší rodiny, pokud se tak zajistilo, že sourozenci zůstanou ve stejné pěstounské rodině apod. Pokud by si jinak zájemce o pěstounství mimo dosah rodinné kolonie žádal o dítě, byl by s největší pravděpodobností odmítnut.

¹¹² AMP, fond ÚSÚ, sg. II.3, k. 99, Pěstounská výchova. Obec: Neveklov, Dopis z 22. 3. 1912.

¹¹³ Albertinum je dodnes fungující léčebný ústav. Od roku 1905 sloužilo jako sanatorium pro nemocné tuberkulózou, léčily se zde především ženy a děti.

¹¹⁴ AMP, fond ÚSÚ, sg. II.3, k. 99, Pěstounská výchova. Žamberk, č. j. 10842 z 19. března 1926.

pověstných špatným vlivem alkoholismu nebo karbanu.¹¹⁵ Jak jsem již zmiňovala výše, důležitá byla snadná dostupnost školy a lékařské péče. Ohled se bral také na ráz podnebí a přírodní podmínky – za výhodu byl považován např. fakt, že se děti v létě mohly chodit koupat do rybníka nebo do potoka, blízkost lesa, ale také většího města, úrodnost kraje a další faktory.

Vhodnost místa pro účely pěstounské kolonie se ještě prověřovala při každé revizi a namátkové kontrolní návštěvě kolonie.¹¹⁶ Zatímco v případě, že se zhoršily podmínky v některé pěstounské rodině, nebylo neobvyklé, že z ní bylo dítě odebráno a přemístěno do jiné rodiny (případně i do jiné kolonie, pokud se ve stávající nenacházel vhodný náhradní pěstoun), nic nenasvědčuje tomu, že by se z obdobných důvodů a kvůli zhoršení podmínek nějaká kolonie zcela zrušila. K přerušení či úplnému ukončení činnosti kolonie sice mohlo dojít, podle všeho se tak ale dělo především přirozenou cestou, kdy doposud v kolonii zaopatřené děti dospívaly a odcházely, a z nějakého důvodu (někdy např. pro drahotu v oblasti, stoupající neochotu obce či pěstounů přijmout další děti, nebo pro válečné poměry) další děti do obce nepřišly. Počet dětí v jedné kolonii přitom mohl značně kolísat a v době válečných let se mohl stav kolonie snížit na minimum, aniž by to ohrozilo její samotnou existenci. Např. v Blatné byly v jednu chvíli během první světové války vychovávány pouze tři děti, protože dospívající chovanci již odešli do služby a nové děti nemohly z důvodu akvizic být do kolonie přiděleny,¹¹⁷ kolonie však fungovala nadále a v roce 1918 tu už najdeme 9 dětí.¹¹⁸

Ve kterých místech a kolik tedy měla Praha rodinných kolonií? Přibližnou představu o využití pěstounských kolonií si můžeme vytvořit také na základě dílčích informací. Víme, že v roce 1928 umisťovala Praha své sirotky do 16 kolonií a celkem v nich v tomto roce bylo zaopatřeno 232 dětí.¹¹⁹ Z roku 1934 máme informaci o 18 koloniích pečujících asi o 300 dětí¹²⁰ a v roce 1939 našlo v 15 koloniích útočiště na 630 dětí.¹²¹

---

¹¹⁵ AMP, fond ÚSÚ, sg. II.3, k. 95, Pravidla o provádění pěstounské péče hlavního města Prahy, s. 3.

¹¹⁶ Např. AMP, fond ÚSÚ, sg. II.3, k. 97, č. j. 81368/37 Zpráva o revisi v pěstounské kolonii.

¹¹⁷ AMP, ÚSÚ, sg. II.3, k. 99, Pěstounská výchova, Obec: Blatná, Platy na dítky, Zpráva o kolonii v Blatné.

¹¹⁸ AMP, ÚSÚ, sg. II.3, k. 99, Pěstounská výchova, Obec: Blatná, Revise dítek a pěstounů, Rodinná výchova Pražské mládeže v Blatné.

¹¹⁹ Petr ZENKL: *Městská sociální péče*, in: Václav VOJTÍŠEK (ed.): *Praha v obnoveném státě československém*, Praha, 1936, s. 433.

¹²⁰ DOSKOČIL: *Dr. Petr Zenkl*, s. 5.

¹²¹ Josef TALACKO: Co udělala pražská obec pro mládež letos, in: *Věstník hlavního města Prahy*, r. 1939, roč. 46, č. 36.

Ačkoli se např. v požadavcích ČZK stanovuje, že rodinná kolonie by měla být vždy v nevelké vzdálenosti od Prahy, ukazuje se, že ne vždy se tato podmínka dodržovala. Mezi pěstounskými koloniemi totiž nalezneme i obce ležící od Prahy poměrně daleko. Počet kolonií pochopitelně během stanoveného období kolísal; značné výkyvy zaznamenal v době obou světových válek, jinak však počet spíše postupně narůstal. Pro meziválečné období se mi nepodařilo nalézt ucelený seznam pražských rodinných kolonií. Jistou představu si ale můžeme vytvořit na základě seznamu pěstounských kolonií z roku 1947. Tehdy bylo ve správě ÚSÚ následujících 10 kolonií:¹²²

- Bělá pod Bezdězem
- Třebenice (okr. Litoměřice)
- Deštná u Soběslavi
- Kardašova Řečice
- Kamenice pod Lipou
- Moraveč u Nové Cerekve
- Lidmaň u Černovic
- Suchdol nad Lužicí
- Manětín u Plzně
- Pyšely u Benešova

Tyto kolonie zaopatřovaly dohromady asi 250 dětí.¹²³ V předchozích letech fungovaly ještě jiné kolonie, které v tomto seznamu nenajdeme. Ještě před první světovou válkou existovala pěstounská kolonie v Žamberku. V meziválečném období byly kolonie také v Blatné, v Hamrech u Hojsovy Stráže a v Prachaticích. Z kolonií, uvedených v seznamu výše, jistě již před válkou fungovaly např. ty v Bělé, v Pyšelech a v Třebenicích.

Národnostní rozměr zřizování kolonií a umisťování do rodin k pěstounům

Zatímco v pramenech týkajících se jednotlivých dětských domovů a sirotčinců na národnostní problematiku téměř nenarazíme,¹²⁴ v materiálech týkajících se umisťování dětí

---

¹²² Další kolonie spravovaly Péče o mládež a ZÚPM, proto i některé pražské děti mohly skončit v pěstounské kolonii na jiném místě.

¹²³ AMP, fond ÚSÚ, sg. II.3, k. 94, Mládež, Vyšetření péče o mládež v Praze.

¹²⁴ Může to být dáno tím, že po většinu doby nejsou sirotčince národnostně smíšené, ba naopak jsou spíše rozdělené podle národností, resp. podle preferencí spolků, které je vydržují. Pokud jde o pražský městský sirotčinec, cizinci sem zavítali opravdu zřídka, trochu jiná byla situace v dětské útulně, kde se poměrně často

v rodinných koloniích nalezneme stopy toho, čemu Tara Zahra věnovala celou publikaci, a sice užívání bezprizorných opuštěných a osiřelých dětí v národnostní politice.¹²⁵ V pražských archivních pramenech, se kterými jsem pracovala, nejsou sice takové zmínky příliš časté, přesto je však považuji za natolik pozoruhodné, že by bylo škoda je opomenout.

Praha se svými sirotčinci a dalšími ústavy, kde se soustředilo velké množství takto osudem postižených dětí, pro které se navíc neustále sháněla nová a vhodnější útočiště na venkově, představovala vhodný rezervoár, na který bylo možné se obrátit, pokud bylo třeba v některé „ohrožené“ oblasti posílit národní školství. Dokladem toho může být žádost Ústředního výboru Jednoty pošumavské z roku 1911, aby byli pražští sirotci posláni k pěstounům do Nové Vsi u Třeboně, neboť zdejší matiční škola bojuje o svou existenci a v posledních letech jí „*přirozeným způsobem*“, tedy zřejmě v důsledku dospívání dětí, ubylo žáků. Se stejným problémem se údajně potýkala i zdejší německá škola, ale té se již podařilo situaci vyřešit „*přilivem německých sirotek, importovaných sem ve větším počtu z Vídně*.“¹²⁶

Národnostní poměry mohly být dokonce důvodem, proč byla v některých oblastech zřízena rodinná kolonie, aby se tak v místě posílil český prvek. Je to např. případ Jablonce nad Jizerou, který zpráva prošetřující tamní poměry a jejich vhodnost pro umístění dětí z roku 1914 popisuje jako „*místo národnostně ohroženo*,“ jelikož se v něm nacházejí tři německé továrny, „*tudíž kapitál – prostředek nejmocnější – v rukou německých*.“¹²⁷ Přestože výběr zrovna této obce znamenal pro pražský chudinský ústav větší finanční zatížení, vzhledem k tomu, že byly v místě kvůli jeho lokaci v horách vyšší ceny než v Praze, byl prosazován pro zřízení kolonie právě pro národnostní poměry i za cenu vyšších nákladů: „*Vzhledem k zdravotním poměrům krajiny a k národnostně ohroženému místu doporučuje se, aby tam co nejdříve zdejší dítky umístěny byly a v případě, že by se tam kolonie osvědčila, vzhledem k mimořádným poměrům drahotným výchovaci příspěvek zvýšiti*.“¹²⁸ V tomto případě nakonec verdikt zněl, že „*dle možností dají se dítky do této osady na podzim*.“¹²⁹

---

ocitly i děti z odlehlejších oblastí. Částečně na to jistě bude mít vliv i středočeská poloha Prahy, předpokládám, že v domovech OPM v pohraničních oblastech by národnostní otázka měla větší význam.

¹²⁵ Tara ZAHRA: *Kidnapped Souls – National Indifference and the Battle for Children in the Bohemian Lands, 1900 – 1948*, Ithaca – Londýn, 2008.

¹²⁶ AMP, fond ÚSÚ, sg. II.3, k. 99, Pěstounská výchova. Obec: Nová ves u Třeboně, č. j. 218/11 ze 13. dubna 1911.

¹²⁷ AMP, fond ÚSÚ, sg. II.3, k. 99, Obec: Jablonec nad Jizerou - PV 122/8 – Pěstounové žádající o dítky, č.j. 11808 ze dne 8. 5. 1914.

¹²⁸ Tamtéž.

¹²⁹ Tamtéž.

Ojedinělý dopis však také ukazuje, že si někteří zúčastnění učitelé uvědomovali ošemetnost takových kroků, které mohly být německou stranou přičítány nejen k tíži Čechů, kteří se snaží uměle navýšit počty česky mluvících žáků, ale které mohou být zároveň interpretovány jako důkaz o upadající úrovni českých škol v případě, že by počet žáků např. naopak přesáhl kapacitu školy. Tak se v dopisu z poloviny března 1906 třebenický řídící učitel Václav Jakš obrací do Prahy s prosbou, aby do zdejší školy nebyli posíláni další pražští sirotci. Nejenže považuje přesouvání dětí z jedné školy do druhé v průběhu školního roku za nevhodné z hlediska výchovy a zvládnutí probíraného učiva, poznamenává také, že tamní obecná škola již má 42 dětí nadpočet a po příchodu dalších sirotek, „*bylo by ihned v německých časopisech oznámeno, že česká škola klesá.*“¹³⁰

Doklady o umístování dětí u pěstounů z národnostních důvodů tohoto typu nalezneme v letech po vzniku samostatného Československa jen zřídka. Český element se zřejmě již necítil tak ohrožený a o udržení českých škol nebylo třeba bojovat všemi silami i prostředky. Zdá se, že v pozdějších letech se taková manipulace s dětmi týkala spíše jednotlivců, nešlo tedy o plánovité přesuny celých skupin dětí či dokonce o záměrné zřizování kolonií v „ohrožených“ oblastech. Přece však ještě z roku 1936 najdeme informaci např. o tom, že dva chlapci, kteří museli být pro nevhodné poměry odebráni ze své stávající pěstounské rodiny, mají být přesunuti do pěstounské kolonie v Hamrech u Hojsovy Stráže, aby „*doplnili počet tamní menšinové školy.*“¹³¹

Správa rodinné kolonie

Každou rodinnou kolonii spravoval jednatel ustanovený presidiální komisí Ústředního sociálního sboru většinou na tříleté funkční období. Profil jednatele byl před jeho potvrzením ve funkci řádně prověřen, i pro něj existoval zvláštní formulář zkoumající jeho národnost, rodinný stav, činnost ve spolcích a zkušenosti, které by mu mohly být v nové funkci k užítu.¹³² Přitom obsazení místa mohlo být někdy učiněno i pod politickým tlakem nebo za naléhání nějakého spolku či organizace nebo na základě dalších preferencí. Např. v Třebenicích ve 30. letech žádali představitelé sociální demokracie, aby na místo po zesnulém jednateři kolonie byla vybrána žena, protože „*ženy se v sociálních funkcích*

---

¹³⁰ AMP, fond ÚSÚ, sg. II.3, k. 97, Dopis z 18. března 1906, Třebenice.

¹³¹ AMP, fond ÚSÚ, sg. II.3, k. 99, Pěstounská výchova. Bělá, dopis ze dne 7. srpna 1936.

¹³² AMP, fond ÚSÚ, sg. II.3, k. 97, Osobní list jednatele.

osvědčili a je nutnou v zájmu sirotků, aby pečlivě bylo o ně staráno – by správu vedla sociální pracovnice.“¹³³

Jednatelé měli být vzdělanými a zkušenými otci či matkami a ve zkratce měli v kolonii zastávat zájmy svěřenců i zájmy pražské obce. K výkonu funkce se vázala celá řada povinností: v oblasti svého působení měl jednatel vyhledávat v úvahu připadající pěstounské rodiny a navrhnout je ÚSÚ (resp. Vrchnímu chudinskému ředitelství) ke schválení. Zároveň samozřejmě musel i přebírat od ÚSÚ přišedší děti a umisťovat je do rodin, dále pomáhat pěstounům v administrativních záležitostech spojených s pěstounstvím a radit ohledně vychovávacích a oděvních příspěvků. Neustále měl také vést v patrnosti poměry v pěstounských rodinách a v případě potřeby být připraven upozornit pěstouny na nedostatky či jiným způsobem zjednat nápravu, kontrolovat, jak svěřenci v rodinách prospívají, zda jsou dostatečně živeni, šaceni a nejsou přetěžováni prací. Jednatel měl do jisté míry zodpovědnost i za zdraví dětí v pěstounské péči, neboť to byl právě on, kdo jim v případě nemoci vydával poukázky na léčbu u předem sjednaného lékaře a kdo po poradě s lékařem postupoval ÚSÚ návrhy na větší lékařské zásahy, operace nebo umístění v léčebných ústavech.¹³⁴ Byl to právě správce kolonie, kdo jednal s rodiči či poručníky dětí o jejich dalším osudu a kdo jim mohl povolit nebo naopak zakázat navštívit dítě v rodině pěstounů. Dále spravoval úspory svěřenců, jednal na základě rady s třídním učitelem a výsledků z poradny pro volbu povolání v otázce budoucí profese dětí, pomáhal jim hledat zaměstnání a měl být připraven jim i v dospělosti přispěchat pomoci radou až do té doby, kdy „*pevně v životě zakotví a založí vlastní rodinu.*“¹³⁵ Samozřejmostí bylo také vedení veškeré administrativy, evidence svěřenců a nákladů kolonie i korespondence s ÚSÚ.¹³⁶ Za veškerou námahu spojenou s vedením kolonie náležela jednatelům paušální odměna za každého svěřence, který v dané kolonii strávil alespoň dva měsíce.

Pro děti mohlo být prospěšné, když se jednatelské povinnosti dostaly do rukou někoho, kdo ve městě zastával některou další prestižní úlohu. Ve 30. letech byl jednatelem kolonie v Třebenicích učitel a zároveň i starosta města Václav Kosina. Byl to muž „*klidné povahy, rozumný oblíben u občanů pro svou rozvahu a politickou snášenlivost.*“¹³⁷ Ačkoli šlo o člověka velmi vytíženého, soudila o něm úřednice vykonávající kontrolu kolonie, že je

---

¹³³ AMP, fond ÚSÚ, sg. II.3, k. 97, č. j. 120/VII. z 28. VIII. 1932.

¹³⁴ AMP, fond ÚSÚ, sg. II.3, k. 95, Pravidla o provádění pěstounské péče hlavního města Prahy, s. 9.

¹³⁵ Tamtéž, s. 10.

¹³⁶ Tamtéž, s. 11.

¹³⁷ AMP, fond ÚSÚ, sg. II.3, k. 97, č. j. 81368/37 Zpráva o revisi v pěstounské kolonii, s. 3.

pěstounské péči velmi prospěšný, neboť neváhá svou pozici, oblíbenost a vliv použít ku prospěchu dětí. Podobně užitečná se ukázala být i jeho práce ve škole, která při kontrole neměla žádné stížnosti proti dětem, „*neboť jednatel kolonie [...] zakročí vždy včas na místě.*“¹³⁸ Velmi vhodné bylo i to, že při vši jednatelově vytíženosti se péči o děti s nasazením věnuje i jeho manželka. Jindy naopak mohl jednatel i přes svou přátelskou povahu zanechat rozporuplný dojem, pakliže byl málo energický a podával zprávy a výpovědi „*vždy opatrné a kulaté, takže nikdy není dost jasné, zda nebylo něco zamlčeno.*“¹³⁹

Na jednatele se obraceli biologičtí rodiče se svými pochybnostmi, starostmi nebo žádostmi ohledně zpráv o stavu a o životě dětí. Komunikace nebyla vždy jednoduchá, někdy docházelo ke sporům, konfliktům a nedorozuměním. Jednatel hrál roli prostředníka a „nárazníku“, jeho pravomoci v této oblasti nebyly zcela jasné. Mohlo se stát, že pro rodiče přibarvoval skutečnost na růžovo, snad aby si příliš nedělali starosti, a o to větším překvapením pak pro ně bylo, když jejich dítě „selhalo“. Někdy došly věci tak daleko, že k prošetření bylo třeba přivolat vyšší instanci. V listopadu 1931 odpovídal jednatel kolonie v Prachaticích na dopis znepokojené matce tří dcer, které byly v Prachaticích v pěstounské péči. Zpráva vyznívala velmi optimisticky, zejména o nejstarší Jarce zazněla jen pochvalná slova, dokonce se z dopisu zdálo, že v budoucnu bude mít dobré vyhlídky na získání kancelářské práce.¹⁴⁰ Za necelé tři měsíce však už záležitost musel řešit ÚSÚ. K případu není příliš podrobností, víme ale, že nešťastná matka se na úřad obrátila poté, co byla Jarka umístněna na naléhání právě onoho optimistického jednatele kolonie do ústavní péče. Matka nedokázala pochopit, jak se mohla její nejstarší dcera, dle dosavadních zpráv zdárně prospívající, najednou ocitnout v ústavu. Na ÚSÚ donesla jako doklad i jednateľovy dopisy a náhle se ukázalo, že mezi dopisy adresovanými ÚSÚ a matce se „*jeví zásadní rozpor.*“¹⁴¹ Jednatel byl požádán o objasnění situace a o vysvětlení, proč po matce požadoval nestandardní doplňující informace a podrobný životopis. Zda tato kauza měla nějaký dozvuk v životech jednotlivých aktérů, už bohužel archivní prameny neprozrazují.

S vedením pěstounské kolonie mohly pomoci i další místní orgány. Někdy za tím účelem dokonce vznikly, zejména pokud umisťování pražských sirotek vedlo k rozepřím mezi místními. Např. v roce 1931 byla zřízena sirotčí rada v Třebenicích, aby se „*předešlo*

---

¹³⁸ Tamtéž, s. 4.

¹³⁹ AMP, fond ÚSÚ, sg. II.3, k. 99, Pěstounská výchova, Bělá, Revize dítek a pěstounů, č. j. 34080 z 28. IV. 1938 – Zpráva o revizi pěstounské kolonie, s. 4.

¹⁴⁰ AMP, fond ÚSÚ, sg. II.3, k. 95, Pěstounská výchova. Obec: Prachatice, dopis ze 14. 11. 1931.

¹⁴¹ AMP, fond ÚSÚ, sg. II.3, k. 95, Pěstounská výchova. Obec: Prachatice, č. j. 7862 ze 15. II. 1932.

*mnoha nepříjemnostem ve věci umístování pražských sirotků.*¹⁴² Městská rada tehdy požádala ÚSÚ o souhlas s ustanovení 3 – 4členné sirotčí rady, kterou by volilo obecní zastupitelstvo a která by jednateli kolonie dávala dobrozdání k jeho plánům na umístění dětí a pomáhala mu s dozorem. Návrh byl oficiálně zdůvodněn tím, že „*v rukou agilních funkcionářů obecních shromažďují se informace hojnější a spolehlivější než v rukách jednotlivce.*“¹⁴³ ÚSÚ takový krok schválil a v Třebenicích měla nadále působit „pěstounská rada“ složená z náměstka starosty, ředitele měšťanské školy a lékaře ošetřujícího děti v kolonii.¹⁴⁴

Vychovávací příspěvky, výdaje s péčí spojené

Pěstounský rodinám přispívala Praha na výchovu prostřednictvím vychovávacích příspěvků a oděvného. Jejich výše měla být stanovena tak, aby pěstouni nemuseli na kvalitní péči o děti doplácet, také ale nesměla být příliš vysoká, aby si rodiny děti nebraly jen pro výdělek. Ostatně jednou z podmínek pro přidělení dítěte bylo, že pěstouni nebudou odkázáni na výchovné jako na svůj jediný nebo nejvýznamnější příjem. Za výjimečný případ se považovala situace, kdy pěstounská rodina pečovala o dítě bezplatně, případně kdy jej dokonce adoptovala. I takové děti ale měli vést jednatelé kolonií v evidenci a nenápadně nad nimi vykonávat dozor. Ochota vychovávat děti bez ohledu na příspěvek byla zřejmě natolik ojedinělá, že se pěstounům dostávala i do záznamů, např. v podobě poznámky: „*Na platby ani nehleděla.*“¹⁴⁵

Výše příspěvků na děti se určovala pro každý případ, pro každou kolonii zvlášť s ohledem především na místní cenové poměry. Kromě vychovávacího příspěvku měli pěstouni nárok také na jednorázové příspěvky na oděv, na školní pomůcky a v počátcích také na lékařskou péči. O výši příspěvků vypovídají následující údaje, např. v roce 1912 činil pro obec Neveklov navrhovaný příspěvek na výchovu 12,-K na měsíc a dítě, 24,-K ročně na oděv a 8,-K ročně na školní potřeby, to vše bylo ještě doplněno ročním paušálem 4,-K na lékařskou péči.¹⁴⁶ Již po první světové válce, v roce 1920 dostávali blatenští pěstouni na výchovu dítěte 50 korun měsíčně a roční paušály 200 korun na oděv, 25 na školní pomůcky a 20 korun na lékařskou péči.¹⁴⁷ Výchovné z roku 1936 z Bělé ukazuje, že se částky lišily také podle věku

---

¹⁴² AMP, fond ÚSÚ, sg. II.3, k. 97, č. j. 2076 z 12. 11. 1931.

¹⁴³ Tamtéž.

¹⁴⁴ AMP, fond ÚSÚ, sg. II.3, k. 97, č. j. 59298 z 16. XI. 1931.

¹⁴⁵ AMP, fond ÚSÚ, sg. II.3, k. 95, Pěstounská výchova, Obec: Ondřejov, Protokol z 19. dubna 1909.

¹⁴⁶ AMP, fond ÚSÚ, sg. II.3, k. 99, Pěstounská výchova, Obec: Neveklov, Pěstouni, č. j. 339 z 4. I. 1912.

¹⁴⁷ AMP, fond ÚSÚ, sg. II.3, k. 99, Pěstounská výchova, Obec: Blatná, Platy na dítky, č. j. 10611 z 8.10.1920.

dítěte – na děti do 6 let dostávali pěstouni příspěvek 150 korun, na děti starší 180 korun.¹⁴⁸ Roku 1939 pak činil průměrný měsíční náklad na jedno dítě v kolonii asi 160 korun.¹⁴⁹ Příspěvky na výchovu se vyplácely na každý měsíc vždy v polovině měsíce, příspěvky na oděv jednorázově předem. V případě, že bylo dítě pěstounům předáno zcela bez výbavy, mohl jim jednatel na ÚSÚ vymoci ještě zvláštní jednorázový příspěvek, „mimořádné oděvné“. Před Vánocemi byl také vyplácen zvláštní příspěvek na vánoční dárky, přičemž jednatel kolonie měl posléze prověřit, co za něj pěstouni dětem pořídili.¹⁵⁰

Výše příspěvků na dítě mohla být ovšem i otázkou k diskuzi. Pokud měli pěstouni dojem, že se jim peněz skutečně nedostává a že na výchově dítky trátí, neváhali se obrátit do Prahy o navýšení příspěvků. Takové žádosti se opět objevují především v souvislosti s první světovou válkou a s „ukrutnou drahotou a nedostatkem životních potřeb“,“¹⁵¹ které s sebou přinesla: *V hluboké úctě podepsaní dovoluji si vlídně žádati slavné vrchní ředitelství chudinského ústavu král. hlavního města Prahy za laskavé zvýšení příspěvku na výživu sirotek z ústavu tamního do rodinné péče převzatých, aspoň po čas nynějších drahotných poměrů, ježto není podepsaným naprosto možno za dosavadní příspěvek dítky ty vychovávat.*“¹⁵² Podobné žádosti docházely během první světové války do Prahy pravidelně především z kolonie v Blatné. Přílišné výdaje a zhoršené životní podmínky byly i důvodem, proč někteří pěstouni po čase od výchovy ustoupili. V roce 1917 sepsalo několik blatenských pěstounů kolektivní žádost o navrácení svěřených dětí do Prahy, jelikož dle svých vlastních slov nemohli „dále ručiti za to, že dětem nám svěřeným budeme moci nadále poskytnouti potřebnou stravu třeba i v množství menším, dále šat, obuv a ostatní potřeby...“¹⁵³

Dohled nad dítětem

Kromě samotných správců/ jednatelů rodinných kolonií, kteří na výkon péče o svěřené děti dohlíželi přímo na místě a měli mít všeobecný přehled o nejdůležitějších událostech v životě dětí, měl dále dohled nad dítětem umístěným v rodině¹⁵⁴ vykonávat úředník či úřednice stanovený k tomu Presidiální komisí Ústředního sociálního sboru hlavního města Prahy. Takový dohled však nebyl příliš intenzivní – podle instrukcí měl úředník osobně

¹⁴⁸ AMP, fond ÚSÚ, sg. II.3, k. 99, Pěstounská výchova Bělá, Platy na dítky, č. j. 159.

¹⁴⁹ Josef TALACKO: Co udělala pražská obec pro mládež letos, in: *Věstník hlavního města Prahy*, r. 1939, roč. 46, č. 36.

¹⁵⁰ AMP, fond ÚSÚ, sg. II.3, k. 95, Pravidla o provádění pěstounské péče hlavního města Prahy, s. 7.

¹⁵¹ AMP, fond ÚSÚ, sg. II.3, k. 99, Pěstounská výchova, Obec: Blatná, Platy na dítky, dopis ze 13. 6. 1918.

¹⁵² AMP, fond ÚSÚ, sg. II.3, k. 99, Pěstounská výchova, Obec: Blatná, Platy na dítky, dopis z 25. 1. 1916.

¹⁵³ AMP, fond ÚSÚ, sg. II.3, k. 99, Pěstounská výchova, Obec: Blatná, dopis z 29.6.1917.

¹⁵⁴ Zde jde již o jakoukoli rodinu, ne jen o ty soustředěné v pěstounských koloniích.

kontrolovat život každého svěřence minimálně jednou za dva roky. Přesvědčit se měl o tom, jak „*jest dítě v rodině opatřeno, jak bydlí, kde spí, jak je stravováno, šaceno, zaměstnáváno a vychováno, v jakém prostředí vyrůstá, jak prospívá tělesně, rozumově a mravně.*“¹⁵⁵ Takovou prohlídku mohl pověřený úředník někdy vykonávat ve společnosti jednatele kolonie, doporučovalo se však, aby se na ni raději vypravil bez doprovodu. Kromě dohledu nad dětmi a rodinami měl také pověřený úředník kontrolovat činnost správce kolonie, u lékaře se přeptat na zdravotní stav svěřených dětí a ve škole na jejich prospěch. Pokud bylo třeba, měl právo spolu s jednatelem svolat pěstouny k poradě o dalším postupu u svěřených dětí. Pokud shledal nějaká pochybení, měl podle druhu a závažnosti nedostatků udělat vše proto, aby ve spolupráci s jednatelem kolonie, lékařem a pěstouny sjednal nápravu buď okamžitou, nebo postupnou. Při své návštěvě se měl úředník také zaměřit na to, zda místo i nadále vyhovuje potřebám kolonie, tedy jak vypadá okolí obce, jaké jsou zde zdravotní, hospodářské a národnostní poměry, či jaké další instituce a spolky věnující se péči o mládež a o zdraví obyvatelstva se tu nachází. Okamžitě po vykonání kontrolní prohlídky měl úředník ústně informovat ÚSÚ o jejích výsledcích, ve zvláštních případech navíc vypracovával návrhy na zlepšení situace vybraných chovanců.¹⁵⁶

V pozdějších letech vykonávaly dozor kvalifikované sociální pracovníce, jejichž úkolem zároveň bylo i vyhledávání vhodných rodin pro dítě a naopak, tedy jakési „párování“ nabídky a poptávky. Dozor měly vykonávat do 18. roku věku dítěte a nemělo jít o činnost nikterak formální, ale spíše přátelskou. Jak se píše v jedné z příruček pro sociální pracovníce (ač toto vyjádření vzhledem ke zdroji jistě můžeme brát trochu s rezervou): „...*je vykonáván tak, že je radostně a s důvěrou přijímán pěstouny i dětmi.*“¹⁵⁷

V některých případech se pražská obec nemusela ani spoléhat na pravidelné a přepadové kontroly, protože ji zprávami nejrůznějšího druhu zásobovaly i anonymní dopisy s rozličnou mírou spolehlivosti a relevance. Někdy upozorňovaly na nedostatečně pečlivě vedenou domácnost, na nevlídné zacházení pěstounů s dětmi nebo na jejich mravní nezpůsobilost, která se může na dětech trvale podepsat. Jindy se však zdá, že spíše než péčí o bezbranné sirotky byly inspirovány snahou vyřídit si s druhými pěstouny účty. Zejména k anonymním dopisům se podle toho také přistupovalo – informace se sice prověřila, ale na zřeteli zůstaly i možné postranní motivy pisatele, například to, že udavačský dopis „*může*

---

¹⁵⁵ AMP, fond ÚSÚ, sg. II.3, k. 95, Pravidla o provádění pěstounské péče hlavního města Prahy, s. 13.

¹⁵⁶ Tamtéž.

¹⁵⁷ TRNKOVÁ: *Kapitoly ze sociální péče...*, s. 59.

být psán ze žárlivosti od některé ženy.“¹⁵⁸ Třebenické kolonie se dokonce týkal dopis s téměř konspirační teorií, že se totiž v Praze na vychovatelské nedostatky jednoho z pěstounů ještě nepřišlo proto, že jej jednatel kolonie za „úplatek“ varuje pokaždé, když z Prahy dorazí kontrola: „Je-li Vám možno nechte neb višetřete to mimo p. Škoulu – ten ty lidé kryje za dárky, zamouří oka když přijdou pani z Prahy tak pošle [...], aby děti dali do pořádku, tak že se to nikdy nepozoruje.“¹⁵⁹ Vyskytovala se také udání biologických rodičů na to, že se s jejich dětmi v pěstounské rodině špatně zachází.¹⁶⁰

Při zjištění nedostatků u pěstounů neváhala pražská obec zasáhnout. Tak tomu bylo např. v případě jisté třebenické pěstounky, která u sebe měla v opatrování tři pražské chovance, jelikož však byla vlivem shody okolností nucena ubytovat u sebe i svého nevidomého bratra, dostala se celá domácnost do tíživé situace. Všechna pořádnost a dobrota pěstounky nedokázala vyvážit stísněné poměry, kdy děti v noci spaly na provizorních lůžkách v blízkosti nemocného nebo na lavicích. Sociální pracovnice, která prováděla kontrolu, zjedнала okamžitě nápravu a děti operativně umístila do vhodnější péče.¹⁶¹ Násilné chování a takové činy pěstounů, které rozhodně nelze zahrnout pod příkladnou výchovu, byly rovněž důvodem pro přesunutí dítěte jinam: „Pěstoun jest epilec, který v uplynulém týdnu rozbil veškerý nábytek a ohrožoval svoji manželku, až muselo zakročit četnictvo. Pěstounka jest žena slaboduchá, prostá, má hocha velmi ráda, ale na jeho výchovu naprosto nestačí. Byla trestána pro polní pych. Proto bylo učiněno opatření, aby byl umístěn jinde.“¹⁶² Dalšími důvody pro odebrání svěřeného dítěte z péče byl nevlídný, nepřátelský vztah pěstounů k dítěti, nebo situace, kdy se ukázalo, že přes všechna předchozí prošetření se rodina dítěte ujala jen pro výdělek, že jej nutí příliš tvrdě fyzicky pracovat, řádně jej nešatí, či že se přes všechny příspěvky dočká dítě bot jen v zimě.

Menším nedostatkem v citových vazbách bylo, když se ukázalo, že pěstouni jsou k dětem „studení“. Ani blíže nerozvinuté prohlášení, že jsou k dětem „zlí“ však nemuselo nutně vést k odebrání dítěte, pokud bylo jinak v péči vše v pořádku. Připomínku si pěstouni zasloužili také tehdy, když příliš přísně posuzovali a kárali svěřené dítě, ačkoli takový přístup neodpovídal jeho naturelu a pro lepší výchovné výsledky by potřebovalo spíše slova

---

¹⁵⁸ AMP, fond ÚSÚ, sg. II.3, k. 97, Pěstounská výchova. Obec: Třebenice, Stížnosti, dopis z 15. 3. 1914.

¹⁵⁹ AMP, fond ÚSÚ, sg. II.3, k. 97, Pěstounská výchova. Obec: Třebenice, Stížnosti, č. j. 4301 z 6. 4. 1920.

¹⁶⁰ AMP, fond ÚSÚ, sg. II.3, k. 98.

¹⁶¹ AMP, fond ÚSÚ, sg. II.3, k. 97, č. j. 80849 z 12. XI. 1935.

¹⁶² AMP, fond ÚSÚ, sg. II.3, k. 98, Pěstounská výchova, Obec: Pyšely, Revise, Zpráva o revisi dítek umístěných v rodinné výchově v Pyšelích, dne 6. listopadu 1925.

povzbuzení. Další drobná pochybení, zejména nepořádek v domácnosti, bývala někdy omluvena momentální situací, často ve vazbě na řemeslo nebo na práci v hospodářství: „domácnost nevyhlížela čistě ani spořádaně, snad se to však dá omluvit sklizní řepy,¹⁶³ a podobně: „domácnost pěstounů nezastihla jsem v nejlepším pořádku, dá se ale uznat omluva, že je to zaviněno nutnými dodělvkami na zakázce vojenských šatů.¹⁶⁴

Školní docházka a lékařská péče

Kromě výchovavacích příspěvků představovaly náklady na vzdělání další položku, se kterou se muselo v pěstounských koloniích počítat. Ročně byl školám vyplácen paušál za každé dítě, které je navštěvovalo. V roce 1931 byl např. tento paušál stanoven na 30,- Kč na školní potřeby za každé dítě v obecné škole a 50,- Kč ve škole měšťanské.¹⁶⁵ Někdy tento systém narazil na nepochopení samotných učitelů. V roce 1938 musel ÚSÚ řešit v Bělé nedorozumění, když měšťanská škola odmítla dětem vydávat školní pomůcky a potřeby a odkazovala je na jednatele kolonie, který jim potřeby kupoval a účty posílal ÚSÚ k proplacení. Tento způsob finančně ÚSÚ zatěžoval, protože zároveň již platil škole roční paušál za děti a dodatečné účty od jednatele pro něj představovaly zvláštní výdaje. Ukázalo se, že celý problém vznikl tím, že učitelský sbor vůbec nebyl o paušálních platbách na děti informován, a celý problém se podařilo uspokojivě vyřešit.¹⁶⁶

Pokud v jiných ohledech děti v pěstounských koloniích dobře prospívaly, měly povětšinou jedno společné – totiž, že se (až na vzácné výjimky) příliš dobře neučily. Takový je výsledek inspekce v Třebenicích roku 1920, kdy ze 12 školou povinných dětí měly velmi dobrý prospěch jen 4, zbylých 8 mělo prospěch dobrý nebo dostatečný. I v roce 1937 se sice dočteme, že zpráva o dětech ve škole vyzněla „velmi příznivě. Prospěch dětí je velmi pěkný,¹⁶⁷ avšak po bližším prozkoumání zjistíme, že u 7 dětí je poznamenáno, že se neučí dobře, 3 mají slabý prospěch, jedno celkem dobře a jen 2 velmi dobře, což bylo ostatně považováno za něco velmi neobvyklého. I pro pěstouny byl dobrý prospěch tak výjimečným úkazem, že dítě podporovali v učení a aby se mu mohlo plně věnovat, ani od něj neočekávali žádné drobné práce v domácnosti, byť i drobnou pomoc. Dbali na učení dokonce natolik, že je revizní kontrola upomínala, aby „dala dívce příležitost seznámit se s domácností tak, jak by to

---

¹⁶³ AMP, fond ÚSÚ, sg. II.3, k. 97, č. j. 81368/37 Zpráva o revisi v pěstounské kolonii, s. 9.

¹⁶⁴ Tamtéž, s. 11.

¹⁶⁵ AMP, fond ÚSÚ, sg. II.3, k. 95, Pravidla o provádění pěstounské péče hlavního města Prahy, s. 11.

¹⁶⁶ AMP, fond ÚSÚ, sg. II.3, k. 99, Pěstounská výchova: Bělá pod Bezdězem. Revize dítek a pěstounů, Zpráva o revisi v pěstounské kolonii v Bělé pod Bezdězem ze dne 9. a 10. března 1938.

¹⁶⁷ AMP, fond ÚSÚ, sg. II.3, k. 97, Zpráva o revisi v pěstounské kolonii v Třebenicích dne 26. října 1937.

učinila řádná matka.“¹⁶⁸ Mnohem častější totiž bylo to, že pěstouni děti ke studiu dostatečně nevedli a raději je přidrželi k práci v hospodářství. Velmi často tak byl nedostatečný prospěch dětí zapříčiněn nedostatečným zájmem o studium a četbu obecně. Důvody mohly být ale i jiné, třeba i to, že v jiných knihách se daly vyčíst zajímavější věci, než ze školních učebnic: „*Ve škole prospívá špatně, je velmi nepozorný. Při vyučování neustále čte pod lavicí. Je vášnivý čtenář. Vliv knihy je zřejmý na jeho dobrém slohu a vyprávění.*“¹⁶⁹

Jednou z výhod pěstounských kolonií bylo i soustředění svěřených dětí v dosahu dobré lékařské péče. Lékař, se kterým se na ošetřování dohodl ÚSÚ nebo přímo jednatel kolonie, měl děti v rodině navštěvovat jednou za čtvrtletí, přesvědčit se, zda pěstouni udržují domácnost v čistotě a děti dostatečně odívají a krmí. Dále měl zkontrolovat zdravotní stav dětí a v případě potřeby provést přeočkování. Lékaři byla paušálně stanovena roční odměna za každé dítě v jeho péči.¹⁷⁰ Účty za péči mu byly propláceny dvakrát ročně. Nejprve bylo třeba všechny účty a další doklady a vydané poukazy doručit jednateli, který je vždy v květnu a v listopadu zasílal do Prahy ÚSÚ. Ten se potom lékaři postaral o proplacení.¹⁷¹

Každodenní život a vztahy v rodinách

Také každodenní život v koloniích lze rekonstruovat zejména na základě zpráv z kontrolních návštěv. Je samozřejmé, že vzhledem ke svému úřednímu původu nedokážou zprávy zachytit život v celé jeho plastičnosti a některá sdělení, zejména ta týkající se vřelého vztahu dětí a pěstounů, je třeba posuzovat opatrně a stále si uvědomovat okolnosti, za kterých je kontrolující úředník či úřednice získali. Ačkoli poučenější z nich se s dětmi snažili mluvit v soukromí a bez rušivých vlivů,¹⁷² nemuselo se to vždy podařit. Pro některé děti mohlo být těžké projevit negativní vztah k pěstounům, zejména pokud i oni byli účastni rozhovoru, pro jiné bylo jistě přijatelnější zůstat u pěstounů (i kdyby je nakrásně neměli příliš rádi), než vrátit se do Prahy do ústavu nebo k vlastním rodičům. Se strachem dětí z návratu do Prahy se ostatně někdy operovalo jako s výchovným prostředkem: „*Dívka velmi plakala, když jsem jí pohrozila návratem do Prahy. Asi se bojí návratu k rodičům a velmi prosila, aby směla zůstat u pěstounky. Slíbila, že se polepší.*“¹⁷³

---

¹⁶⁸ AMP, fond ÚSÚ, sg. II.3, k. 97, č. j. 81368/37 Zpráva o revisi v pěstounské kolonii, s. 12.

¹⁶⁹ Tamtéž.

¹⁷⁰ AMP, fond ÚSÚ, sg. II.3, k. 99, Pěstounská výchova: Obec Blatná, Lékař a věci zdravotní, č. 390.

¹⁷¹ AMP, fond ÚSÚ, sg. II.3, k. 95, Pravidla o provádění pěstounské péče hlavního města Prahy, s. 12.

¹⁷² Viz např.: AMP, fond ÚSÚ, sg. II.3, k. 99, Pěstounská výchova, Obec: Blatná, Platy na dívky, Zpráva o kolonii v Blatné.

¹⁷³ AMP, fond ÚSÚ, sg. II.3, k. 97, č. j. 81368/37 Zpráva o revisi v pěstounské kolonii, s. 8.

Přesto však i tyto zprávy jistě mají nějakou výpovědní hodnotu a především jsem se také musela při pokusu o vykreslení vzájemných vztahů i každodennosti obecně spolehnout právě na ně, jelikož jiný tak vydatný zdroj informací (deníky, osobní záznamy, vzpomínky) k těmto aspektům pěstounské péče jsem nenalezla. Obsažnost zpráv není vždy stejná. Mnoho záleželo na pečlivosti sociálního pracovníka, z některých zpráv proto vyčteme o každodennosti jen velmi málo, zatímco jiné jsou prosyceny snahou zachytit zvláštnosti v životě každého z dětí. Přitom se zápisy z revizních návštěv je to podobné jako s formuláři pro budoucí pěstouny. Ve starších letech žádný takový formulář neexistoval a úředníci tak do zprávy zachytili, co sami uznali za vhodné. Později již nalezneme ve zprávách spíše odpovědi na předem stanovené otázky. Podle některých zmínek se zdá, že rozhovor vedený s dítětem přesto většinou i ve starších letech pokrýval předem stanovená témata a bylo hodně zaznamenání, když se děti samy a bez podnětu vyjádřily k některému z nich: „*Bez vyzvání prohlásil sám, že se má velmi dobře. Jídla prý dostane tolik, že je nestačí sníst.*“¹⁷⁴ Takové samovolné dětské poznámky a hodnocení se nejčastěji týkaly vztahu k pěstounům, toho, jak je o děti v rodině postaráno, jak jsou živeny, eventuálně zatěžovány prací. Díky nim můžeme v zápisech o jednotlivých svěřencích najít zajímavé či nezvyklé střípky ze života, které dohromady tvoří pestrobarevnou skládku, jejíž velká část žel stále chybí. Jinak se hovor točil většinou kolem toho, jak se k dítěti pěstouni chovají, zda má všeho dostatek, zda je spokojené apod. Nikoli neobvyklé bylo i prošetření toho, zda by se děti raději nechtěly vrátit do Prahy, které se většinou setkala s odmítavou reakcí: „*Ze 40 dětí, kterých jsem se [...] dotazovala, zda by chtěly do Prahy, pouze asi 3 váhaly s odpovědí, ostatní velmi rychle odpověděly záporně.*“¹⁷⁵ Stejný názor jako 40 dětí z Bělé měly i děti třebeňské: „*(dětí) byly na místě šťastny a brání se zákroku [...], neboť po citové stránce nelze pěstounům ničeho vytýkati,*“¹⁷⁶ můžeme tedy snad počítat s tím, že nechuť dětí vrátit se do velkoměsta byla převažující a všeobecná.

Mezi dětmi najdeme méně šťastné i šťastné, jejichž každodenní život se nevymykal životu rodiči obdařených dětí a v řadě ohledu tak na životě v kolonii není možné nalézt nic zvláštního. Některé děti byly v kolonii i v obci pro svou úslužnost a dobrou povahu velmi oblíbené, jiné měly naopak špatnou pověst výtržníků a potíživců neustále vzdorujících,

---

¹⁷⁴ AMP, fond ÚSÚ, sg. II.3, k. 97, č. j. 81368/37 Zpráva o revisi v pěstounské kolonii, s. 9.

¹⁷⁵ AMP, ÚSÚ, sg. II.3, k. 99, Pěstounská výchova, Bělá, Revize dítek a pěstounů, č. j. 34080 z 28. IV. 1938 – Zpráva o revizi pěstounské kolonie, s. 3.

¹⁷⁶ AMP, fond ÚSÚ, sg. II.3, k. 97, Prohlídka pěstounské kolonie v Třebenicích, 10. XI. 1935.

peroucích se a i jinak vyvolávajících konflikty ve škole i ve volném čase mezi dětmi. U většiny dětí se zdá, že spadaly do šedého průměru.

Podívejme se na zápis u jednoho z téměř vzorných chlapců (až na prospěch ve škole): „... ani jeho klukovské kousky nevybočují z mezí normalnosti. Ve škole se neučí dobře, vyjde z V. tř. obecné, má však neobyčejné nadání pro praktické práce všeho druhu: všechny pochůzky a svěřené mu záležitosti vykoná s největší přesností a ochotou, je podnikavý a vynalézavý jak by se zaměstnal a uplatnil, dovede si již dávno sám z vlastní touhy vydělat peníze: donáší pravidelně jedné učitelce květiny do kostela, je velice oblíben v klášteře, kde na něho vždy pamatují s dobrým obědem, hroznovým vínem, ovocem a různými dobrotami, obstarává pochůzky v rodině jednatele za peněžité odměny. Chce se učit pekařem a sám si již sjednal místo u místního pekaře a již nyní se seznamuje s řemeslem, jak je mu možno a dovoleno. O jeho dobré povaze a praktickém založení svědčí detail: třídní učitelka onemocněla. Kočí bez vyzvání ji navštívil jednak s dotazem, jak se jí daří, ale především, zda nepotřebuje něco obstarat. Sám jí uvařil kávu, přinesl zákusky a obstaral všechny nutné pochůzky. Celé Třebenice ho znají a všemi lidmi je oblíben. [...] (Pěstoun) Má ho velmi rád, tvrdí, že jeho výchova byla a je snadná, neboť má velmi šťastnou povahu...“¹⁷⁷

Nepříznivý posudek vypadal přibližně takto: „... jsou považováni v Třebenicích za nejhorší děti. [...] Je to povídavý a neposedný chlapec, velmi divoký rváč, který pro maličkost dovede se mstít i ve škole surovými ranami, neb bodnutím perem. Používá vulgárních výrazů a mravně je velice zanedbaný. Je postrachem všech spolužáků, ale občas objeví se v něm dobrá jiskřička, [...] (Jeho sestra) ve škole byla považována za nenapravitelnou uličnici. Je to silná dívka, trochu zpupného zevření. (sic) Je velmi drzá, nedbá autority učitelů. Dovedla učitelce domácích nauk hodit práci pod nohy, před celou třídou jí vynadala nejhrubšími výrazy a nedala se zastrašit ani zavoláním ředitele školy. Je nepolepšitelná lhářka a chová se hrubě jak k dětem, tak i k dospělým lidem. Učitelský sbor ji považuje za nenapravitelnou, ale její třídní učitel [...] věří, že u dětí je to odezva špatného opatření u rodičů a doufá, že se mu podaří též dívku ukáznit.“¹⁷⁸

Mimo školu měli pěstouni dbát toho, aby se děti seznámily s každodenní prací, zároveň však neměly být prací přetěžovány. Především bylo důležité, aby měly „příležitost pozorovati život

---

¹⁷⁷ AMP, fond ÚSÚ, sg. II.3, k. 97, č. j. 81368/37 Zpráva o revisi v pěstounské kolonii, s. 5 – 6.

¹⁷⁸ AMP, fond ÚSÚ, sg. II.3, k. 97, č. j. 81368/37 Zpráva o revisi v pěstounské kolonii, s. 6 – 7.

prakticky navykají práci, učí se samostatnosti, aby jednou dovedly se samy užít.“¹⁷⁹ Podle posudků se zdá, že i v hodnocení se nejvíce cenila schopnost k praktickému životu, vynalézavost pokud šlo o drobné (legální) přivýdělnky a ochota samostatně si sehnat náplň dalšího života, např. když se dítě dokázalo samo domluvit, kam půjde později do služby či do učení. Samostatnost však nikdy nesměla přerůst v drzost a zpupnost, jinak hrozily dítěti problémy. Běžný den v kolonii probíhal v rytmu chození do školy, práce v hospodářství, případně hry, toulání se po okolí a podobných dětských radostí. Větší spontaneitě nenechávala organizace rodinné kolonie příliš prostoru; bez vědomí jednatele totiž svěřenci nesměli kolonii opouštět na několikadenní výlety ani na návštěvy, rodinné události apod. Po návratu z povolené akce se musel svěřenec jednatelem ohlásit.

Řada pěstounů si k dětem vypěstovala pěkný, někdy i vřelý vztah (v dobové mluvě „teplý“ vztah), a to i přes těžkosti a neplechy, které děti způsobovaly. Ty byly přičítány na vrub předchozí nedostatečné výchovy: „...*chová-li se k ní (nevlastní dcera) hrubě, omlouvá to (pěstounka) její dřívější výchovou u rodičů, o které si udělala svůj úsudek z vypravování dívky.*“¹⁸⁰ Nebylo výjimkou, že se k dětem přistupovalo jako k vlastním: „*Je středem zájmu celé rodiny, vlastní dítě by nemohlo být lépe v této rodině obstaráno.*“¹⁸¹ Jindy měly v rodině spíše statut neutrálního hosta. Bohužel se objevovaly i rodiny, kde se dítě skutečně ocitlo v pozici nejposlednější z pomocných pracovních sil. Ani „spílání“ nebývalo výjimkou.

Konfliktní situace mohla nastat, když si svěřené děti „nesedly“ s dětmi z rodiny, případně když pěstouni příliš okatě upřednostňovali vlastní děti před cizími. Negativních dopadů takového jednání jsou si ostatně vědomy i různé vychovatelské příručky a statě, které upřednostňují ústavní výchovu před výchovou v rodině, někdy argumentují právě tím, že v rodině se dítě příliš brzy setká s nerovností a začne samo sebe chápat jako méněcenné. Odstrašující případy ostatně podávají i beletristická zpracování téhož problému. Z revizních zpráv kolonií se naopak dozvídáme o tom, jak si děti samy sebe navzájem oblíbily. Někdy mohly vlastní děti i trochu pomoci s přijetím svěřence do rodiny nebo s jeho školními povinnostmi: „*Dcerka se velmi dobře učí a přiučuje z otcova návodu i Miroslava.*“¹⁸² Pokud měli pěstouni děti již odrostlejší, mohly se stát svěřencům životním vzorem či inspirací při

---

¹⁷⁹ AMP, fond ÚSÚ, sg. II.3, k. 97, Zpráva o výchově pražských dětí v Třebenicích z 9. srpna 1920.

¹⁸⁰ AMP, fond ÚSÚ, sg. II.3, k. 97, č. j. 81368/37 Zpráva o revisi v pěstounské kolonii, s. 8.

¹⁸¹ AMP, ÚSÚ, sg. II.3, k. 99, Pěstounská výchova, Bělá, Revize dítek a pěstounů, č. j. 34080 z 28. IV. 1938 – Zpráva o revizi pěstounské kolonie, s. 6.

¹⁸² AMP, fond ÚSÚ, sg. II.3, k. 97, č. j. 81368/37 Zpráva o revisi v pěstounské kolonii, s. 7.

volbě budoucího povolání: „*Bývá velmi často u pěstounčina syna v Dlažkovicích, neboť má velký smysl a talent pro zahradnictví.*“¹⁸³

Důležité byly i vztahy s dalšími členy rodiny. Dobrý poměr si mohly děti vytvořit třeba k náhradním prarodičům, kteří někdy jeví více pochopení pro jejich těžkou minulost a vlídnou rukou či vyprávěním příběhů přispěli k lepšímu začlenění nově příchozího dítěte do rodiny: „*...hlavně starý děda má chlapce velmi rád a svou životní moudrostí a zkušeností rozumně vysvětluje a omlouvá všechny chlapcovy poklesky.*“¹⁸⁴

Kontakty s původní rodinou

V mnoha ohledech se zřejmě situace tehdejších dětí nelišila od dětí umístěných do pěstounské nebo ústavní péče dnes. Najdeme mezi nimi děti, o jejichž prospěch se žijící z rodičů zajímal, občas je navštívil nebo psal dopisy, přispíval nad rámec svých povinností na ošacení nebo jim koupil dárek, maličkost, jízdní kolo apod. V pěstounských rodinách mohli děti navštěvovat rodiče nebo další příbuzní, avšak pouze se souhlasem jednatele kolonie, který měl možnost návštěvy omezit na minimum nebo je i zcela zakázat.¹⁸⁵ Někdy se dětem podařilo udržet kontakt i s jinými lidmi mimo kolonii kromě rodičů, což jim mohlo být k užitku v pozdějším dospělém životě: „*Tvrdí, že po vyjití ze školy mu obstará místo známá jeho rodičů, [...] která mu občas píše a má o jeho osud zájem.*“¹⁸⁶

Stejně tak se ale objevovaly případy, kdy rodič působil spíš kontraproduktivně, ba kdy v zájmu dítěte bylo třeba zasáhnout. Někdy takový rodič příliš často posílal dárky, nebo hůře – pouze peníze,¹⁸⁷ jindy bylo na překážku i přílišné dopisování: „*Nebylo by stížností, kdyby matka jim zbytečně nedopisovala, čímž působí mrzutosti. Doporučuje se, matku obeslati a její jednání jí vytknouti.*“¹⁸⁸ Bohužel se už nedozvíme, zda vadilo samotné dopisování, které mohlo dětem ztížit přivykání na nové prostředí a na pěstouny, nebo zda byl na závalu obsah dopisů. Zásahy rodičů mohly být někde skutečně znatelné a snad srovnatelné s dnešními únosy dětí: „*...byla vylákána svým otcem z tohoto místa. Otec je pouťovým věštcem a zaručoval se dívce, že pro ni má v Praze velmi dobré místo.*“¹⁸⁹

---

¹⁸³ Tamtéž, s. 11.

¹⁸⁴ Tamtéž, s. 7.

¹⁸⁵ AMP, fond ÚSÚ, sg. II.3, k. 95, Pravidla o provádění pěstounské péče hlavního města Prahy, s. 12.

¹⁸⁶ AMP, fond ÚSÚ, sg. II.3, k. 97, č. j. 81368/37 Zpráva o revisi v pěstounské kolonii, s. 10.

¹⁸⁷ AMP, fond ÚSÚ, sg. II.3, k. 97, č. j. 81368/37 Zpráva o revisi v pěstounské kolonii, s. 14 – 15.

¹⁸⁸ AMP, ÚSÚ, sg. II.3, k. 99, Pěstounská výchova, Obec: Blatná, Revise, Zpráva o vykonané revizi dítek z 15.8.1916.

¹⁸⁹ AMP, fond ÚSÚ, sg. II.3, k. 97, č. j. 81368/37 Zpráva o revisi v pěstounské kolonii, s. 10.

Z hlediska sourozeneckých vztahů by také mohlo být podnětné sledovat osudy sourozenců. Zaměřila jsem se zejména na to, zda je možné doložit snahu ponechávat sourozence spolu, či zda byl při umísťování do péče osud skupin sourozenců lhostejný. I v této otázce jsou prameny značně limitující – dobové příručky se o sourozencích jako specifickém tématu při zajišťování náhradní péče nezmiňují, archivní prameny jsou rovněž skoupé a je třeba k nim přistupovat opatrně. Z materiálu, který jsem prošla, se přesnější informace týkající se sourozenců a jejich umístění u pěstounů vztahovaly pouze na 2 kolonie a i zde jen na několik let. Vždy šlo o seznam dětí umístěných k danému roku do příslušné kolonie, seznamy dále obsahovaly data narození dětí a jejich příchodu do kolonie, jména pěstounů, u kterých jsou umístěny a někdy ještě další doplňující informace, např. do jaké školy a třídy dítě chodí nebo jaké profesi se věnuje jeho pěstoun. Podle příjmení dětí jsem vysledovala skupiny sourozenců a pak jsem se zaměřila na jména pěstounů a také na data příchodu dětí do kolonie. Ve většině případů získaly skutečně sourozenci domov u stejného pěstouna, což je zvláště obdivuhodné tehdy, když byli sourozenci tři nebo i čtyři. Například v roce 1935 v Bělé byly mezi 37 dětmi tři páry sourozenců a jedna sourozenecká čtveřice, ve všech čtyřech případech byli sourozenci umístěni u shodných pěstounů, takže jako rodina zůstali pohromadě.¹⁹⁰ O rok později žilo v Bělé již 53 dětí, z toho bylo čtyři sourozenecké dvojice, dvě trojice a dvě čtveřice. Sourozenci zůstali vždy spolu, s výjimkou jedné čtveřice, ze které byl nejstarší bratr umístěn u jiného pěstouna než jeho mladší sourozenci.¹⁹¹ Limity tohoto přístupu spočívají především v tom, že sice umožňuje zjistit, zda po příjezdu do určené kolonie zůstali sourozenci spolu, neříká však nic o možnosti, že mohli být rozděleni už v Praze a buď přiděleni do různých kolonií, nebo že jeden ze sourozenců putoval k pěstounům, zatímco jiný zůstal v některém pražském ústavu.

Kusé informace o seskupování sourozenců je také možné vyčíst z dat jejich příjezdu do kolonie. U všech čtyř sourozeneckých dvojic, které se v Bělé nacházely v roce 1936, přišli do kolonie vždy oba sourozenci zároveň. U trojic byla situace složitější. V prvním případě přišli najednou dva starší sourozenci a asi po půl roce je do kolonie následoval i jejich mladší bratr. Ve druhém případě byla situace ještě složitější. Nejprve do kolonie přišel asi čtyřletý mladší bratr, po dvou letech následoval o tři roky starší bratr a za další dva roky dorazila i jejich sestra (se stejným rokem narození jako starší z chlapců). Tři děti z jedné čtveřice přišly

---

¹⁹⁰ AMP, fond ÚSÚ, k. 99, Pěstounská výchova: Bělá. Platy na dítky. Seznam dětí rodinné kolonie hlav. města Prahy v Bělé p. Bezd. v. r. 1935.

¹⁹¹ AMP, fond ÚSÚ, k. 99, Pěstounská výchova: Bělá. Platy na dítky, Seznam chovanců pěstounské kolonie v Bělé pod Bezdězem v roce 1936.

do kolonie najednou, nejmladší – v tu chvíli asi čtyřletá sestra – dorazila o dva roky později. Děti z druhé čtvrtice dorazily v jednom roce po dvou, s odstupem jen dvou měsíců. Prameny bohužel neříkají, kde trávily čas děti, které do kolonie dorazily výrazně později než jejich sourozenci. U mladších dětí je možným vysvětlením to, že musely v některém z ústavů dorůst do věku, kdy je bylo možné umístit k pěstounům. U starších dětí však takové vysvětlení neobstojí a nabízí se několik možností. Byly postupně odebírány rodičům? Nebo přišly z dlouhodobější ústavní výchovy a některé se zkrátka v ústavu zdržely déle než jiné?

Odchod dítěte z pěstounské péče

Stejně jako v ústavu, i v pěstounské péči mohlo být dítě umístěno trvale nebo na přechodnou dobu. O délce pobytu rozhodovaly důvody, pro které bylo dítě do takové péče umístěno, v případě dočasného pobytu se mohlo dítě do vlastní rodiny vrátit hned, jak tyto důvody pominuly. Při trvalém umístění zůstávalo dítě u pěstounů tak dlouho, dokud nebylo možné jej zcela propustit z pěstounské péče (tj. dokud neodešlo do učení, případně dokud nedosáhlo plnoletosti) nebo dokud nebylo nutné jej přemístit k jiným pěstounům nebo do ústavu. K přemístění k jiným pěstounům mohlo dojít zejména pro změnu poměru v pěstounské rodině nebo při zjištění nedostatků v péči, k přemístění do ústavu např. ve chvíli, kdy svěřenec vážněji onemocněl a potřeboval dlouhodobější a intenzivnější lékařskou péči, nebo tehdy, když pěstouni výchovu nezvládali pro nějaké zvláštní problémy, či „chyby“ dítěte.¹⁹²

Pokud se zjistilo pochybení na straně pěstounů nebo pokud o to oni sami požádali, byly děti nejčastěji přemísťovány pouze v rámci kolonie. Změnu měl provést jednatel kolonie, ale musel o ní poté uvědomit ÚSÚ. Přeražení do jiné kolonie bylo významnějším zásahem do života, proto je musel ÚSÚ předem schválit. Dítě se samozřejmě nemohlo svévolně přesouvat mezi rodinami a koloniemi sem a tam. Pro přesuny v rámci jedné kolonie musel mít jednatel Pravidly blíže nespecifikovaný vážný důvod. V případech přesunů (a odchodů) z kolonie byly důvody dokonce jasně dané:

- Dítě má navštěvovat měšťanskou, střední nebo odbornou školu, která v jeho dosavadní kolonii není
- Odchází do učení nebo do služby
- Přesunem se dostane ke svým sourozencům
- Odchází na vychování k příbuzným

---

¹⁹² AMP, fond ÚSÚ, sg. II.3, k. 95, Pravidla o provádění pěstounské péče hlavního města Prahy, s. 5.

- Dostane se do kolonie z rozptýlené pěstounské rodiny, přičemž se ale nenaruší jeho dlouholetý pobyt v této rodině
- Jednatel podá odůvodněný návrh pro přesun do jiné kolonie
- Potřebu přesunu shledá úředník dozorující v kolonii pěstounskou péči¹⁹³

Ukončení péče mohlo být způsobeno také úmrtím pěstouna. V jediném takovém případě, na který jsem narazila, si svěřenou dívku vzal do výchovy syn pěstounky, a děvče díky tomu zůstalo v rodině a ve známém prostředí.¹⁹⁴

Po propuštění z péče mohly děti zůstat v kolonii. Dělo se tak poměrně často, pokud si zde obstaraly učení nebo službu. Jsou doklady i o případech, kdy se v kolonii provdaly či oženili a pěstouni páru předali svou živnost ke správě.¹⁹⁵ Nepřekvapí, že v dospělosti měly děti z kolonií ke svým pěstounům různý vztah. Některé se k nim hlásily i v dospělosti, jiné nikoli,¹⁹⁶ některé chovaly k náhradním rodičům přátelské vztahy, jiné neutrální a pro další šlo o epizodu života, kterou by bylo nejlépe zapomenout. A tak jistě také podle způsobu výchovy a povahy dítěte i pěstouna mezi odchovanci najdeme takové, kterým náhradní rodina skutečně nahradila zpřetrhané rodinné vazby: „(pěstounka) *sama vychovala cizí děcko; dnes již jest to dospělý muž a každý rok se k nám vrací jako do své rodiny,*“¹⁹⁷ ale bezpochyby i méně šťastné, u kterých se to tak dobře nepodařilo.

K lepšímu přechodu do dospělého života měla přispět Organizace odchovanců. ÚSÚ se chtěl přičinit o to, aby odchovanci pěstounské péče i pražské ústavní péče vytvořili vlastní spolek, který by byl hospodářsky nápomocný svým členům, pomáhal jim se zakládáním živností nebo sháněním pracovních míst. Pomocí tohoto spolku měl ÚSÚ také vést evidenci odchovanců a sledovat je až do 50. roku života.¹⁹⁸ Taková organizace pro odchovance pražského městského sirotčince skutečně vznikla, o tom, že by se v ní jakkoli angažovaly děti vychované v pěstounských rodinách, případně že by paralelně existovala další organizace podobného zaměření mi, však není nic známo. Domnívám se proto, že tato myšlenka zůstala jen na papíře a bylo především v rukách dospívajících samých, jak s dalším životem naloží či jakou si dokážou sehnat pomoc a podporu u pěstounů a u dalších blízkých pro další kroky v životě.

***

¹⁹³ Tamtéž, s. 6.

¹⁹⁴ AMP, fond ÚSÚ, sg. II.3, k. 99, Pěstounská výchova: Bělá, Agenda, dopisy z 8. a 12. dubna 1930.

¹⁹⁵ AMP, fond ÚSÚ, sg. II.3, k. 97, č. j. 81368/37 Zpráva o revisi v pěstounské kolonii, s. 8.

¹⁹⁶ AMP, fond ÚSÚ, sg. II.3, k. 97, č. j. 81368/37 Zpráva o revisi v pěstounské kolonii, s. 12.

¹⁹⁷ AMP, fond ÚSÚ, sg. II.3, k. 99, Pěstounská výchova, Obec: Čeřenice, Pěstouni, dopis z 23. 6. 1936.

¹⁹⁸ AMP, fond ÚSÚ, sg. II.3, k. 95, Pravidla o provádění pěstounské péče hlavního města Prahy, s. 14.

Ústavní péče

„Měl jsem totiž dojem, že jsem se ocitl v nějakém chudobinci nebo sirotčinci, neboť celý pochmurný ráz ústavu a život v něm tomu nasvědčoval.“¹⁹⁹

***

Druhou možností, jak zaopatřit sirotka či opuštěné dítě, byla ústavní péče. Obecně se termínem „ústav“ označovalo jakékoli „zařízení, jehož účelem je nahrazovati nedostatek řádné péče vlastních rodičů pro větší počet dětí, než může převzít do řádné péče pěstoun, nejméně však pro 10 dětí,²⁰⁰ tedy nejen sirotčince, ale i celá řada dalších ústavů různého zaměření – výchovny, ochranovny, útulny pro denní péči o děti zaměstnaných matek i ústavy pro nemocné děti. Ústavy zaměřené přímo na sirotky používaly mnoho různých názvů jako např. dětský domov, sirotčinec, útulek, útulna nebo asyl, přitom často tato označení měla i další význam (např. útulek mohl být skutečně zařízením pro sirotky a opuštěné děti, ale i pouhým ústavem denní péče²⁰¹). V ideálním případě měly tyto ústavy suplovat rodinnou péči pouze tehdy, kdy nebylo možné děti umístit k pěstounům. Ve skutečnosti se však stávalo, že děti strávily v sirotčinci celé své dětství.

Sirotčince byly nejčastěji určeny pro děti do 14 let, po dosažení tohoto věku děti z ústavů odcházely, přičemž jim většinou bylo zajištěno učení nebo služba a další zaopatření tak nacházely buď přímo u mistra či u rodiny, ve které sloužily, případně opět v ústavu – tentokrát v učňovském domově nebo v dívčí ochranovně.²⁰² Dětské domovy vydržovaly obce a v Čechách také okresy, po celou první polovinu 20. století však existovalo mnoho ústavů zřizovaných spolky, náboženskými společnostmi a soukromými osobami.²⁰³ Jejich počet a význam byl tak veliký, že bez nich by se péče dostalo jen zlomku potřebných dětí a velká většina by jich zůstala zcela nezaopatřena.

Totéž samozřejmě platilo i pro Prahu. Již dříve bylo řečeno, že se v první polovině 20. století nacházela v Praze celá řada ústavů zaopatřujících opuštěné děti či sirotky. Vysledovat v pramenech osud každého z nich není jednoduché. Některé z domovů fungovaly po celé

---

¹⁹⁹ Josef LADA: *Kronika mého života*, Praha, 1986, s. 182.

²⁰⁰ Vládní nařízení č. 29/1930 Sb., § 1.

²⁰¹ Tj. v dobovém diskurzu např. školka či jesle.

²⁰² Jak v případě učňovských domovů, tak dívčích ochranoven šlo o ústavy, které zajišťovaly ubytování a částečně i další péči dětem v učení či ve službě, které šly za prací daleko od domova. Často se sem dostávali i právě dospívající sirotci. Kromě střechy nad hlavou tak svým chovancům nabízely i dohled a pevnější řád.

²⁰³ Např. k roku 1925 bylo v Československé republice 306 ústavů pečujících o osiřelé a opuštěné děti, s celkovým počtem asi 12 500 míst. V Čechách bylo z celkového počtu 176 ústavů zřízeno 25 okresy, 43 obcemi, 38 náboženskými korporacemi, 59 různými spolky, zbytek připadal na nadace a soukromníky.

mnou sledované období, jiné měly naopak život velmi krátký, což naznačoval již důvod jejich založení – někdy byly ústavy zakládány v reakci na krizovou situaci či událost, která vyústila v naléhavější volání společnosti po takových ústavech – dobrým příkladem může být nárůst počtu sirotek a péče o nich v důsledku válečných událostí.²⁰⁴ Poté, co válkou takto postižené děti odrostly, neměl už pro ně založený domov důvod dále existovat a zanikl, případně změnil klientelu. Najdeme zde tedy i domovy fungující jen několik málo let.

Představu o poměrech, v jakých bylo postaráno o potřebné děti v režii Prahy a o zapojení jednotlivých spolků, si můžeme vytvořit z následující tabulky, do které jsem zahrнула ústavy poskytující sirotkům a opuštěným dětem dlouhodobější ústavní zaopatření.²⁰⁵

	Městský sirotčinec	Vlašský sirotčinec pro hochy	Asyl milostného Pražského Jezulátka	Dívčí sirotčinec u sv. Notburgy	Sirotčinec chudých děveček Ježíše Krista	Útulek sv. Josefa Sirotčinec mil. Sester sv. Karla Boromejského	Joaneum	Sirotčinec Krejcarového spolku pro izraelské Sirotčinec k výchově izraelských dívek	Jubil. sir. cis. Fr. Josefa pro izraelské chlapce	Sirotčinec pro hochy izraelské náboženské obce	Soukr. sirotčinec pro hochy u sv. Jana Křtitele	Domov pro děti opuštěné a osiřelé			
1914	119	13	82	72	80	124	?	x	30	30	53	?	70	?	
1931	153	48	65	107	50	121	?	160	250	29	30	57	14	?	26

Vzhledem k tomu, že ke všem ústavům nebylo možné získat potřebná data, neposkytuje tabulka plné údaje, přesto je z ní však zřejmé, že město zajišťovalo ústavní péči jen pouhému zlomku (v roce 1931 zhruba jednu sedminu, v roce 1914 zřejmě ještě menší části) potřebných dětí. Kvůli velkému počtu ústavů v Praze jsem se na následujících stránkách rozhodla blíže věnovat jen několika,²⁰⁶ které považuji za reprezentanty určité větší skupiny.

Městské ústavy – sirotčinec a útulna

Ve sledovaném období zajišťovala městská správa jen menšinu ústavních míst pro opuštěné a osiřelé děti. Z ústavů zřizovaných městem byl pro takové děti příslušné do Prahy nejdůležitější Sirotčinec hlavního města Prahy, který měl původně sloužit k dlouhodobému zaopatření sirotek. Pro krátkodobou obecní péči do tří týdnů byla určena Dětská ústřední útulna. Specifikum Prahy jako hlavního města se projevovalo mimo jiné v tom, že Praha představovala jakýsi magnet zejména pro opuštěné děti, které se živily např. žebrotou a které se do Prahy stahovaly z blízkého i vzdálenějšího okolí. Pro péči o takové děti byla určena právě útulna. Po určitý čas fungoval také sirotčinec na Smíchově, o kterém se však dochovalo

²⁰⁴ Tak se např. dosavadní útulek pro katolické učně Joaneum v roce 1915 přeměnil v ústav pro sirotky po padlých vojíněch a legionářích.

²⁰⁵ *Statistická zpráva hlavního města Prahy a spojených obcí Karlína, Smíchova, Král. Vinohrad, Vršovíc a Žižkova za rok 1914*, Praha, 1920, s. 558 a *Péče o chudé a péče o mládež ochrany potřebnou v Republice československé*, s. 55.

²⁰⁶ Více k profilům jednotlivých ústavů viz Květa FREMROVÁ: *Pražská ústavní péče o sirotky a opuštěné děti...*, s. 45 – 60.

jen málo bližších zpráv. Pro starší děti pak město zřizovalo učňovské domovy, které již sice nebyly určeny výhradně pro sirotky, přesto však v nich osiřelé a opuštěné děti a polosirotci tvořily nemalou část osazenstva. Na následujících řádcích představím městský sirotčinec a poté i útulnu, jelikož ani bez přechodné péče by se město neobešlo a ve vzájemné součinnosti tyto dva ústavy tvořily zejména v pozdějších letech provázaný komplex péče.

O možnosti zřídit městský sirotčinec začala městská rada jednat již roku 1867, aby se tak zlepšila dosavadní nedostatečná praxe v péči o opuštěné a osiřelé děti. Roku 1873 bylo přijato rozhodnutí sirotčinec založit, přičemž se tak mělo stát na oslavu sňatku arcivévodkyně Gisely. Původně měl být sirotčinec umístěn v libeňském zámku, ale nakonec mu bylo přiděleno místo na Pohořelci č. 111. V prosinci 1875 sem bylo z kláštera Milosrdných sester v Karlíně slavnostně převezeno prvních 50 sirotek. Celý sirotčinec byl přitom navržen zhruba pro 100 dětí. Potřeby sirotčince postupně narůstaly a tak zatímco zpočátku zabíral jen asi polovinu budovy, později již ji vyplnil celou a útulek zde našlo na 200 dětí. Od 80. let 19. století se začala ukazovat problematičnost a nekonceptnost rozvoje a to, že tak velké množství dětí není možné uspokojivě zaopatřit ani po hmotné, ani po výchovné stránce. V roce 1898 dokonce bylo omezeno přijímání chovanců a ústav se pokusil zmenšit na své původní rozměry. V prvních letech také byla správa sirotčince svěřena vybrané hospodyně, ale záhy se ukázalo, že k vedení ústavu je třeba osoby s pedagogickým rozhledem a vzděláním. Jako první ředitel sirotčince byl proto v roce 1880 jmenován Otomar Zelenka, dřívější učitel a správce Vlašského sirotčince.²⁰⁷ Do sirotčince byly bezplatně přijímány chudé opuštěné, osiřelé či poloosiřelé děti do Prahy příslušné a zůstávaly tu do 14. roku věku, kdy byli chlapci dáváni do učení a děvčata do služby.²⁰⁸

První léta po roce 1900 se nesla ve znamení pozvolného úpadku sirotčince. Téměř všechny děti, které do té doby byly svěřovány do výchovy ústavu, se začaly umisťovat na venkov do pěstounských rodin nejen ve snaze ušetřit náklady, ale někdy také např. posílit menšinové školství v těch oblastech, kam byly děti posílány na vychování. Sirotčinec najednou fungoval spíše jako přechodná stanice, kam byly ve skupinách po 20 – 25 přiváděny děti, zde náležitě umyty a ošaceny a opět ve skupinách vypraveny na venkov do náhradní péče. Vše se ještě zhoršilo, když po odchodu ředitele Josefa Poura na odpočinek zůstal ústav téměř 9 měsíců bez přímého vedení. Situace se začala v lepší obracet po roce 1906, kdy dostal ústav nové vedení v osobě dalšího ředitele Karla B. Hájka a přistoupilo se k reorganizaci

---

²⁰⁷ Vůbec nejstarší ústav svého druhu na území Prahy. Šlo o čistě chlapecký sirotčinec. Nacházel se ve Vlašské ulici č. 335.

²⁰⁸ Karel B. HÁJEK: 50 let sirotčince hlav. města Prahy, in: *Věstník hlavního města Prahy* (Příloha k č. 9, r. 1926), s. 13 – 15.

péče. Přes všechnu snahu již však začínalo být jasné, že veškeré podnikané kroky jsou jen provizoriem a že bude třeba pro sirotčinec nalézt novou budovu. Definitivně se o tom rozhodlo v důsledku epidemie spály, která ve staré a po hygienické stránce již nevyhovující budově postihla velkou část chovanců. Rozhodnutí vystavět pro potřeby sirotčince zcela novou budovu padlo v září r. 1910.²⁰⁹

Na jaře následujícího roku se začalo s výstavbou objektu v Jelení ulici²¹⁰ a o prázdninách r. 1913 došlo k přemístění ústavu. V nové budově se kapacita sirotčince zvýšila na 150 míst, ale pro obavy z náhlého nárůstu nákladů měl být sirotčinec zaplňován zatím postupně do počtu 120 dětí, z nichž větší část (70) měly tvořit dívky, se zbytkem míst se počítalo pro chlapce.²¹¹ I při zaplnění celkové kapacity mělo být více míst (80) vyčleněno pro dívky a o deset méně pro hochy. V celém ústavu se nacházelo mj. 10 ložnic pro děti, 10 umývárén, 5 pokojů pro pěstouny, 2 rodinné síně, jídelní sál a samozřejmě byt ředitele. Uspořádání ústavu umožňovalo poměrně snadno se přizpůsobit okolnostem, v případě potřeby mohlo být např. jedno z křídel budovy uzavřeno do karantény. Poměrně velký počet dětských ložnic také umožňovat operovat s počty zastoupených chlapců a děvčat. Později se tak můžeme dočíst např. to, že byl koncipován pro 90 dívek a 60 chlapců.²¹² Venku ústav disponoval okrasnou a botanickou zahradou a rovněž užitkovou zeleninovou zahradou.²¹³

Několik měsíců se sirotčinec utěšeně rozvíjel a brzy se zaplnil dětmi. Jeho rozkvět však záhy přerušila první světová válka, kdy budova sirotčince „s nepochopitelnou ochotou dána byla k dispozici vojenské správě k účelům nemocničním.“²¹⁴ Děti musely ústav narychlo opustit, učňům a studentům musela být nalezena místa v pražských rodinách, některé děti byly předány svým rodinným příslušníkům. Přes protesty vychovatelů bylo zbylých 73 dětí přemístěno do vychovatelny pro mládež mravně vadnou v Říčanech. Celá reorganizace a pečlivá práce tak přišla vniveč – říčanská Olivovna nejen že kapacitou nedostačovala válečným poměrům a mnoha dětem se tak péče nedostalo, navíc zde náhle byly najednou umístěny děti „různých mravních kvalit“ a hrozilo, že i děti jinak mravně v pořádku se zkaží pod nedobrým vlivem ostatních.²¹⁵ Navíc se tím ztížila i komunikace těch odchovanců, kteří

---

²⁰⁹ Nová budova pro městský sirotčinec, in: Věstník obecní král. hlav. města Prahy, r. 1910, roč. XVII., č. 18, s. 302.

²¹⁰ Dnes tuto budovu využívá ministerstvo kultury.

²¹¹ Věstník obecní král. hlav. města Prahy, r. 1912, roč. XIX., č. 11, s. 270.

²¹² Věstník obecní král. hlav. města Prahy, r. 1913, roč. XX., č. 22, s. 461.

²¹³ Věstník obecní král. hlav. města Prahy, r. 1913, roč. XX., č. 7, s. 139 - 140.

²¹⁴ Karel B. HÁJEK: 50 let sirotčince hlav. města Prahy, in: Věstník hlavního města Prahy (Příloha k č. 9, r. 1926), s. 16.

²¹⁵ Věstník obecní král. hlav. města Prahy, r. 1916, roč. XXIII., č. 9, s. 146.

již sice z ústavu vyšli a byli nyní v Praze na učení či ve službě, přece však se mohli na svůj domovský ústav obrátit v případech nouze – ve válečné době častějších než v době míru.²¹⁶

Roku 1916 sice vojenská správa vrátila budovu sirotčince pražské obci, ale místo dětí sem byla umístěna nemocnice pro prostitutky trpící pohlavními chorobami, a slovy ředitele sirotčince tak „došlo k nezapomenutelné kulturní hanbě, že mezi tím, co v poloprázdné budově, odkud vypuzeno bylo osiřelé dítě, léčena byla hrstka ztracených individuí [...], hynuly v kruté fyzické i mravní bídě osiřelé děti našich občanů, kteří odcházeli na bojiště v útěše a s nadějí, že nevrátí-li se více ke svým rodinám, děti jejich nezůstanou bez ochrany a záštity ostatních spoluobčanů.“²¹⁷ Když se konečně v květnu 1918 vrátila budova ke svému původnímu účelu, mohla výchovácí práce začít téměř od začátku – do ústavu se totiž děti vrátily poznamenané dlouhým pobytem mezi mravně vadnými v Olivově výchovatelně. Stále navíc ještě nebylo vyhráno a po další dva roky musel ústav čelit snahám různých ministerstev získat budovu pro vlastní účely. Teprve když v červnu r. 1920 při své návštěvě slíbil ústavu záštitu T. G. Masaryk, mohl se sirotčinec v klidu věnovat své práci.²¹⁸

Důsledkům vzniku Velké Prahy se musel přizpůsobit i sirotčinec, protože tím vzrostl počet dětí vyžadujících péči. Navíc se lehce změnil i charakter dětí, které do ústavu přicházely, díky tomu, že děti začaly být více umisťovány do nově vzniklých specializovaných ústavů. Ve 30. letech pak došlo i k reorganizaci městské péče o opuštěné děti a sirotky. Změna se projevila v tom, že zatímco zcela zdravé děti byly více umisťovány do pěstounské péče, v ústavu zůstávaly děti tělesné či mravně ohrožené, ještě však ne natolik, aby patřily do některého ze specializovaných ústavů.²¹⁹ Díky specializovaným ústavům na jedné straně a častější pěstounské péči na straně druhé se tak částečně vyřešila i situace, kdy vedle sebe vyrůstaly děti zcela bezproblémové a děti „mravně vadné“ a předávaly si tak různé nešvary. V důsledku reorganizace byl také sirotčinec přejmenován na Ústřední dětský domov (ÚDD). Ústav měl přijímat děti ve věku 3 – 14 let, které bylo třeba vyšetřit před jejich umístěním do pěstounské péče nebo do specializovaného ústavu. Zároveň přijímal i děti zadržené pro potulku či žebrotu, tj. přejímal částečně funkci dětské útulny. Nadále byly děti rozděleny do dvou skupin – výchovné a výzkumné, kdy ve výchovné skupině byly sdruženy děti, které v ÚDD našly trvalé zaopatření, ve výzkumné děti, které město teprve přebíralo do péče nejčastěji pro osiření, opuštěnost, děti vyžadující péči na delší dobu než 3 týdny apod.

---

²¹⁶ Věstník obecní král. hlav. města Prahy, r. 1916, roč. XXIII., č. 17, s. 170.

²¹⁷ Karel B. HÁJEK: 50 let sirotčince hlav. města Prahy, in: Věstník hlavního města Prahy (Příloha k č. 9, r. 1926), s. 17.

²¹⁸ Tamtéž.

²¹⁹ AMP, fond ÚSÚ, Návrh žádoucích pracovních změn pro sirotčinec hlavního města Prahy.

V této podobě fungoval ÚDD až do roku 1938.²²⁰ Tehdy došlo k dalším změnám, kdy měl ÚDD plnit i úkoly Ústřední dětské ochrannovy. Až do konce druhé světové války skutečně zastával obě funkce. Ještě po válce budova krátce působila jako sirotčinec, ale na sklonku 40. let byla v souvislosti s vysídlováním ústavů z Prahy přeměněna na internát Ministerstva zahraničních věcí.

Druhým důležitým, obcí spravovaným ústavem zaměřeným zejména v pozdějších letech také na péči o sirotky a především o opuštěné děti byla dětská útulna. Zpočátku byla koncipována jako jakýsi mezistupeň sirotčince a vychovatelny (polepšovny). Zprvu byla plánována především jako útočiště a ústav pro žebrající nebo zatoulané děti, které se do Prahy stahovaly za snadnější obživou. Koncipována byla především jako ústav dočasné péče pro děti z okolních pražských obcí, se kterými se počítalo pro budoucí připojení k Praze. Zatímco Praha sama se totiž o „své“ děti dokázala docela dobře postarat, musela se zároveň potýkat i s přílivem dětí z těchto blízkých obcí. Přitom mnohdy nemuselo jít o sirotky, ale o děti, které k žebrotě využívali jejich vlastní rodiče. Právě takové děti byly často chápány jako velké ohrožení společnosti do budoucna. Nejenže se cíleně vyhýbaly školní docházce, pokud je strážník chytil při žebrotě, musel na začátku století volit mezi dvěma variantami. Vzhledem k tomu, že zatím neexistoval žádný ústav specializovaný na tyto případy, mohl buď vykonat mnohdy dlouhou cestu, doprovodit je domů a předat rodičům i s vyžebzanými penězi, přičemž žádné další nepříjemné následky pro rodiče ani pro děti z takové události neplynuly a na další den se mohlo dítě objevit v Praze znovu, ve druhém případě – pokud nebylo možné dítě předat rodičům ještě téhož dne, bylo umístěno v městské věznici mezi dospělými delikventy, kde od nich mohlo ještě leccos nevhodného pochytit.²²¹

Právě s úmyslem řešit takovéto případy byla zřízena pražská útulna, zprvu pod názvem *Městská útulna pro dítky žebravé, toulavé neb bez přístřeší*. Měla především napomoci k vymýcení dětské žebroty a působit do jisté míry preventivně i výzkumně. Během pobytu dítěte v útulně se měly poznat vlastnosti dítěte, jakož i poměry v jeho rodině a příčiny žebrání. Od toho, že si rodiče museli z útulny dítě sami vyzvednout, si navrhovatelé útulny slibovali, že se tím v rodičích vzbudí větší strach o dítě a zároveň se jím domluví a budou poučeni o následcích, pokud by se o své dítě řádně nestarali. Také na dítě měl mít pobyt v útulně pozitivní vliv – odloučení od rodičů v něm mělo vyvolat stesk a napomoci mu uvědomit si své nesprávné jednání a zároveň spořádaný ústavní řád mu měl ukázat alternativu k dosavadnímu

---

²²⁰ Věstník hlavního města Prahy, r. 1938, č. 3, příloha Sociální péče hlavního města Prahy.

²²¹ *Městská útulna pro dítky žebravé, toulavé neb bez přístřeší – Zpráva o činnosti za čas od 17. října 1903 do 31. prosince 1904*, Praha, 1906, s. 7 – 8.

životu. Během několika málo dní strávených v útulně mělo být vedeno k práci, čistotě a pořádku a v ideálním případě se mu potulka a žebrota měly zcela zošklivit. Ačkoli může být takovýto výchovný dopad několika dní v útulně spekulativní, velkým jejím přínosem bylo jistě alespoň to, že dítě netrávilo čas ve vězení spolu s dospělými a „*nevyvine se, alespoň ne tak rychle a přirozeně, v kandidáta trestnice.*“²²² Útulna se měla částečně zaměřovat i na zkoumání toho, jaké jsou příčiny žebroty a jak by se daly napravit nebo alespoň omezit. Proto si útulna ve snaze nalézt lék na tyto společenské neduhy, pečlivě vedla statistiky o počtu a původu dětí, které měly být podkladem pro další kroky. Ačkoli byla útulna ve svých počátcích určena především dětem zadržených pro žebrotu, rozhodla jsem se ji do této práce zahrnout. Velkou část její klientely totiž tvořili právě sirotci, navíc v pozdějších letech se její úloha změnila na zařízení krátkodobé péče pro pražské sirotky a opuštěné či znevýhodněné děti.

Na podzim 1902 se začalo jednat o zřízení právě takové útulny a městská rada a vrchní ředitelství ústavu chudinského nakonec přistoupili k tomu, že z provozních důvodů založí zároveň i útulnu pro chudé služby. Obě útulny měly mít společné některé prostory, např. místo pro stravování. Dětská útulna tak od října roku 1903 sídlila nejprve ve druhém patře obecního domu čp. 19-I. v ulici U Radnice²²³ a nabízela nejprve prostory pro 4 chlapce a 4 dívky v oddělených pokojích a jeden pokoj a kuchyni pro opatrovníka dětí a jeho manželku, která v útulně měla působit také jako opatrovnice. Na základě usnesení městské rady z ledna 1904 byla útulna záhy rozšířena a útočiště v ní tak mohlo nalézt 6 chlapců a 6 dívek. Později se útulna přesunula do Bartolomějské ulice.

Funkci opatrovníků zastávali na počátku manželé František a Anna Röhlichovi. O věku manželů, který snad může napovědět i něco o modelu výchovy, jakého se v útulně využívalo, víme jen tolik, že Františkovi Röhlichovi bylo v době převzetí funkce v roce 1903 asi šedesát let.²²⁴

Do útulny se přijímaly děti, jejichž věk nepřesáhl 14 let, většinou na základě žádosti policejních úřadů, městské věznice, vrchního chudinského ředitelství (či později ÚSÚ) nebo ČZK (ZÚPM) či jiných veřejných i soukromých činitelů zabývajících se péčí o mládež. Vždy mělo jít o přechodné zaopatření, doba pobytu neměla přesáhnout 3 týdny. Ačkoli byla

---

²²² *Městská útulna pro dívky žebrové, toulavé neb bez přístřeší – Zpráva o činnosti za čas od 17. října 1903 do 31. prosince 1904*, Praha, 1906, s. 8.

²²³ Nepodařilo se mi přesněji určit, o jakou budovu šlo konkrétně. Dobové dokumenty však uvádějí, že šlo o dům „naproti ruskému kostelu“, tj. staroměstskému kostelu sv. Mikuláše, který na začátku 20. století hojně využívala pravoslavná církev.

²²⁴ *Městská útulna pro dívky žebrové, toulavé neb bez přístřeší – Zpráva o činnosti za čas od 17. října 1903 do 31. prosince 1904*, Praha, 1906, s. 10.

původně útulna zřízena pro vyšetření žebrařských dětí, dostávaly se sem děti i z jiných důvodů – pokud potřebovaly krátkodobě útočiště pro nemoc rodičů, ale právě i děti osiřelé, jejichž poměry zde měly být vyšetřeny a mělo se rozhodnout o jejich dalším osudu. Např. v roce 1930 však osiřelé děti tvořily méně než polovinu za všech přijatých dětí.²²⁵ Během reorganizace pražské ústavní péče byl v roce 1933 změněn název útulny na Ústřední dětskou ochranovnu. Chod ochranovny byl poté více provázán s ÚDD, oba ústavy měly lépe spolupracovat při umisťování a vyšetřování dětí. Dokonce se uvažovalo o sloučení obou ústavů v jeden. Pro pobyt v ochranovně nadále platila lhůta 3 týdnů a měla sloužit především k nápravné péči pro ty děti, které zatím nebylo možné umístit do pěstounských rodin.²²⁶ Na přelomu 30. a 40. let se funkce ochranovny znovu změnila, tentokrát hrála roli karantény ÚDD a před trvalejším pobytem sem měly být umisťovány děti směřující právě do ÚDD. V roce 1941 byla ochranovna kvůli epidemii uzavřena a po válce již objekt sloužil jiným účelům.

Ústavy vázané na církevní obce – Asyl milostného pražského Jezulátka

Mnoho pražských dětských domovů bylo vázáno na církevní obce, nejhojněji zastoupené jsou katolické ústavy. Z nejvýznamnějších katolických domovů lze jmenovat Borromaeum, Asyl milostného pražského Jezulátka, Útulek sv. Josefa nebo Joaneum. Krátce po skončení první světové války se katolické dobročinné spolky a ústavy začaly sdružovat. V roce 1918 tak i v Praze vznikl Svaz katolické charity, který měl dbát na to, aby se pomoci dostalo tam, kde je jí třeba, aby se naopak v jiné oblasti působnosti spolků nepřekrývaly.²²⁷ Samozřejmě existovaly i spolky zaměřené na děti jiných vyznání. Např. židovské sirotčince se v Praze nacházely hned čtyři. Jelikož však k těmto ostatním ústavům není dostatek informací, vybrala jsem si jako představitele ústavů vázaných na církevní obce katolický Asyl milostného pražského Jezulátka.

Asyl byl založen v roce 1902 spolkem, který nesl oficiální název „Družina katolických dam zřízená k vydržování Asylu milost. Pražského Jezulátka pod ochranou sv. Josefa v Praze“, který vznikl téhož roku.²²⁸ Prvotní motivací byla zkušenost městské učitelky Anny Tiché, která se při svých charitativních výpravách, jejichž cílem bylo původně získat

---

²²⁵ AMP, fond ÚSÚ, k. 152, Ústřední dětská ochranovna hlav. města Prahy – Statistický výkaz za rok 1930.

²²⁶ Jaromír DOSKOČIL: *Dr. Petr Zenkl a ústavní péče v rámci sociální péče hlavního města Prahy*, Praha, 1934, s. 5.

²²⁷ *Příručka pro pracovníky na poli charity*, s. 54.

²²⁸ AMP, Spolkový katastr, II/207, č. j. 166579 z 18. 8. 1902.

prostředky pro misie v Africe,²²⁹ setkala i s osiřelými dětmi v pražských ulicích.²³⁰ Z tohoto zážitku vzniklo přání vybudovat pro takové děti ústav, který by jim poskytl výchovu a další potřebné zaopatření. Ve stanovách se spolek představuje jako nezávislé, samostatné, čistě charitativní a nepolitické uskupení sídlící v Praze, které si klade dva hlavní cíle – ujímat se opuštěných a osiřelých dětí především katolických, podle možností však i dětí jiného vyznání,²³¹ přičemž výbor spolku si i v dospělosti dětí vyhrazoval právo „o jich mravném i náboženském prospěchu se přesvědčovati, by z nich stali se řádní katoličtí křesťané, Češi a Rakušané.“²³² Druhým úkolem bylo starat se o starší osoby, především o takové, které se zasloužily o výchovu mládeže nebo o chod asylu. Z pozdějších zpráv se však zdá, že tento druhý cíl zůstal poněkud zapomenut a spolek se soustředil především na děti.

Začátky byly nelehké, prvním krokem ke zprovoznění Asylu byl pronájem bytu v Ječné ulici, který sestával z kuchyně a dvou pokojů, které však byly ve „stavu velmi bídném“. Majitelka bytu navíc odmítla vyjít spolku vstříc a nechat byt vyklidit a vhodně upravit a spolek tak muset učinit na vlastní náklady. Na konci roku však již byl byt připraven k obývání a podařilo se i zajistit k dětem ošetřovatelku, která se do domova přistěhovala i se svou malou dcerkou. První chráněnka se tak do domova mohla nastěhovat ještě před koncem roku, 10. prosince 1902.²³³ Významnou posilou při dalším rozvíjení dobročinné myšlenky se záhy stala manželka lékaře Anna Veselá, která na spolek upozornila své známé, bývalé chovanky sester Sacré Coeur. Ty se ujaly péče o děti v asylu. Téměř od počátku byl také Asyl napojen na vyšehradskou kapitolu. Její kanovník, Msgre. František Vaněček, hrál v ústavu roli rádce a dobrodějce, v chvílích nouze vždy přispěchal s radou i pomocí. Zdá se, že také spolku pomáhal při vyřizování složitější úřední agendy. Bylo tomu tak až do jeho smrti v roce 1937. Tehdy jej na místě rádce spolku vystřídal jiný vyšehradský sídelní kanovník, Alexandr Titl.

V prvních letech se jako velký problém ukázalo nalezení vhodných prostor pro výchovu dětí. Sídlo se několikrát přemístilo a nyní, s více jak stoletým časovým odstupem, již není zcela jasné, kde všude v těchto letech spolek „své“ děti vychovával, respektive dochované prameny si v tomto ohledu protiřečí. Že však hledání vhodného sídla nebylo jednoduché, ilustrují jak již zmiňované potíže s první „paní domácí“, tak i ohlas této snahy, který se

---

²²⁹ Kronika Asylu milostného pražského Jezulátka (dále jen Kronika), s. 3.

²³⁰ Charita, k. 2, č. 4, Jan CHALUPECKÝ: *O křesťanské charitě*, s. 11 – 12.

²³¹ Přijímání nekatolických dětí se do stanov dostalo až později, přitom není zpráv o tom, zda se vůbec kdy v Asylu ocitlo nějaké dítě jiného než katolického vyznání. I pokud by tomu tak bylo, bylo by zřejmě v duchu stanov vychovááno v katolika.

²³² AMP, Spolkový katastr, II/207, Stanovy Dětského Asylu milostného Pražského Jezulátka pod ochranou sv. Josefa, §2.

²³³ Kronika, s. 4.

objevil v dobovém tisku: „[...] *uvážíme-li, jakých obtíží činí opatření bytu rodině se třemi nebo čtyřmi dětmi, dovedeme posouditi, jakého namáhání to stálo, než se vynašel byt pro rodinu tak četnou, a přece se to po usilovném a obětovném přičinění Družině podařilo.*“²³⁴ A skutečně: o rok později se počet dětí rozrostl natolik, že pro ně bylo třeba opatřit větší prostory a děti se stěhovaly do bytu ve Štěpánské ulici.²³⁵ V únoru následujícího roku spolek přistoupil k velkému kroku a rozhodl se pořídit si vlastní objekt. Šlo o vilu v Horní Krči, v té době známou pod názvem „Vilém“. Rozhodnutí o koupi jistě nebylo lehké, spolek za nemovitost a související pozemky vydal 19.500 korun. Pro děti šťastnou shodou okolností cena vily dramaticky klesla, protože se před krátkým časem ve vile stala vražda. Snad ve snaze překrýt dramatickou historii objektu byl po koupi přejmenován na vilu „Maria“. Jelikož hornokrčská vila sloužila nejprve pouze jako letní sídlo pro prázdninové zotavení dětí²³⁶ a pražské prostory pro celoroční ubytování opět nedostačovaly, získal spolek roku 1906 do pronájmu další byt, tentokrát v Karmelitské ulici.²³⁷ Počet dětí již také začal přerůstat pečovatelské možnosti členek výboru a příznivkyň spolku. Zakladatelka Anna Tichá proto začala uvažovat o tom, zda by bylo možné pro péči o děti v asyly založit zvláštní kongregaci, aby byla zajištěna duchovní kontinuita a katolická péče o chovance. Vzhledem k tomu, že zakládání nových kongregací nebylo možné a že jí dělala velké starosti představa, že by se v budoucnu mohl asyl dostat do světských rukou a jeho chod by mohl kontrolovat výbor, který by „*neměl pochopení pro dílo lásky křesťanské a chtěl by z Asyly těžiti,*“²³⁸ rozhodla se vyhledat pro péči o děti v domově někoho naprosto spolehlivého. Její volba padla na řád dominikánek. K zajištění katolické výchovy dětí se výbor později rozhodl, že pokud by snad v budoucnu došlo k nějakým dramatickým změnám ve složení výboru v důsledku úmrtí, má asyl přejít do rukou sester dominikánek,²³⁹ k tomuto opatření však naplno nikdy v historii domova nedošlo. Řádové sestry se výchovy ujaly na začátku roku 1907.²⁴⁰

Počet chovanců se rozrůstal i nadále, a tak se ukázalo jako účelnější a hospodárnější pořídit si i v Praze vlastní budovu a objekty pro asyl již nadále nenajímat. Když se na počátku roku 1909 objevila nabídka na dům v Černé ulici, poskytl neznámý dobrodinec na koupi dar 24.000 korun, přičemž majitelka za dům požadovala 64.000 korun. Za této situace si spolek

²³⁴ Rozhledy po lidumilství, r. 1904, roč. XII., č. 1, s. 11.

²³⁵ Kronika, s. 9.

²³⁶ V pozdějších letech byla vila Maria vyhrazena pro pobyt menších dětí, větší sem dojížděly přes léto na zotavenou. (Archiv Charity, k. 2, Jan Chalupský: *O křesťanské charitě*, s. 12.

²³⁷ Kronika, s. 18.

²³⁸ Tamtéž, s. 19.

²³⁹ Tamtéž, s. 30.

²⁴⁰ Tamtéž, s. 20.

rozdělil koupi domu napůl s dominikánskou kongregací. Do nového sídla se děti mohly nastěhovat v květnu téhož roku. Brzy byla pořízena od rodiny Teigeových i sousedící budova v Černé ulici. Koupě byla umožněna jednak díky vstřícnosti majitele domu, kterému prozatím stačilo, že bude spolek platit pouze 4% úrok, jednak také díky nápadu jednoho z příznivců spolku vyrábět v asylu hostie, za kterýmžto účelem dokonce vyvinul speciální výrobní stroj. Od té doby začal být výnos z prodeje hostií jedním z nezanedbatelných příjmů. V celém objektu byli vychováváni jak chlapci, tak děvčata, výchova však probíhala odděleně.²⁴¹

Po vypuknutí první světové války se spolek rozhodl snížit provozní náklady sestěhováním dětí z Krče do Prahy a krčská vila byla dočasně poskytnuta pro ubytování raněných vojáků. Ve vile Maria zůstali jen 4 chlapci, kteří dvakrát týdně dojížděli do Prahy pro zbytky z kuchyně a v Krči měli za úkol jimi vykrmovat ústavní vepře. Ačkoli se během války musely děti uskrovnit, podle kroniky asylu se zdá, že nešlo o úspory života ohrožující; jako samostatná jednotka si ústav dokázal vcelku vystačit sám a s podporou dobrodinců překlenul i nejtěžší chvíle.

Zdá se, že v prvních poválečných letech děti v ústavu nic převratného nepotkalo. Jedinou potíží byl požadavek rodiny Teigových na doplacení ceny za budovu v Černé ulici. Meziválečné roky se nesly především v duchu drobných hospodářských potíží a ve 30. letech 20. století i neustálého vyjednávání o domě Teigových a o vlastnických právech. K přeryvu v poklidném ústavním životě došlo až v roce 1938, kdy byly děti z Asylu pro obavy z útoku plynem na krátkou dobu z ústavu evakuovány. Během několika dní se však vše vrátilo do normálních kolejí.²⁴² Z Kroniky Asylu se zdá, že ani válečné roky se na chodu ústavu významněji nepodepsaly, snad až na potřebu uskrovnit se a obavu o bezpečnost dětí. Ještě po válce ústav poměrně prosperoval, ale změna režimu v roce 1948 dosáhla i sem. Většina sester byla přidělena k práci v továrnách. V roce 1949 byl chod Asylu přerušen a děti postupně umisťovány do jiných ústavů. Definitivně se spolek rozešel v roce 1951.

Soukromé ústavy – Domov pro děti opuštěné a osiřelé

Dětské domovy mohly být také zřizovány a vedeny laickými spolky, jako jejich zástupce uvádím ústavy ve Strašnicích a Záběhlicích, zastřešené spolkem Domov pro děti opuštěné a osiřelé v Praze.

---

²⁴¹ AMP, fond ÚSÚ, k. 150 – 151, Řád ústavní a domácí Dětského asylu milostného pražského Jezulátka v Praze II.

²⁴² Kronika, r. 1938.

Iniciátorkou zřízení byla a po dlouhou dobu duší ústavu byla Arnoštka Veselá, které se podařilo shromáždit další mecenáše.²⁴³ Prvním krokem ke vzniku domova byl dar Josefy Parmové, která spolku, jenž měl již dříve v plánu zřídit dětský domov, roku 1905 věnovala budovu v Záběhlicích.²⁴⁴ Bylo třeba provést stavební úpravy, dům byl o patro navýšen a jako ústav začal fungovat již následující rok. Do ústavu byly přijímány děti tělesně a duševně zdravé, chlapci i dívky. V prvních letech do ústavu přicházely děti především z pražského nalezince, později stále častěji i jinými způsoby. Zpočátku spolek dobře prosperoval a tak v roce 1909 získal ještě budovu ve Strašnicích. Dopady první světové války se nevyhnuly ani tomuto ústavu, ocitlo se tu mnohem více sirotek po vojácích, ale také ruské děti uprchlé z revolučního Ruska.²⁴⁵ Podle stanov z roku 1918 sem sice měly být umísťovány děti československých státních příslušníků, ale bylo možné udělat výjimku.²⁴⁶ V meziválečném období Domov nepotkaly žádné větší turbulence, jen se čas od času potýkal s ekonomickými potížemi.

I v tomto domově přervaly poklidný tok událostí až roky 1938 a 1939. Tehdy sem zavítalo několik dětí z pohraničí, kterým zde byl poskytnut přechodný domov, než si jejich rodiče najdou nové bydlení. Okupace roku 1939 se projevila novými předpisy i organizací spolku, krátce po okupaci byli dokonce v části strašnického domova ubytováni němečtí vojáci.²⁴⁷ Když v roce 1942 vydalo ministerstvo vnitra výnos o soustředění sociálních institucí,²⁴⁸ sjednal výbor spolku dohodu s vršovickou Péčí o mládež, podle které byla strašnická budova využita jako domov pro učně této PM.²⁴⁹ K dalším změnám došlo v roce 1944, kdy bylo nařízeno soustředění drobných spolků do velkých celků. Spolek proto svolal mimořádnou valnou hromadu, na které se odhlasovalo volné připojení k Charitě. Od této chvíle již i ve statistických zprávách nacházíme strašnický domov řazený mezi charitní ústavy. Ani po skončení války se spolku nezačalo dařit lépe. Péče o mládež, které byl dočasně propůjčen strašnický dům, neplatila činži a ani jinak spolek hospodářsky neprosplával. Revoluční události roku 1948 se na něm rovněž podepsaly, když na domov v Záběhlicích Zemský národní výbor uvalil národní správu, která však byla záhy zrušena, když se ukázalo, že spolek je již zaštitěn Svazem katolické charity.²⁵⁰ V srpnu 1950 byla na poradě ÚNV

---

²⁴³ ANM, fond Domov pro děti opuštěné a osiřelé v Praze 10-Strašnicích, k. 1, Dopis Olgy Balšánkové z 20. června 1951.

²⁴⁴ Dnes v ulici Záběhlická, č. 72.

²⁴⁵ FREMROVÁ: *Pražská ústavní péče o sirotky a opuštěné děti...*, s. 51.

²⁴⁶ ANM, Domov pro děti opuštěné a osiřelé v Praze 10-Strašnicích, k. 1, Stanovy.

²⁴⁷ František LUKÁŠ: *Ostrůvek klidu a spokojenosti*, in: Domov 1906 – 1946 pro děti opuštěné a osiřelé v Praze – Vzpomínky ke 40 letí spolku, České Budějovice, 1946.

²⁴⁸ Výnos č. 1761, ze 3. března 1947.

²⁴⁹ ANM, fond Domov pro děti opuštěné a osiřelé v Praze 10-Strašnicích, k. 1, Korespondence Olgy Balšánkové.

²⁵⁰ Spolkový katastr, Zpráva o činnosti v r. 1948.

přednesena žádost, aby byl záběhlický domov přeměněn na ústav pro děti od 3 do 5 let. Spolek však na takové změny neměl dostatek prostředků. Existence spolku i ústavu se chýlila ke konci. Zástupci spolku se záhy dohodli na předání majetku Charitě a chovanci z ústavu byli přemístěni do městského dětského domova na Hradčanech a do dalších ústavů na venkově. Záběhlický ústav pak skutečně po nějakou dobu na své náklady vedla Charita jako ústav pro děti předškolního věku, ale v její správě nezůstal dlouho a v roce 1951 byl objekt předán do správy ÚNV. Spolek Domov pro děti opuštěné a osiřelé se definitivně dobrovolně rozešel roku 1952.²⁵¹

Příchod do ústavu

Děti se do ústavů dostávaly mnoha způsoby a z různých důvodů. Někdy šlo o skutečné osiření, tíživou situaci jednoho z rodičů po skonu partnera, přechodné opatření na dobu, než se zotaví rodič z nemoci. Ústavy, které zřizovalo město, požadovaly pro přijetí dítěte nejčastěji poukaz či žádanku od instituce či organizace, která o umístění dítěte do ústavu žádala. Např. do útulny se děti přijímaly na základě poukazu zemského výboru, Vrchního chudinského ředitelství (později ÚSÚ), České zemské komise pro péči o mládež (respektive ZÚPM) nebo Českého srdce.²⁵² Ostatní ústavy většinou požadovaly např. křestní a domovský list, případně další dokumenty, např. lékařské vysvědčení, doklad o úmrtí rodiče apod.²⁵³ Do samostatných ústavů mohli děti vodit jednotlivci, ale na své náklady sem děti umísťovaly i různé dobročinné spolky, OPM nebo ÚSÚ.

Nenašla jsem mnoho pramenů, ze kterých by vyplývalo, jak měl být ošetřen příchod dítěte do ústavů, nebo zda se měli vychovatelé v případě dětí – nováčků řídit nějakými zvláštními požadavky, aby mu co nejvíce ulehčili splnutí s dětským kolektivem.

Z některých zmínek a vzpomínek dětí na jejich příchod do domova však vyplývá, že tento zážitek se, celkem pochopitelně, lišil dítě od dítěte. Pro některé bylo zaopatření v domově vítanou změnou, pro jiné traumatizující událostí, přičemž velkou roli hrálo to, z jakého prostředí a za jaké situace dítě do ústavu přišlo a kdo je sem přivedl. Můžeme předpokládat, že podobné to bylo i s adaptací na nové prostředí. Jeden z chlapců z městského sirotčince tak např. bez trpkosti vzpomíná, jak ho matka, vdova, která se musela postarat o 4 děti, což bylo nad její síly, vedla do ústavu: „*Hradčany jsem znal a proto šel jsem dosti*

---

²⁵¹ ANM, fond Domov pro děti opuštěné a osiřelé v Praze 10-Strašnicích, k. 1, Korespondence Olgy Balšánkové.

²⁵² Dobročinný spolek, který vznikl na sklonku první světové války. Soustředil se především na pomoc dětem a chudým pražským rodinám.

²⁵³ FREMROVÁ: *Pražská ústavní péče o sirotky a opuštěné děti...*, s. 67.

vesele, když mne matka vedla do ústavu.“²⁵⁴ Pro tohoto hochy nebyl vstup do ústavu převratnou životní změnou ani v tom, že by přetrhal rodinné vazby, vzpomíná totiž, jak se občas zastavil doma u maminky na svačinu či pro jiné přilepšení. Naopak emocionálně vypjaté situace prožívala dívka, která již rodiče neměla a navíc musela známá místa opustit bez vyhlídky, že se v dohledné době vrátí: „*Jak nerada jsem tam tenkrát odcházela! [...] Tam často a dlouho sedíc myslila jsem na domov, na své drahé, na zemřelou máti a tatičku.*“²⁵⁵ Ještě jinak vnímalo dítě své přemístění do ústavu, pokud bylo předtím umístěno u vlídné pěstounské rodiny. Děti, které zatím zažily jen pěstounskou výchovu, mohly být při příjezdu do sirotčince v novém prostředí zcela dezorientovány. Jeden z odchovanců tak vzpomínal, že si první den v sirotčinci myslel, že je v jakési podivné škole a chlapci, co tu zůstávají tak dlouho, jsou zkrátka po škole. Když se jich zeptal, co provedli, že jsou v oné podivné škole až do večera, sklídl vlnu posměchu a teprve tehdy se dozvěděl, že se ocitl v sirotčinci. Náročné pro něj bylo i zvyknout si na omezený prostor sirotčince, na pouhou zahradu, když byl předtím zvyklý pobíhat po lesích, doslova si připadal jak pták v kleci.²⁵⁶

V ústavech za běžného provozu do jisté míry větší děti pečovaly o děti mladší – pomáhaly jim s oblékáním, přípravou do školy, či stláním lůžek. Zdá se, že podobné to bylo i při příchodu do ústavu. Alespoň v městském sirotčinci byl nováček svěřen na starost staršímu a zkušenějšímu chovanci: „*Vzpomínám si na první chvíle, kdy jsem přišel do ústavu. [...] Protože jsem byl ještě malý, dostal mně na starost starší chovanec Strnad. Ale ten mne stále škádlil a já každou chvíli křičel.*“²⁵⁷

Původ dětí

Ohledně původu dětí je možné položit si řadu otázek. Z jakého rodinného prostředí pocházely? V jakém poměru byli zastoupeni sirotci, polosirotci a opuštěné děti? Jaké bylo v ústavech národnostní složení? Z jakého sociálního prostředí děti pocházely a mohlo zde být již předem nějaké sociální zatížení, které by je předurčovalo k životu v sirotčinci? Zejména poslední otázka byla i ve sledované době docela aktuální a pracovníci sociální péče se jí snažili v pozdějších letech přijít na kloub. Pečlivější statistiky v těchto ohledech si však bohužel vedly pouze městský sirotčinec a útulna, které v pozdějších letech ostatně měly sloužit jako odborný ústav zaměřený mj. právě na tyto otázky. Ani v jejich případě se navíc

---

²⁵⁴ *Náš list*, r. 1912, roč. II., č. 9, s. 71.

²⁵⁵ *Náš list*, r. 1913, roč. III., č. 7 a 8, s. 46.

²⁵⁶ *Pamětní list: Vzpomínky bývalých chovanců a chovanců sirotčince hlavního města Prahy*, Praha, 1925, s. 15.

²⁵⁷ *Náš list*, r. 1913, roč. III., č. 7 a 8, s. 49.

nedochovaly úplné statistiky a můžeme se proto podívat jen na výsledky z několika málo let. Následující tabulky proto zachycují pouze situaci v městském sirotčinci.

Pokud jde o rodinné poměry dětí,²⁵⁸ není překvapivým zjištěním, že do druhé světové války pomalu klesal počet dětí, které do ústavu přicházely jako sirotci vůči polosirotkům. Ve 30. letech je naopak zajímavý nárůst dětí, které měly naživu oba rodiče, což je snad možné vysvětlit dopady hospodářské krize i rostoucí kontrolou péče o děti. Možná se tak do ústavní péče mohly pro nevyhovující poměry dostat děti, které by jinak do té doby zůstaly v rodinách.

Rodinné poměry dětí v městském sirotčinci					
	sirotci	polosirotci	oba rodiče naživu	rodiče nejví zájem	z rozloučených manželství
1909	72	37	12	?	?
1912	77	20	12	?	7
1928	69	39	5	5	?
1933	49	97	46	20	?

V městském sirotčinci - Ústředním dětském domově ve 30. letech 20. století sledovali i povolání, potažmo společenské postavení rodičů. Následující tabulka se vztahuje na rodiče dětí umístěných v domově v roce 1935.²⁵⁹ Vyplývá z ní potvrzení předpokladu, že děti rodičů s horší kvalifikací, umístěných níže na společenském žebříčku, a s nižšími příjmy jsou ohroženy více než děti rodičů na lukrativnějších postech.

úředník	obchodník/ živnostník	zřízenec	kvalifikovaný dělník	nequalif. dělník	oba rodiče bez zaměstnání	oba rodiče pracují
17	28	18	74	126	94	4

Nakonec bych se chtěla zaměřit na otázku národnosti a náboženství. Až do pražských ústavů občas nepřímou zásahly události z jiných koutů světa. V městském sirotčinci našlo na konci první dekády 20. století útočiště několik černo-horských dětí, které tam poslali jejich rodiče do bezpečí před nejasnou a turbulentní situací v tehdejší černo-horském knížectví. Záběhlický domov zase ve 20. letech hostil ruské děti, které tam jejich rodiče ukryli do bezpečí před

²⁵⁸ Městský sirotčinec J. V. arciv. Gisely. Zpráva za rok 1909, in: *Věstník obecní král. hlav. města Prahy*, r. 1910, roč. XVII, č. 9, s. 162; Městský sirotčinec arvic. Gisely. Zpráva za rok 1912, in: *Věstník obecní král. hlav. města Prahy*, r. 1913, roč. XX., č. 10, s. 205; AMP, fond ÚSÚ, k. 141, Sirotčinec hlavního města Prahy, tabulka E; AMP, fond ÚSÚ, k. 141, Výroční statistika a zpráva Ústředního dětského domova – sirotčince hlavního města Prahy za rok 1933.

²⁵⁹ AMP, fond ÚSÚ, k. 141, Výroční statistika a zpráva Ústředního dětského domova – sirotčince hlavního města Prahy za rok 1935.

revolučním děním v mateřské zemi. Až na tyto případy se však národnost nijak nezmiňuje a ani v oficiálních dokumentech ústavů není nijak ošetřena, jakoby se od počátku počítalo s ústavy jednonárodnostními. Do jisté míry to tak nepochybně bylo. Vzhledem k tomu, jak velké množství spolků zaopatřovací ústavy zakládalo, bylo možné si vybrat, do jakého ústavu bude dítě umístěno. I v městském sirotčinci tak najdeme jen málo příslušníků jiné národnosti než československé. Pokud se ve statistikách a výročních zprávách snažíme vypátrat něco o národnosti před rokem 1918, narazíme na to, že pokud je zde něco zachyceno, je to pouze domovská příslušnost, která o národnosti do Čech příslušných dětí nemusí vypovídat. Víme alespoň, že v roce 1909 se z cizích domovských příslušníků v městském sirotčinci objevili 2 Slováci, 2 Srbové a 4 Černohorci.²⁶⁰ V roce 1912 pak bylo ze všech dětí v sirotčinci 89 příslušných do Prahy, 12 jinam v Čechách, 1 na Moravu, 2 byli Slováci a 5 Černohorců.²⁶¹ Po roce 1918 už je uváděna přímo národnost dětí, statistiky však ukazují, že až na drobné výjimky bylo po většinu 20. let osazenstvo sirotčince československé národnosti (s výjimkou roku 1926, kdy se tu nacházelo 1 dítě nespecifikované „jiné“ národnosti).²⁶² Německá národnost, která by se pro prvorepublikové poměry nabízela z ostatních národností nejvíce, není zastoupena vůbec. Stejně jako byly ústavy katolické, evangelické, židovské a zcela laické, existovaly i ústavy národnostně vyhraněné. Německý charakter měl z pražských ústavů např. Sirotčinec sv. Notburgy, můžeme snad předpokládat, že děti německých rodičů byly dávány právě do takových ústavů.

Pokud jde o náboženství dětí, podařilo se mi dohledat pouze data ze dvou let v městském sirotčinci, která zachycuje následující tabulka.²⁶³

	římsko- katolické	řeckokatolické	evangelické československé	česko- slovenské (husitské)	pravoslavné	židovské	bez vyznání	nezjištěno
1923	101	0	19	4	2	0	18	0
1935	142	1	18	58	0	2	28	4

²⁶⁰ Městský sirotčinec J. V. arciv. Gisely. Zpráva za rok 1909, in: *Věstník obecní král. hlav. města Prahy*, r. 1910, roč. XVII, č. 9, s. 162.

²⁶¹ Městský sirotčinec arvic. Gisely. Zpráva za rok 1912, in: *Věstník obecní král. hlav. města Prahy*, r. 1913, roč. XX., č. 10, s. 205.

²⁶² *Statistická zpráva hlavního města Prahy za rok 1925*, Praha, 1930, *Statistická zpráva hlavního města Prahy za léta 1926 – 1929*, Praha, 1933.

²⁶³ Sirotčinec hlav. města Prahy v roce 1923, in: *Věstník hlavního města Prahy*, r. 1924, r. XXXI, č. 23 – 24, s. 367; AMP, fond ÚSÚ, k. 141, Výroční statistika a zpráva Ústředního dětského domova – sirotčince hlavního města Prahy za rok 1935.

Běžný den v ústavu

Nyní bych se chtěla zaměřit na to, jak vypadal běžný ústavní den, zda se v jednotlivých ústavech lišil a pokud ano, tak v jakém směru. Informace o organizaci času lze čerpat především z řádů jednotlivých ústavů, které většinou popisují jednak režim a dále také vztahy mezi obyvateli ústavu, povinnosti vychovatelů, případně zmiňují obecnější ideály, v jejichž duchu mají být děti vychovávány.

Řád Sirotčince arcivévodkyně Gisely pochází ještě z konce 19. století, avšak pokud jde o organizaci dne, mnoho se zřejmě v pozdějších letech nezměnilo. Děti měly ráno vstávat v létě v 5 hodin, v zimě o půl hodiny později. Následně se umyly, učešaly, oblékly a ustlaly si lůžka, přičemž starší děti s tím měly pomoci mladším. Poté se děti odebraly do učebny, kde se společně pomodlily, načež se připravily k rannímu vyučování. Následovala snídaně, kdy starší chovanci prostírali a opět sklízeli stůl. Při servírování měly přednost mladší děti. Pak si děti ještě jednou zkontrolovaly domácí úkoly. Před polednem se vracely do ústavu a byly poděleny ručními a dalšími pracemi. V půl jedné se podával oběd a po něm šly děti opět do školy. Po odpoledním návratu do ústavu se děti znovu věnovaly opakování úkolů do školy a dalšímu domácímu vyučování. Před večerí se za hezkého počasí odebraly do zahrady, kde se měly bavit poučným vypravováním, případně „prostocviky“. Zde se také mohla v sedm hodin podávat večeře. Po ní se děti bavily četbou, hrou, zpěvem a podobně. V osm hodin se přesunuly do ložnice, kde se pomodlily a ulehly ke spánku. Středeční a nedělní odpoledne bylo vyhrazeno pro alespoň hodinovou procházku.²⁶⁴ Každá první neděle v měsíci byla vyhrazena pro návštěvy příbuzných.

O tom, jak vypadal běžný den v útulně, si můžeme udělat přibližný obrázek na základě jejího domácího řádu z roku 1906. Malé děti mohly ráno zůstat v posteli až do úplného vyspání, větší v létě vstávaly v šest hodin, v zimě o půl sedmé, rozhodně nebylo přípustné, aby se ráno déle, nebo dokonce přes den „na postelích povalovaly.“²⁶⁵ Následovalo mytí, česání a oblékání, přičemž měli pomáhat opatrovníci. Poté si děti ustlaly postele a společně s opatrovníky se pomodlily; pokud by se snad některé z dětí modlit neumělo, měl je to opatrovník naučit. Po snídani si děti uklidily své pokoje, vypraly či vyspraly šatstvo, pomáhaly opatrovníci s prací v domácnosti, četly nebo psaly úkoly. Dívky byly vedeny také k ručním pracem – pletení a háčkování. Kolem poledne připravila děvčata stůl k obědu a před

---

²⁶⁴ Domácí a kázeňský řád pražského městského sirotčince Její Výsosti paní arcivévodkyně Gisely, Praha, 1880, s. 5 – 11.

²⁶⁵ Městská útulna pro dívky žebravé, toulavé neb bez přístřeší – Zpráva o činnosti za čas od 17. října 1903 do 31. prosince 1904, Praha, 1906, s. 15.

i po jídle se děti opět společně pomodlily. Po obědě děti sklídily stůl a následovaly chvíle volna, během nichž se opatrovníci měli mimo jiné dětem věnovat a zapřádat s nimi hovor, aby lépe poznali dobré i špatné vlastnosti jednotlivých dětí. Odpoledne pak mělo probíhat podobně jako dopoledne. Navíc se měli opatrovníci s těmi dětmi, které již v útulně strávily více než jeden den, vypravit na procházku. Večer děti opět prostřely na stůl a po večeři byl znovu čas pro volnou chvíli, během které opatrovníci s dětmi hovořili, „*přičemž je poučují a napomínají, otcovským způsobem na cit dítek působíce.*“²⁶⁶

V Asylu milostného pražského Jezulátka měly děti školou povinné vstávat ve školní dny po 6. hodině ráno, ve dny, kdy se nevyučovalo, si mohly přispát do sedmi. Starší děti pomohly mladším s mytím a oblékáním, dále i s úklidem a stláním postelí. Další volné chvíle ráno měly využít k tělesnému cvičení na čerstvém vzduchu. Ráno se také konala společná modlitba a v 7 hodin se měla podávat snídaně. Před odchodem do školy měly vychovatelky děti zkontrolovat, aby mohly být případné „*závady v oděvu a čistotě tělesné odstraněny,*“²⁶⁷ a také prověřit, že si děti na vyučování nesou všechny potřebné úkoly, příručky, učebnice a další pomůcky. V poledne se ve společné jídelně podával oběd. Po vyučování měly děti podle školního stupně chvíli na oddech a rozptýlení, načež se v ústavních pracovnách měly věnovat školním úlohám a obecně přípravě na další školní den. Míra této studijní povinnosti byla stanovena podle potřeby a podle toho, jaký stupeň školy dítě navštěvovalo. Starší z chovanců se mohli v letních měsících učit i v zahradě, mladší děti musely vždy setrvat v určených místnostech, ve kterých bylo také třeba za každých okolností zachovávat klid. K přípravě na praktický dospělý život a zároveň i k udržení a utužení zdraví měla sloužit tělesná práce v ústavním hospodářství. Ve volných chvílích byla chovancům k dispozici ústavní knihovna zaměřená především na starší děti. Ty mladší ještě neměly být ochuzeny o dětský život a bylo jim dopřáno „*největší volnosti pohybu a možnost baviti se hračkami.*“²⁶⁸ Vycházky do přírody byly možné vždy jen za doprovodu vychovatelky. Na procházce bylo dětem dopřáno „*volnosti k zábavám a hrám, pokud by nevybočovaly z mezí slušnosti nebo ohrožovaly bezpečnosti a zdraví spoludruhů. Při hrách musí všichni dbáti čistoty, chrániti záhonů, trávniků, stromů a květin před zlomyslným nebo nerozumným poškozováním.*“²⁶⁹ V létě byl dětem dopřán pobyt na čerstvém lesním vzduchu ve filiálce ve vile Maria v Krči, nemocné děti mohly tuto pobočku podle potřeby navštívit častěji.

---

²⁶⁶ Tamtéž.

²⁶⁷ AMP, fond ÚSÚ, k. 150 – 151, Řád ústavní a domácí Dětského asylu milostného pražského Jezulátka v Praze II.

²⁶⁸ Tamtéž.

²⁶⁹ Tamtéž.

Přes celý den se přísně dbalo na pořádek. V době po školním vyučování se děti převlékly do starších oděvů a školní oblečení uložily „*ve vzorném pořádku a čistotě na určitém stálém místě.*“²⁷⁰ Naopak školní potřeby a další drobný majetek měly děti uloženy v učebnách, v přihrádkách vždy pečlivě označených jménem dítěte a jeho třídou. Za pořádek v přihrádkách ručily vychovatelky. Pokud šlo o děti, pak se vniknutí do cizí přihrádky, přehazování věcí či dokonce jejich odcizení přísně trestalo. Ve společných světnicích se muselo denně uklízet, rozdělení této práce mezi děti se dělalo jednou týdně podle stanoveného pořádku, který byl vyvěšen na „příhodném místě“. Pokud děti neplnily uložené povinnosti, vyskytla se u nich neposlušnost nebo byl v místnostech nepořádek, měly být tyto skutečnosti zaznamenány v deníku a později je vyšetřila správkyň ústavu. Večer se konala další společná modlitba a v 8 hodin šly děti spát, přičemž ještě před tím jim měly vychovatelky prohlédnout úkoly na další den. Ještě večer si také děti měly připravit oděvní na další den, aby se předešlo „*ranním zmatkům a důslednému opoždění ve škole.*“²⁷¹ Pokud to vyžadovaly náročnější školní povinnosti, mohly se učit déle a v takovém případě se večerka protáhla až do devíti.

Ústavní řád neopomíjel ani tělesnou očistu. Dvakrát denně – vždy ráno a večer – se děti měly důkladně omývat, tehdy si také čistily zuby, zdůrazňuje se, že v létě si před spaním mají krom jiného umýt nohy. Před jídlem, po návratu ze školy a po skončení prací v domácnosti bylo třeba umýt si ruce. Pravidelná koupel a výměna oblečení za čisté se konala jednou týdně, vždy v sobotu.

Zvláštním dnem v ústavním životě byla neděle. Stejně jako v další svátky se tehdy děti zúčastňovaly bohoslužby v ústavní kapli. Jedenkrát za měsíc – vždy první neděli v měsíci – byl návštěvní den, kdy od 9 do 18 hodin mohli za dětmi přijít na návštěvu rodinní příslušníci, případně jiní zákonní zástupci, a to vždy teprve po předložení průkazu s potvrzením, že v rodině ani v jejím okolí se nevyskytují nakažlivé nemoci.

Běh života v záběhlickém a strašnickém domově se od předchozího příliš nelišil. Děti vstávaly v 6 hodin a podle pokynů pěstounky se v určeném pořadí odebraly do umývárny, kde se umyly a vyčistily si zuby. Pak se vrátily do ložnice, aby se oblékly, přičemž starší z chovanců s tím pomáhali mladším. Pověřené dítě otevřelo okna a postaralo se o dostatečné vyvětrání ložnice. V 7 hodin se podávala snídaně a po ní se školou povinné děti vypravily do školy, mladší zůstaly v ústavu, kde je pěstounka zaměstnala hrou nebo jinou vhodnou aktivitou. Děti, které zůstávaly v ústavu, dostávaly v půl desáté a znovu v půl čtvrté svačinu.

---

²⁷⁰ Tamtéž.

²⁷¹ Tamtéž.

V půl jedné se podával oběd. Při jídle se děti musely chovat slušně a tiše. Dbalo se na to, aby měl každý dostatek jídla a odcházel od stolu nasycen, zároveň se však s jídlem nesmělo plýtvat, vyhazovat je či je „jinak zneužívatí.“²⁷² Po příchodu ze školy po odpoledním vyučování si měly děti psát úkoly a opakovat si školní látku, pěstounka nebo správkyne ústavu je z ní také mohly vyzkoušet. Ve volném čase nesmělo být žádné dítě ponecháno zahálce a nečinnosti, pěstounka měla vždy dohlédnout na to, aby bylo každé dítě zaměstnáno hrou, učením nebo další záslužnou činností. Starší chovanci podle svých sil a možností pomáhali s pracemi v domácnosti a v zahradě, při správce a čištění obuvi a oblečení, při nošení uhlí apod. Zejména dívky pomáhaly při úklidu a při žehlení a skládání prádla. Na svěřené ústavní věci, jako bylo šatstvo, obuv, prádlo, hračky či náradí, měli chovanci dávat bedlivý pozor a chránit je před újmou. Bylo přísně zakázáno je mezi sebou vyměňovat či je dokonce darovat. Náležitá péče a pozornost se měla věnovat tomu, aby se pohybem a pobytem na čerstvém vzduchu podporoval zdárný tělesný rozvoj dětí, proto měl být dětem často dopřán i pobyt v zahradě či vycházka do přírody.

V 6 hodin se podávala večeře. Večer děti ještě opakovaly úkoly do školy a v 9 hodin se odebraly do svých ložnic. Ústavní řád přímo stanovuje, že „ráno, v poledne i večer vzpomenu děti krátkou modlitbou svých rodičů, příbuzných a dobrodinců.“²⁷³ V neděli i ve svátek se i zde chodilo v doprovodu správkyne nebo pěstounky na svatou mši. Zároveň se však praví, že k modlitbám ani k náboženským úkonům nesmí být nikdo nucen. O pravidlech pro návštěvy se ústavní řád nezmiňuje.²⁷⁴

Jak vidíme, každodenní život se v jednotlivých ústavech příliš nelišil. Všude se dbalo na to, aby byl čas dětí pevně organizován a neustále zaplněn vhodnými činnostmi, aby děti nemohly lelkovat a lumpačit. Podle jejich vlastních vzpomínek si však děti i v tak pevně stanoveném řádu dokázaly najít chvílku pro sebe i pro neschválené aktivity. Mezi chlapci v městském sirotčinci tak byla např. po večerce velmi populární hra na vojáky ve stanech postavených z prostěradel.²⁷⁵ Až na výjimku městských ústavů v pozdějších letech se všechny děti vzdělávaly mimo ústav. Dívky z Asylu tak např. chodily k Voršilkám, chlapci nejprve do Joanea a když byla tamější škola zrušena, tak k Nejsvětější Trojici.²⁷⁶ Větší rozdíl v náplni

---

²⁷² AMP, fond ÚSÚ, k. 150 – 151, Domácí a kázeňský řád Dětského domova v Záběhlicích spolku Domov pro děti opuštěné a osiřelé v Praze.

²⁷³ Tamtéž

²⁷⁴ Tamtéž.

²⁷⁵ *Náš list*, r. 1912, roč. II., č. 9, s. 70.

²⁷⁶ AMP, fond ÚSÚ, k. 91, Asyl pražského milostného Jezulátka, XVIII. výroční zpráva dětského Asylu milostného pražského Jezulátka za spolkový rok 1920 a tamtéž XXII. výroční zpráva dětského Asylu milostného pražského Jezulátka za spolkový rok 1924.

času je znát snad jen v důrazu na náboženské vyžití, které však není nikterak překvapivé, když si uvědomíme, že Asyl byl veden řádovými sestrami a naopak městský sirotčinec byl určen pro všechny děti bez ohledu na vyznání. Podobné je to i s pravidly záběhlického a strašnického domova, kde byl sice určen čas stanovený pro modlitbu, žádné z dětí k ní ale nemohlo být nuceno.

Všechny tři ústavy myslely na to, aby se dětem stereotypní běh událostí alespoň občas trochu zpestřil. Drobnější rozptýlení poskytovala divadelní a filmová představení, lístky na ně většinou dostávaly ústavy darem. V městském sirotčinci, který měl asi nejlepší zázemí, mohly děti přispět i vlastní produkcí a secvičeným divadelním výstupem. Ostatně dětská vystoupení byla také jedním z drobných zdrojů, které spolky vedeným ústavům přispívaly k financování chodu. Vítaným povyražením byly i výlety. Z městského sirotčince děti vyrážely do přírody např. do Kunratic nebo do Štěchovic.²⁷⁷ Také děti z Asylu i z Domova podnikaly různé výlety.

Jiným druhem rozptýlení byly sváteční události. Bez ohledu na ústav děti asi nejvíce očekávaly Vánoce a mikulášskou nadílku: „*Neličených radostí přinesly dětem našim opět svátek sv. Mikuláše a svátky vánoční. To bylo jásaní nad štědrými dárky, jimiž ruka Vaše, šlechetní dobrodinci asylu, je obmyslila.*“²⁷⁸ Zvláště při této příležitosti však množství dárek záleželo na dobročinnosti, proto i v horších letech a v letech válečných bývala nadílka spíše chudá, ačkoli i tehdy se většinou našlo pár dobrodinců, kteří děti alespoň něčím obdarovali. Jindy byla nadílka a výzdoba zajištěna alespoň svépomocí a tak např. r. 1917 v Asylu „*nadílka štědrovečerní nebyla bohatá, stromečky nebyly osvětleny, ale lákaly chutným pečivem, jež pro děti upravily cti. sestry.*“²⁷⁹ V ústavech vázaných na církevní řády byly další sváteční události církevní obřady, slavilo se první přijímání a biřmování chovanců i návštěvy významnějších církevních hodnostářů ve městě. Ti ostatně někdy zavítali i přímo do Asylu. Vybrané děti mohly každoročně vykonat pouť na Svatou Horu. Velkou událostí byla také každý rok oslava narozenin protektora Asylu Msgre. Františka Vaněčka, který děti z ústavu považoval za svůj rodinný kruh, a proto se na své narozeniny s železnou pravidelností uchýloval právě sem.²⁸⁰

Ještě jiným druhem vytržení z běžného chodu událostí byla kontrola ústavu zvenčí. Kontrola chodu domova úředníky ÚSÚ, která prověřovala, zda je o děti v ústavu dobře

---

²⁷⁷ Spolkový věstník, in: *Náš list*, r. 1911, roč., 1, č. 5, s. 25.

²⁷⁸ AMP, fond ÚSÚ, k. 91, Asyl pražského milostného Jezulátka, XVIII. výroční zpráva dětského Asylu milostného pražského Jezulátka za spolkový rok 1920.

²⁷⁹ Kronika, s. 48 – 49.

²⁸⁰ Např. Kronika, r. 1937.

postaráno, bývala většinou hlášena a pak se v ústavu zvedl shon, aby se i maličkosti daly do pořádku. Kontrola mohla přijít také tehdy, když si soukromý ústav zažádal o zvýšení příspěvku na děti u ÚSÚ. Tak tomu bylo v roce 1929 v Asylu milostného pražského Jezulátka, kde sociální pracovnice se spokojeností konstatovala, že „*bydlení je hygienické, zacházení s dětmi velmi pěkné.*“²⁸¹ Naopak ve strašnickém a záběhlickém domově narážely od 20. let kontroly na nedostatky a potíže. Na začátku roku 1926 tak byl sice domov ve Strašnicích shledán „*v čistotě vedený, avšak strava je slabá,*“²⁸² a bylo proto doporučeno umístit pražské příslušníky raději do obecních ústavů. Pokud byly v ústavu takto shledány nedostatky, dostal vždy lhůtu na jejich nápravu, po které byla kontrola provedena znovu.

Výchovné metody

Nepřekvapí, že cílem všech ústavů bylo vychovat ze svěřených dětí dobré, samostatné a slušné dospělé a řádné občany, kteří nebudou společností přítěží.²⁸³ Například v Asylu byly děti vedeny k tomu, aby se k představeným a vůbec starším osobám chovaly uctivě a slušně, k sobě navzájem pak s láskou, jakou je možné nalézt ve skutečné rodině. Měly být vychovány též k tomu, aby „*byly upřímný a dobrosrdečný, snášenlivý a jemných způsobů*“²⁸⁴ a především měl Asyl sloužit k tomu, „*aby zde vychovány byly v povahy pevné a duše čestné, způsobilé zastávat ve světě zmužile své povinnosti k Bohu a vlasti.*“²⁸⁵ Při vši výchově se však také mělo nanejvýš dbát na to, aby „*všechny dítky cítily se v Dětském asylu opravdu doma, aby, až jednou jej opustí, s radostí vzpomínaly na léta v tomto druhém domově svém prožitá.*“²⁸⁶

K dosažení výchovných cílů mělo i podle dobových pouček přispět použití odměn i trestů. Ať už vychovatel udílel pochvalu či trest, bylo důležité, aby se ke všem dětem choval stejně, aby v dětech nevzbudil hořkost nad příkořím a nespravedlností světa. Častým trestům se měli pěstouni vyhnout, přesto však příručky nabízejí odstupňované řady trestů od napomenutí či zákazu hry přes odepření některé části jídla až po tělesné tresty.²⁸⁷ Některé ústavy měly přímo v řádech zmíněny i nápravné prostředky pro případ, že se děti nechovaly

---

²⁸¹ AMP, fond ÚSÚ, k. 91, Asyl milostného pražského Jezulátka, Žádost o zvýšení podpory, č. j. 90/III.29 z 9. března 1929.

²⁸² AMP, fond ÚSÚ, k. 91, Domov: spolek pro děti opuštěné a osiřelé, Výpis z protokolu o schůzi komise pro péči o mládež, konané dne 12. ledna 1926.

²⁸³ Karel B. HÁJEK: *Dítě v ústavě*, Praha, 1923, s. 36.

²⁸⁴ AMP, fond ÚSÚ, k. 150 – 151, Řád ústavní a domácí Dětského asylu milostného pražského Jezulátka v Praze II.

²⁸⁵ Tamtéž.

²⁸⁶ Tamtéž.

²⁸⁷ FREMROVÁ: *Pražská ústavní péče o sirotky a opuštěné děti...* s. 63 – 64.

tak, jak se od nich očekávalo. Tresty v městském sirotčinci byly upraveny již řádem z počátků jeho fungování, tj. z roku 1880, ukazuje se však, že v pozdějších letech se metody výrazněji neměnily. Tresty byly odstupňovány následovně: 1) připomenutí; 2) domluva; 3) přísná důtka; 4) vystavení chovance na místo odloučené; 5) posazení chovance na místo nižší neb odloučené; 6) újma v jídle; 7) osamotnělá vazba; 8) tělesný trest.²⁸⁸ Potrestání přitom nenásledovalo jen po nepřístojném chování či po prohřešku, ale přicházelo také jako důsledek špatného školního prospěchu. Tresty se skutečně praktikovaly. Odchovanci si vzpomínají na výplaty rákoskou za špatné známky²⁸⁹ i na trest ve formě změny jídelníčku – za špatné známky byly dětem na nějaký čas vyměněny vdolky a buchty za pouhý chléb.²⁹⁰ I v pozdějších letech se v městském sirotčinci objevovaly tělesné tresty – bití, vytahání za ucho, fackování, u děvčat zabalení do mokrého prostěradla nebo spálení vlastnoručně ušitých panenek. Na konci 20. let se dokonce natolik rozmnožily stížnosti na příliš tvrdé tresty,²⁹¹ že se je rozhodl ÚSÚ prošetřit a vše vyústilo v odstoupení ředitele sirotčince z funkce.²⁹²

Zatímco v řádu Asylu taková ustanovení nenajdeme, záběhlický domov má výchovné prostředky dokonce odstupňované. Pokud se tedy dítě pohřešilo proti pravidlům slušného chování, správkyně ústavu mu uložila trest podle velikosti provinění, ale také s ohledem na povahu dítěte. Nejlehčím trestem bylo jemné napomenutí, které mohlo být vystupňováno v přísnou důtku. Pokud tyto slovní metody zůstaly bez účinku, mělo se využít tvrdších trestů, např. vyloučení ze hry nebo ze společných vycházek. Kdyby tyto tresty neúčinkovaly, mohla správkyně ústavu navrhnout vyloučení z ústavu.²⁹³ O možnostech tělesných trestů se v řádu vůbec nemluví, dlužno ovšem přiznat, že jde o řád až ze 40. let 20. století a že tedy může jít i o důsledek posunu celospolečensky uznávaných výchovných metod. Alespoň v dřívějších letech se totiž tu a tam tělesný trest vyskytl, jak dokládá vzpomínka jednoho z odchovanců na jistou dámu ze spolkového výboru, jejíž recept na správnou výchovu údajně byl „*řezat a zase řezat, a potom dát na delikventa mokré prostěradlo.*“ Navíc v soukromém ústavu mohla mít naopak větší váhu hrozba vyloučení z ústavu, zejména pokud se týkalo dětí se stále žijícími příbuznými, ke kterým se dítě nechtělo vrátit, nebo o kterých vědělo, že by jim bylo jen „na

²⁸⁸ *Domácí a kázeňský řád pražského městského sirotčince* Její Výsosti paní arcivévodkyně Gisely, Praha, 1880, s. 18.

²⁸⁹ *Náš list*, r. 1912, roč. II., č. 9, s. 70.

²⁹⁰ Otakar JANČÁREK: *Vzpomínky z mého života v sirotčinci*, in: *Náš list*, r. 1912, roč. II., č. 10, s. 77.

²⁹¹ FREMROVÁ: *Pražská ústavní péče o sirotky a opuštěné děti...*, s. 64 – 65.

²⁹² AMP, fond ÚSÚ, k. 141, Výpověď C ze dne 26. 10. 1929.

²⁹³ AMP, fond ÚSÚ, k. 150 – 151, *Domácí a kázeňský řád Dětského domova v Záběhlicích spolku Domov pro děti opuštěné a osiřelé v Praze.*

obtíž“. Naopak městský ústav si vyloučení nejspíš nemohl dovolit, v úvahu by snad připadlo jen přearažení do ústavu jiného charakteru, např. do vychovatelný.

Vztahy

V oficiálních pramenech bývá personál v dětských ústavech souhrnně označován jako „pěstouni“. Stejně tak, jako byli zejména v pozdějších letech pečlivě vybírány pěstounské rodiny, týkaly se jasné požadavky i toho, jací by měli být vychovatelé v ústavech. Zdá se, že přísněji byli vybíráni vychovatelé do ústavů zřizovaných městem, v ostatních byl výběr spíše na posouzení spolku, který daný ústav zřizoval. Ještě jinak zřejmě probíhalo posouzení vychovávacích kompetencí tam, kde výchovu vedl církevní řád, ale i zde byly nějaké požadavky stanoveny centrálně v rámci Svazu katolické charity.

Podle instrukcí pro vychovatele Sirotčince arcivévodkyně Gisely si měli být především všichni v ústavu zaměstnaní být vědomi velké zodpovědnosti, jakou výchova dětí a mladistvých představuje, a toho, že za všech okolností by měli jít příkladem. Pěstoun měl mít patřičnou odbornost a své vzdělání i nadále prohlubovat. Přitom jeho činnost v ústavu vyžadovala jisté tělesné i duševní vlastnosti. Bylo třeba, aby byl klidný a vyrovnaný a svou práci vykonával s chutí. I v případě, že děti provedly nezbednost a bylo třeba jim udělit trest, mělo se tak stát s klidem a vlídností. I k ostatním pěstounům měl chovat úctu a jít tak svěřeným dětem příkladem. Samozřejmostí bylo i naprosté mlčení o dění v domově a o tamějších dětech.²⁹⁴

Složení personálu se značně lišilo podle zřizovatele ústavu. Ačkoli bylo považováno za ideální, aby se ústavní výchova co nejvíce blížila výchově rodinné, která by děti vedla i k oslovování pěstounů jako „otce“ a „matku“, nebylo to vždy možné. Ve svých začátcích se takto pokoušel výchovu organizovat záběhlický ústav, systém se však ukázal jako neudržitelný.²⁹⁵ I ve velkých městských ústavech – jak v sirotčinci tak v útulně měli být ve vedení ředitel a jeho manželka jako hospodyně. Ačkoli byli doplněni ještě řadou vychovatelů, aspoň takto se mělo naznačit rodinné uspořádání. Zcela jinak musel vypadat chod ústavů vázaných na církevní spolky, kde výchovu řídily řádové sestry, jako tomu bylo v Asyly milostného pražského Jezulátka, ačkoli i zde byla snaha přizpůsobit výchovu rodinnému

---

²⁹⁴ FREMROVÁ: *Pražská ústavní péče o sirotky a opuštěné děti...*, s. 62 – 63.

²⁹⁵ Domov 1906 – 1946 pro děti opuštěné a osiřelé v Praze – Vzpomínky ve 40letí spolku, České Budějovice, 1946, s. 6.

životu. Jedním z opatření, které k tomu měly napomoci, byla organizace dětí do menších skupin a menší ložnice pro 8 – 10 dětí.²⁹⁶

Bylo vhodné, aby si pěstouni k dětem našli blízký vztah, dobře je poznali. Míra poznání jistě závisela i na tom, jak velký počet dětí byl svěřen jednomu dospělému. Tato čísla se značně lišila. V roce 1913 čítal v městském sirotčinci personál 13 osob,²⁹⁷ ne všechny však měly jako hlavní náplň práce dohled nad dětmi.²⁹⁸ Nevíme přesně, kolik dětí zrovna v ústavu přebývalo, jejich počet však nepřekročil 120. Poměry v ústavech se i v tomto ohledu lišily. Pro lepší představu uvádím poměry dětí a personálů v Asyly milostného pražského Jezulátka a ve strašnickém a záběhlickém domově v první polovině 30. let, pro jiné roky se mi tyto informace nepodařilo nalézt.²⁹⁹

	1930			1932			1934		
	Děti	Personál	Děti/dospělí	Děti	Personál	Děti/dospělí	Děti	Personál	Děti/dospělí
Asyl milostného pražského Jezulátka	70	18	4	72	19	4	72	21	
Domov pro děti opuštěné a osiřelé	27	5		46	7		52	5	10

Nejenže v jednotlivých ústavech připadal na jednoho dospělého vychovatele různý počet dětí, toto číslo se lišilo i během let. V Asyly byly tyto výkyvy dány např. tím, že rozmístění sester v ústavech určovala představená, pokud tedy bylo některé sestry třeba v jiném ústavu, mohla tam být přeložena, a naopak, když se nedostávalo sil v Asyly, dorazila pomoc odjinud. V laickém Domově byl poměr dětí a dospělých na první pohled méně příznivý. Nejsou zde však zohledněny časté návštěvy dam z výboru spolku, který Domov spravoval, a které dle vzpomínek dětí nejednou neváhaly přiložit ruku k výchovnému dílu.

Alespoň některým dětem se podařilo navázat s vychovateli v ústavech blízký a dobrý vztah, který mohl nahradit vztah k rodičům. A také personál ústavů mohl ke „svým“ dětem chovat vřelé vztahy, i později se radovat z jejich životních úspěchů a snad hledat zadostiučinění v tom, že se dřívější děti dostaly na zdárnou cestu právě jeho přičiněním a že to v dospělosti aspoň některé z nich dokážou ocenit: „[...] byl jsem svědkem tklivého aktu Vaší oddanosti k bývalému svému starému řediteli – a ze všech těchto Vašich slov, ze všeho, čeho

²⁹⁶ AMP, fond ÚSÚ, k. 91, Asyl milostného pražského Jezulátka, Žádost o zvýšení podpory, č. j. 90/III.29 z 9. března 1929.

²⁹⁷ Šlo o ředitele a jeho manželku vykonávající dohled v ústavě, ústavního učitele, 2 pěstounky, pěstounku-švadlenu, domovníka, kuchařku, 2 služby a pomocnou kancelářskou sílu.

²⁹⁸ *Almanach král. hlav. města Prahy na rok 1913*, Praha, 1913, s. 115.

²⁹⁹ *Statistická zpráva hlavního města Prahy za léta 1930 – 1933*, Praha, 1937, s. 361.

*v ten den jsem byl svědkem, dojímala mne srdečná, nelhavá a hluboce cítěná Vaše vděčnost. Jak Vy jste vzpomínali na léta v ústavě prožitá, jak Vy jste vzpomínali na to, co bylo tenkrát před dávnými léty, bylo dojemno i radostno vyslechnouti [...] My, kteří v povolání svém tak zřídka s vděčností se setkáváme, dovedeme ji v jejím hlubokém a krásném smyslu tím plněji oceniti.*³⁰⁰ Přitom takového ocenění se mohli vychovatelé dočkat až po letech. Nezvedené děti, které za svého pobytu v ústavu prováděly nezbednosti a nejednou bojkotovaly úsilí vychovatelů či řádových sester, si mnohdy až po letech uvědomily, čeho se jim v ústavech dostávalo: „*Musím se stydět sám za sebe, že jsem tak dlouho nepsal, což mělo být první mojí povinností. [...] Neměl jsem otce ani matky, ale měl jsem domov, kde jsem prožil nejkrásnější léta. Kdo by zapomenul, byl by barbar. Musím se přiznat, že jsem měl smýšlení jiné [...] Teprve teď začínám chápat, čím jste nám byly. Můžete mi odpustit? [...] Prosím, modlete se za mne a nebude-li Vás to obtěžovat, napište mi několik řádků, velice by mne to potěšilo. Vy jste jediné, od nichž mohu čekat a čerpat naučení a útěchu pro život. [...] Pozdravuji též všechny děti. Prosím Vás, ctihodné sestry, vyřídte jim, aby si vážily toho, co mají, neb až to jednou ztratí, ztratí mnoho. Držel jsem se hodně, ale při tom psaní jsem si zaplakal.*“³⁰¹ Přitom neustálé nasazení pěstounů a ochota věnovat se dětem i nad rámec povinností je to, na co v dospělosti vzpomínají nejvíce: „*Ve vzpomínkách svých velmi často si uvědomuji otcovské trpělivosti a lásky, nám prokazované naším panem pěstounem Karlem Kubelkou, kterého po celodenním zlobení, když jsme již leželi v posteli, bavilo, že nám ještě na dobrou noc vyprávěl pohádky a různé příběhy.*“³⁰²

O otcovské náklonnosti ke svěřeným dětem svědčí i dopisy ředitele pražského městského sirotčince otištěné v *Našem listě*. Například při odchodu jednoho z chovanců – Ludvíka Glaubaufa na úřednické místo v Kolíně píše mimo jiné:³⁰³ „*Milý hochu! Dali jsme si už jednou sbohem, na rozchodnou posledních několik slov jsme si už pověděli, ruce jsme si stiskli – ale nemohu za Tebou neposlati ještě několik svých řádků do nového Tvého domova [...] a já se dívám za Tebou, hochu milý, s myslí klidnou, nestarostlivou, a je mi, jako bych Tě viděl odcházet rozkvetlou loukou zalitou jarním sluncem, s kytkou za kloboukem a s veselou písničkou – jako i my jsme jednou do světa odcházeli... Jdi, hochu, jdi vesele, svět je široký a daleký a krásný, a Ty vcházíš do něho dobře připraven. [...] A bude-li Ti kdy i v radosti i*

³⁰⁰ *Náš list*, r. 1912, roč. II., č. 9, s. 63.

³⁰¹ AMP, fond ÚSÚ, k. 91, Asyl pražského milostného Jezulátka, XXII. výroční zpráva dětského Asylu milostného pražského Jezulátka za spolkový rok 1924.

³⁰² *Pamětní list: Vzpomínky bývalých chovanců a chovaneč sirotčince hlavního města Prahy*, Praha, 1925, s. 12.

³⁰³ Celý tento dopis je umístěn v oddělení příloh na konci práce.

*v zármutku třeba sdílnosti důvěrné a ruky přátelské, přijď, hochu – jsi můj a mám Tě rád... Tvůj Karel B. Hájek.*³⁰⁴

Právě díky takovým vztahům pak děti mohly na ústav oprávněně vzpomínat jako na svůj druhý domov: „Nalezli jsme zde druhý domov, druhé rodiče. Jsme jako bratři a sestry.“³⁰⁵ Přirovnání ostatních chovanců k bratrům a k sestrám se vyskytuje v mnoha vzpomínkách nejen na městský sirotčinec, ale i na ostatní ústavy. Jindy zas vzniklo mezi dětmi pouto spikleneckví, když si ve škole navzájem pomáhaly a napovídaly a v ústavu před pěstouny svorně popřely špatnou známku³⁰⁶ či když společnými silami mírnily dopady trestů na postiženého nešťastníka. Na druhou stranu se i v ústavním kolektivu tu a tam vyskytlo dítě, které pěstounům neváhalo odhalit pokusy o podfuk ostatních, takového „dobráka“ pak ostatní po straně vyplatili žďuchancem nebo nepěknou přezdívkou „pajdák“.³⁰⁷

V ústavech vykvetla i nejedna dětská láska: „... No, zkrátka, abych se již z toho hříchu vyznal (je-li to totiž hřích), měli jsme se spolu rádi. Nebyli jsme ovšem sami dva, ono se jich mělo spolu více rádo...“³⁰⁸ A ani ústavní „rodiny“ nebyly ochuzeny o různé svérázné či komické figurky, které se objevují např. i ve školních učitelských kolektivech, a tak ve vzpomínkách nalezneme zmínky o přísném pěstounovi, všemi obdivovaném pěstounovi – obuvníkovi, který nikdy nezapomněl vyprávět své zážitky z armády, nebo o jiném, směšném pěstounovi.³⁰⁹

Smrt chovance

V dřívějších staletích byly ústavy spojovány se špatnou hygienickou situací a z ní plynoucí vysokou dětskou úmrtností. Na začátku 20. století již hygienická a sociální situace v dětských ústavech nebyla zdaleka tak špatná jako v dřívějších letech, kdy v sirotčincích a nalezincích umíralo velké procento dětí, přece však občas do poklidného dění zasáhla smrt některého z dětí. Z dostupných statistických zpráv, kronik a vzpomínek však vyplývá, že šlo o událost veskrze výjimečnou a neobvyklou, týkající se vždy jen jednotlivců. Např. v městském sirotčinci došlo v roce 1902 k jednomu úmrtí, předchozím rokem prošly děti bez úhony.³¹⁰ Ani v dalších letech zřejmě smrt nezastihla nikoho z dětí s výjimkou jedné chovanky zemřelé

---

³⁰⁴ *Náš list*, r. 1911, roč. I, č. 12, s. 52.

³⁰⁵ *Náš list*, r. 1912, roč. II., č. 9, s. 66.

³⁰⁶ Otakar JANČÁREK: Vzpomínky z mého života v sirotčinci, in: *Náš list*, r. 1912, roč. II., č. 9, s. 71.

³⁰⁷ Tamtéž.

³⁰⁸ *Pamětní list: Vzpomínky bývalých chovanců a chovaneč sirotčince hlavního města Prahy*, Praha, 1925, s. 17.

³⁰⁹ *Náš list*, r. 1912, roč. II., č. 9, s. 70.

³¹⁰ Zpráva měst. sirotčince arcikněžny Gisely za rok 1901, in: *Věstník obecní král. hlav. města Prahy*, r. 1902, roč. IX., č. 10 a 11, s. 62 a Městský sirotčinec arcikněžny Gisely. Zpráva za rok 1902, in: *Věstník obecní král. hlav. města Prahy*, r. 1903, roč. X., č. 8, s. 59.

na tuberkulózu v roce 1912,³¹¹ protože ačkoli do roku 1912 se výroční zprávy pečlivě zmiňují o zdravotním stavu chovanců, zprávy o úmrtích tu nenajdeme. Z roku 1922 máme ještě zprávu o jednom zemřelém³¹² a z roku 1924 o dvou.³¹³ V Asylu milostného pražského Jezulátka bylo zřejmě úmrtí dítěte tak výjimečným úkazem, že si nacházelo cestu i do kroniky. Za celou dobu, po kterou byla kronika vedena, tu nalezneme zprávy o úmrtí dvou dětí. Také ve strašnickém a záběhlickém domově byla úmrtí dětí nezvyklou událostí: „*Velmi smutnou zprávu musíme poznamenati. V roce 1928 podlehlí epidemii záškrtu dva chovanci [...], oba milí a pilní kloučkové, jejichž odchodu ostatní chovanci velmi želeli. Může nám být útěcho, že za dobu čtvrtstoleté činnosti poprvé kosila epidemie v ústavech našich...*“³¹⁴

Smrti někdy předcházela nehoda, častěji nemoc, kdy bylo dítě ošetřováno přímo v domově, jindy bylo pro závažnější onemocnění předáno do specializované péče v některé z nemocnic. Ať tomu však bylo jakkoli, zpráva o skonu přítele, kamarádky či jednoho ze svěřených dětí vždy jeho blízké zasáhla a zasloužila si ve společném časopise či kronice drobnou nebo i větší připomínku plnou lásky a pohnutí: „*Všichni jsme se zachvěli, když uslyšeli jsme smutnou tu zprávu. Vždyť každý musel si oblíbiti ji, tak milou, usměvavou. My ztratili jsme v ní více než družku, vždyť ona, ač jedna z nejmladších, účastnila se i činně naší práce.*“³¹⁵

Neméně bolestné a vzpomínané bylo setkání se smrtí některého z odchovaných dětí po jeho odchodu z ústavu, zejména pokud šlo o výjimečnou osobnost nebo o člověka, který ústav opustil v nedávné době a zůstal tak ještě jasně ve vzpomínkách těch, kdo zatím v domově zůstávali – mladších kamarádů a vychovatelů. To byl i případ černohorského odchovance pražského městského sirotčince Pavle Vukčevíce, který byl jako člen opozičních klubašů³¹⁶ zastřelen záhy po návratu do své rodné Černé Hory (a necelé dva roky poté, co odešel z Prahy). „*My, kteří jsme Tě viděli podle sebe uzrávat a měli jsme Tě tak upřímně rádi, posíláme Ti tam do Tvé vlasti, [...] kde Jsi našel tak předčasný hrob na opuštěném hřbitově v Goljemade, vřelý, poslední svůj pozdrav...*“³¹⁷ loučí se poslední vzpomínkou ředitel sirotčince. Téměř celé jedno číslo ústavního časopisu se věnuje právě vzpomínkám na „bývalého druha, přítele černohorského“ Pavleho, který byl v rámci ústavu výraznou

---

³¹¹ Městský sirotčinec arciv. Gisely. Zpráva za rok 1912, in: *Věstník obecní král. hlav. města Prahy*, r. 1913, roč. XX., č. 10, s. 205.

³¹² *Statistická zpráva hlavního města Prahy za rok 1922*, Praha, 1923, s. 208.

³¹³ *Statistická zpráva hlavního města Prahy za léta 1923 a 1924*, Praha, 1929, s. 273.

³¹⁴ AMP, fond ÚSÚ, k. 91, Domov: spolek pro děti opuštěné a osiřelé, Výroční zpráva za rok 1927 – 1929.

³¹⁵ *Náš list*, r. 1912, roč. II., č. 6, s. 49.

³¹⁶ Příznivci černohorského Klubu národní strany požadujícího např. konstituční vládu.

³¹⁷ *Náš list*, r. 1912, roč. II., č. 5, s. 35.

postavou, organizátorem drobných kulturních akcí i jedním z těch, kdo iniciovali vznik ústavního časopisu. Dramatické okolnosti jeho smrti také způsobily, že redakce časopisu uspořádala sbírku na mramorovou desku pro jeho hrob a se stejným záměrem vydala k prodeji pohlednice s jeho podobenkami.³¹⁸

Odchod z ústavu

Odchod z ústavu do dospělého života byl pro každého chovance velkým krokem, který byl svázán i s řadou nástrah, a vychovatelé se mohli obávat, jak jejich svěřenci v novém světě plném svodů a svobody obstojí.³¹⁹ Obvykle bývaly děti propouštěny po dovršení 14. roku věku, ale při propuštění z péče mělo platit i pravidlo, že o něm nerozhoduje jen věk dítěte, ale také jeho schopnost obstát mimo ústav. Déle tak v ústavu mohly zůstat děti slabšího zdraví, poměrně často setrývaly v ústavech dívky slabší konstituce, které tam ještě po nějakou dobu pomáhaly s prací a s vedením domácnosti.³²⁰ Také studující směli většinou v ústavu zůstat, většinou setrývali do 18 let. Zbylým dětem bylo ještě před odchodem zajištěno místo u mistra nebo ve službě a příslušný ústav ještě do jejich 18 let dohlížel na to, že s nimi mistr či hospodyně vlídně zachází a že i jinak dospívající zdárně prospívají. Aby děti neodcházely do světa zcela bez prostředků, byly jim zakládány vkladní knížky či si u vedení ústavu ukládaly úspory jiným způsobem. V pravidlech o chodu ústavů ostatně většinou stálo, že děti nesmějí mít u sebe hotovost, a zároveň se jim během pobytu naskytla nějaká drobná možnost přivýdělků. Dětem v Asyly milostného pražského Jezulátka např. v roce 1922 jistá firma nabídla, aby děti za výdělek dělaly uzlíky na motouzech na povřísla. Děti prý „*pracovaly s velkou radostí vědouce, že vydělané peníze budou jim uloženy na spořitelní knížky.*“³²¹

Bylo poměrně běžné, že se již dospělí v případě nouze utíkali ke svým vychovatelům o radu i o pomoc, když je potkala složitá životní situace. Ideálně měl být ústav odchovancům „*přirozeným domovem, další oporou v jejich osamocení, v těžkých i radostných chvílích jejich života a nejednomu i záchranou v nebezpečných krisích pobloudění a životních otřesů.*“³²² Během první světové války si tak např. ředitel městského sirotčince K. B. Hájek dopisoval s mnoha bývalými chovanci, toho času dlučícími na frontě, zásoboval je českými periodiky a alespoň na dálku poskytoval náhradu rodinné rady a podpory.³²³ Na případy, kdy se na svůj

---

³¹⁸ Tamtéž, s. 42.

³¹⁹ Olga BALŠÁNKOVÁ-ZÁTKOVÁ: Jak jsem přišla do Domova, in: Domov 1906 – 1946..., s. 6.

³²⁰ Karel B. HÁJEK: *Dítě v ústavě*, s. 37.

³²¹ Kronika, s. 57.

³²² HÁJEK: *Dítě v ústavě*, s. 41.

³²³ *Pamětní list: Vzpomínky bývalých chovanců a chovanců sirotčince hlavního města Prahy*, Praha, 1925, s. 13.

„domovský ústav“ obrátilo ještě v dospělosti některé ze svěřených dětí, vzpomínaly i vychovatelky v Asylu i dámy ze strašnického a záběhlického domova.

Odchod kamaráda byl velkou událostí i pro děti, které v ústavu prozatím zůstávaly. Například v městem zřízeném sirotčinci odcházejícímu chovanci ostatní uspořádali večírek na rozloučenou a večer jej nejstarší a jemu nejbližší z dětí i vyprovodily na nádraží.³²⁴ Emocionální chvílky máme zachyceny v této vzpomínce: „*mlčeli jsme, neboť jsme byli pohnuti. Všem nám přirostl k srdci. Kdož ho znali nemohli na něho zapomenouti. I já, ačkoliv jsem jej znal pouze krátkou dobu, jsem si jej oblíbil [...] Při loučení mne políbil na čelo – jako když se loučí s bratrem.*“³²⁵

Někteří chovanci spolu zůstávali v kontaktu i po odchodu z ústavu ať již díky osobním setkáním, nebo korespondenčně, ačkoli tento způsob hrozil ztroskotat na přílišné vyčerpání obou stran nebo postupně utíchal, až někdy téměř ustal.³²⁶ Část z nich se dokonce setkávala přímo v ústavu, který nad nimi jednak nadále vykonával dohled, ale také jim i nadále nahrazoval potřebné rodinné zázemí. To naznačuje např. úvodní slovo v časopise chovanců a odchovanců městského pražského sirotčince: „*Jakýsi přátelský kroužek starých známých scházel se tu každou neděli a je přirozeno, že skoro všichni ti, kteří sem přišli proto aby v přátelské zábavě v přátelském rozhovoru ztrávili den svého odpočinku. (Ovšem, nepřišel-li snad někdo proto, aby přinesl roztrhané boty a dostal nové, nebo aby si vyprosil nový kabát.)*“³²⁷

V městském sirotčinci se konalo i několik větších „setkání po letech“: „*Po 37 let byli rozeznáni na nejrůznější strany bez jakékoli souvislosti s místem, kde prožili často dlouhá léta svého mládí a nyní touží opět se sejít.*“ Taková setkání byla nejen příležitostí jak potkat staré známé, ale i jak poznat nové tváře, které sice prošly zdi téhož ústavu, ale v jiných letech.³²⁸ Předpokládám, že pokusy o taková setkání či aspoň touha po nich se objevovaly u většiny ústavů. Zorganizovat je však bylo jistě jednodušší tam, kde bylo možné počítat nejen s podporou vedení ústavu, ale také se sdílenými komunikačními kanály – třeba s prověřeným časopisem bývalých chovanců nebo s listy, z jejichž prodeje se podporoval chod určitého ústavu a jejichž předplatiteli se tak často stávali právě i odchovanci dotyčného ústavu. Pokud se nakonec podařilo takové setkání uskutečnit,³²⁹ spatřoval se v pokračování založené tradice

---

³²⁴ *Náš list*, r. 1912, roč. II., č. 5, s. 37, 39.

³²⁵ Tamtéž, s. 39 – 40.

³²⁶ Viz např. *Náš list*, r. 1912, roč. II., č. 5, s. 38.

³²⁷ Něco o nás, in: *Náš list*, r. 1911, roč. I., č. 1, s. 1.

³²⁸ Něco o nás, in: *Náš list*, r. 1912, roč. II., č. 6, s. 49.

³²⁹ Zvláště u větších ústavů mohlo jít o nemalé shromáždění. Např. na první sjezd chovanců pražského městského sirotčince dorazilo kolem 130 lidí, kteří se v sirotčinci vystřídali od jeho založení v roce 1875 až do roku konání

mimo jiné způsob, jak v budoucnu poskytnout podporu a jakousi záchrannou síť těm, které cesta do dospělého života teprve čeká.

Hospodaření

Vedení sirotčinců byla ekonomicky náročná záležitost. Chod městského sirotčince hradila obec z městského rozpočtu, částečně se mohlo počítat i s vychovávacími příspěvky, které však dokázaly pokrýt jen zlomek nákladů. Např. za rok 1901 činily celkové výdaje za ústav 47 077 korun a příjmy 5 777 korun, schodek – téměř 88 % z celkových výdajů, byl zaplacen z obecního rozpočtu.³³⁰ O rok později byl poměr ještě méně příznivý, výdaje činily 45 958 korun, příjmy jen 3 864 korun, tedy asi 8,5 %.³³¹ Pro tento rok se dochovaly i podrobněji rozepsané položky výdajů a nákladů. Ve výdajích bylo největší položkou (31 %) stravování, následované náklady na místnosti a zahradu (29 %). Významnější náklad představovaly také oděv a obuv (10 %) a léčení nemocných (5 %). Zdaleka nejvýznamnější položkou (85 %) mezi příjmy bylo ošetrovné na chovance, výraznější příjem tvořily již jen náhrady stravného (8 %).³³² Představu o nákladech na tento ústav za první republiky si můžeme udělat alespoň na základě zprávy za rok 1923. Tehdy byl celkový výdaj na vydržování ústavu 534 266 Kč a příjem 66 570 Kč, pokrýval tedy necelých 12,5 %.³³³ K rozvoji ústavu přispívaly i nadace. Např. spolek Americký klub dam³³⁴ se krátce po vzniku Sirotčince arcivévodkyně Gisely rozhodl nezakládat vlastní ústav a místo toho složil pražskému starostovi 30 000 zl. na zřízení nadačních míst v městském sirotčinci.³³⁵ Dílčí pomocí byl také fond Marie Zintlové, bývalé ústavní pěstounky, který měl sloužit na přilepšení ve stravě pro nemocné chovance.

Při zajištění chodu soukromých a na církve vázaných ústavů byla situace mnohem složitější. I ony značně těžily z příspěvků z různých státních úřadů a organizací – např. MSP, ze Zemského sirotčího fondu atd. Přesto se však musely samy snažit o výdělek. Ostatně to

---

sjezdu v roce 1912, včetně bývalých i současných vychovatelů, členů kuratoria, ústavního lékaře atd. (*Náš list*, r. 1912, roč. II., č. 9, s. 63.

³³⁰ Zpráva měst. sirotčince arcikněžny Gisely za rok 1901, in: *Věstník obecní král. hlav. města Prahy*, r. 1902, roč. IX., č. 10 – 11, s. 62.

³³¹ Městský sirotčinec arcikněžny Gisely. Zpráva za rok 1902, in: *Věstník obecní král. hlav. města Prahy*, r. 1903, roč. X., s. 60.

³³² Více viz sekce příloh s. 131.

³³³ Sirotčinec hlavního města Prahy v roce 1923, in: *Věstník hlavního města Prahy*, r. 1924, roč. XXXI., č. 23 – 24, s. 368.

³³⁴ Spolek vzniklý r. 1865 za účelem sebezvzdělávání, filantropie, podpory pokroku ve vedení domácností a péče o děti a mládež. Hlavním iniciátorem jeho vzniku byl Vojta Náprstek. Vzhledem k účasti na financování sirotčince, byl spolek zastoupen jednou členkou i v kuratoriu sirotčince.

³³⁵ Martina HALÍŘOVÁ: *Sociální patologie a ochrana dětství od dob osvícenství do roku 1914 – Disciplinace jako součást ochrany dětství*, Pardubice, 2012, s. 166 – 167.

bylo určeno i ve stanovách. Např. spolek vydržující strašnický a záběhlický domov uváděl ve svých stanovách jako finanční zdroje: 1) členské příspěvky; 2) odkazy a legáty; 3) dary; 4) podpory od státu, země, veřejných korporací; 5) ošetrovací příspěvky rodičů, domovských obcí; 6) příjmy plynoucí z pořádání přednášek, sbírek, zábav a loterií a příjmy plynoucí z ústavních zahrad atd.³³⁶ Velmi podobné zdroje uváděl i katolický spolek starající se o Asyl milostného pražského Jezulátka: 1) členské příspěvky; 2) dary a odkazy lidumilů; 3) vybírky v kostelích; 4) výtěžek dobročinných přednášek, bazarů, koncertů, věcných loterií; 5) podpory země a státu, domovských obcí; 6) výnos z prodeje tiskopisů vydávaných ve prospěch asyly.³³⁷

Udržet ústavu v chodu a hospodaření v rovnováze nebylo vždy jednoduché. Jak ukazují i některé výroční zprávy, muselo být velmi náročné vypracovat odhad hospodaření na další roky, protože řada položek v rozpočtu značně kolísala a dala se zřejmě jen velmi těžko odhadnout. Na základě výročních zpráv Asyly z let 1920,³³⁸ 1925³³⁹ a 1939³⁴⁰ lze vyvodit, že nejvýznamnějšími zdroji příjmů byly příspěvky na děti, dary dobrodinců na chod ústavu, sbírky a další vlastní výdělečná činnost spolku, pomoci mohly i výpůjčky; poměry, v jakém tyto složky přispívaly k zajištění ústavu, se však měnily. V roce 1920 tak byly nejvýznamnější složkou dary s 27 % a příspěvky na děti (24 %), významnější roli měly také výpůjčky (18 %), odkazy (15 %) a sbírky (13 %). V roce 1925 stál rozpočet především na příspěvcích na děti, které tvořily celou polovinu příjmů. Dalších 22 % bylo získáno z darů a 12 % prostřednictvím sbírek. V roce 1939 byly nejvýznamnějším zdrojem opět dary (39 %), následované příspěvky na děti (26 %), výpůjčkami (17 %) a sbírkami (11 %). Naopak příspěvky členů spolku tvoří v každém tomto roce minimální složku příjmů.³⁴¹ Vzhledem k tomu, že v položce příspěvků na děti jsou mj. zahrnuty i subvence MSP, příspěvky od Zemského sirotčího fondu a od ČZK, které většinou představují nemalé částky, je znát, že ačkoli šlo o samostatný spolek, bez pomoci veřejných financí by se jen těžko obešel. Zároveň jsou však v příspěvcích na děti zahrnuty i platby rodičů, kteří dítě do ústavu přivedli, protože je z nějakého důvodu nemohli sami zaopatřit. Děti byly takto v ústavech umisťovány za plnou, ale mnohem častěji pouze za částečnou úhradu. Nebylo však nezvyklé, že do soukromých ústavů umisťoval některé děti

---

³³⁶ AMP, Spolkový katastr, II-0246 Spolek Domov pro děti opuštěné a osiřelé, Stanovy spolku.

³³⁷ AMP, Spolkový katastr, II-207 Spolek Asyl milostného pražského Jezulátka, Stanovy spolku.

³³⁸ AMP, fond ÚSÚ, k. 91, Asyl milostného pražského Jezulátka, XVIII. výroční zpráva dětského Asyly milostného pražského Jezulátka za spolkový rok 1920.

³³⁹ AMP, Spolkový katastr, II-207 Spolek Asyl milostného pražského Jezulátka, XXIII. výroční zpráva dětského Asyly milostného pražského Jezulátka za spolkový rok 1925.

³⁴⁰ AMP, Spolkový katastr, II-207 Spolek Asyl milostného pražského Jezulátka, XXXVII. výroční zpráva dětského Asyly milostného pražského Jezulátka za spolkový rok 1939.

³⁴¹ Úplná tabulka s příjmy a grafy viz sekce příloh s. 132.

přímo ÚSÚ, který pak i přispíval na jejich výchovu. Tento příspěvek však přitom nemusel pokrýt celý náklad s výchovou spojený. Např. v roce 1929 z Asylu žádali o navýšení dosavadního příspěvku na 4 sem umístěné děti ze 100, respektive 50 korun měsíčně na 150 korun, „*ježto na ně poskytnuté příspěvky jsou velmi nepatrné pro nynější těžké hospodářské poměry ústavu.*“³⁴² Žádost musela být doplněna o křestní a domovské archy a následně ji prověřila sociální pracovnice, která ÚSÚ zvýšení příspěvků doporučila.

Podobně kolísavé jako v Asylu byly zdroje příjmů i v případě strašnického a záběhlického Domova.³⁴³ Například v roce 1924 činily téměř polovinu příjmů subvence, tj. právě podpory z veřejných zdrojů, 21 % představovaly dary, 15 % ošetrovné a 11 % úroky, zbylá část příjmů připadala na členské příspěvky a výtěžky ze zábav a z vlastního hospodářství.³⁴⁴ V roce 1935 pak naopak největší položku mezi příjmy představovalo ošetrovné (27 %), následované dary s 20 % a teprve poté subvencemi (19 %). Výnosy ze zábav představovaly 15 % příjmů, dalšími zdroji byly úroky, členské příspěvky, zdroje z nadací a fondů.³⁴⁵

Položkou, která dobře ilustruje zdroje financování v závislosti na charakteru spolku, který ústav zřizoval, je položka darů. Strašnickému a záběhlickému domovu přispívali především běžní občané, dary tak bývaly řádově v desítkových položkách, občas se objevila i stokoruna. Pravidelným přispěvatelem byl ale také samotný prezident T. G. Masaryk, který každoročně daroval 1000,- Kč, za zhoršených podmínek v důsledku hospodářské krize ve 30. letech však i více.³⁴⁶ Naopak mezi dárci Asylu se objevovali církevní hodnostáři, kteří věnovali nemalé položky. Dary získával Asyl také za příslib, že se o dárce postará ve stáří.³⁴⁷ V obou případech byly zvláštní kategorií přispěvatelů již dospělí odchovanci ústavů. V jejich darech se spatřovala nejen hmotná pomoc dětem s podobným osudem, ale také znamení vděku a toho, že na svůj domovský ústav nezapomněli a nezanevřeli: „*Dítka rády na Asyl vzpomínají a hlásí se četnými dopisy. Pohnutí neubrání se nikdo, když jedna z bývalých chovaneček ze svých úspor zaslala dětem do Asylu 50 Kč.*“³⁴⁸

---

³⁴² AMP, fond ÚSÚ, k. 91, Asyl milostného pražského Jezulátka, Žádost o zvýšení podpory, č. j. 90/III.29 z 9. března 1929.

³⁴³ Úplná tabulka s příjmy a grafy viz sekce příloh s. 133.

³⁴⁴ ANM, fond Domov pro děti opuštěné a osiřelé v Praze 10-Strašnicích, Výroční zpráva spolku Domov pro děti opuštěné a osiřelé v Praze od 1. ledna 1924 do 31. prosince 1924.

³⁴⁵ AMP, Spolkový katastr, II-0246 Spolek Domov pro děti opuštěné a osiřelé, XXIX. výroční zpráva spolku Domov pro děti opuštěné a osiřelé v Praze za rok 1935.

³⁴⁶ ANM, fond Domov pro děti opuštěné a osiřelé v Praze 10 – Strašnicích, k. 1, XV. Výroční zpráva spolku Domov pro děti opuštěné a osiřelé v Praze za rok 1930, AMP, Spolkový katastr, II-0246 Spolek Domov pro děti opuštěné a osiřelé, XXIX. výroční zpráva spolku Domov pro děti opuštěné a osiřelé v Praze za rok 1935.

³⁴⁷ Např. Kronika, s. 55.

³⁴⁸ Kronika, s. 55.

Tato data zachycují pouze finanční prostředky, nezanedbatelnou pomocí byly ale také hmotné dary. Nejobvyklejší bylo šatstvo a obuv, v některých případech knížky a sešity. Bylo vhodné, pokud se ústavu podařilo dohodnout na nějakém stabilním přísunu potravin a tak nebylo výjimkou, když restaurace, pekárny či mlékárny přispívaly zdarma pravidelnými dodávkami polévky, pečiva či určitého objemu mléka. Zejména však u obou zkoumaných soukromých ústavů vidíme snahu zabezpečit hospodaření ústavu a především stravování a šacení opatrovaných dětí vlastními silami.³⁴⁹ Co nejvíce naturálií mělo vycházet z ústavního hospodářství, bylo ideální, když ústav dokázal z vlastní zahrady pokrýt svou spotřebu ovoce a zeleniny, případně chovat pro své potřeby drobné zvířectvo. V krušných dobách, kdy se nedostávalo darů od dobrodinců, si musel ústav nápaditě pomoci, v Asylu tak např. v době první světové války sestry přešívaly staré šaty a kleriky na nové dětské kalhoty a kabátky. Opět jinou formou pomoci bylo poskytnutí práce zdarma, které se využívalo zejména při potřebě oprav nebo instalátérských prací v ústavech.³⁵⁰ Vítána byla i bezplatná lékařská péče o svěřence.³⁵¹

Vynalézavostí bylo i možné snížit náklady na vedení ústavu. Strašnický domov si v roce 1917 vyjednal povolení až do odvolání užívat zdarma vodu z obecního vodovodu za příslib, že bude zdarma pečovat alespoň o jednoho strašnického sirotka.³⁵² Od roku 1925 měl jako humanitní ústav nárok odebírat vodu alespoň za sníženou cenu pod podmínkou, že vodou nebude plýtvat a že ji nebude využívat k výdělečným účelům. Jako dobročinný ústav byl také osvobozen od daně činžovní.³⁵³

***

Na příkladu vybraných pražských ústavů jsem se pokusila zachytit život v ústavech. Snažila jsem se také nalézt rozdíly ve výchově v jednotlivých ústavech. Není to úkol lehký, vzhledem k tomu, že ústavní řády jsou si velice podobné, až se zdá, že jsou psány podle jednoho vzoru. Naopak vzpomínek na to, jak život v ústavech skutečně probíhat není mnoho, a pro porovnání nestačí. Jako jediný velký rozdíl se tak v ústavech vedených náboženskými uskupeními jeví větší důraz na pobožnost a pravidelné modlitby a to, že byly děti vychovávány řádovými sestrami. V oblasti hospodaření je naopak pochopitelně největší propast mezi ústavu spravovanými městem na jedné straně a ostatními, ať již zcela

---

³⁴⁹ Kronika, s. 42.

³⁵⁰ Viz např.: AMP, fond ÚSÚ, k. 91, Domov: spolek pro děti opuštěné a osiřelé, Výroční zpráva za rok 1927 – 1929.

³⁵¹ Např. Kronika, s. 55.

³⁵² AMP, fond ÚSÚ, k. 91, Domov: spolek pro děti opuštěné a osiřelé, č. j. XIII. – 3073/25.

³⁵³ AMP, fond ÚSÚ, k. 91, Domov: spolek pro děti opuštěné a osiřelé, č. j. XIII – 5800/27.

soukromými ústavy, nebo ústavy vázanými na církve na straně druhé. Zatímco městské ústavy se mohly téměř cele spolehnout na obecní rozpočet, ostatní ústavy zřejmě žily v každoroční nejistotě ohledně hospodářské situace a zdroje jejich příjmů značně kolísaly.

Ačkoli všeobecně sdílená představa většinou chápala sirotčince jako temné místo sešněrované pravidly, jak ostatně ilustruje i úvodní citát, domnívám se, že tento obrázek života v ústavech je značně zkreslený a alespoň pro 1. polovinu 20. století i nepřesný. Oproti dětem v pěstounské péči měly děti v ústavech nepochybně mnohem lépe organizovaný čas a proto i méně volnosti. Dětská tvořivost si však dokázala nalézt rozptýlení i tam. Srovnání pěstounské a ústavní péče a dobovému diskurzu o této otázce je věnována následující kapitola.

Do ústavu nebo do rodiny?

Pakliže jsem v předcházejících kapitolách nastínila dvě hlavní varianty péče o sirotky a opuštěné děti, nabízí se nyní otázka, která z uváděných variant se upřednostňovala a z jakých důvodů. Případně zda se tyto představy týkající se nejvhodnější péče uplatňovaly i v praxi, nebo zda zůstávaly pouze na papíře ve formě článků zasvěcenců, ale realizovány nebyly. Samozřejmostí je také zaměřit se na to, zda se preference ohledně péče o osiřelé děti během sledovaného půlstoletí nějakým zásadnějším způsobem proměňovaly.

Abych mohla dosíci odpovědi na tyto otázky, pročetla jsem řadu jednotlivých článků i samostatných publikací zaměřených na sirotky, či na péči o děti, ve kterých jsou sirotci zmiňováni spíše okrajově. V řadě z nich nejsou preference jasně patrné, ani z nich dle mého soudu nikterak nevyplynávají. Objevují se však i statě zaměřené přímo na rozřešení této otázky.³⁵⁴

Většina autorů, kteří se touto problematikou zabývali, si uvědomovala složitost a komplexnost problému i rozhodnutí, kam dítě umístit: „*Správné a pro naše domácí poměry účelné řešení vážné otázky, zda zasluhuje přednosti výchova dětí chudých osiřelých a opuštěných v rodinách pěstounů, [...] či výchova v ústavu, [...] je velice nesnadné, jak v zásadě tak i v praxi namnoze nejvýš záhadné. [...] nemožno otázku tuto řešiti způsobem všeobecným, jednostranným, uniformním a šablonovitým pro poměry všech zemí, krajín a okresů a pro veškeré kategorie dětí, nýbrž že dlužno v konkrétních poměrech šetřiti zevrubně různých místních podmínek [...] a míti hlavně na zřeteli fysický a duševní stav a stupeň vývoje, jakož i věk a jiné osobní poměry dítěte.*“³⁵⁵ Nebylo výjimkou, že se odpověď hledala za hranicemi, v cizích studiích a mezinárodních zkušenostech.

Zdá se, že během let se pohled na náhradní péči o děti téměř nezměnil. Jako optimální se většině jevila výchova v rodině, jen někteří k ní měli větší výhrady než jiní a pokud některé instituce v konečném důsledku podporovaly spíše ústavní výchovu, bylo to proto, že podle nich nebyl dostatek vhodných náhradních rodin. V tomto smyslu také vyznívá většina příspěvků, se kterými jsem pracovala. K zásadnímu zvratu v náhradní péči o děti došlo až po roce 1948 v důsledku dramatických politických změn, které se projevíly právě i v důrazu na kolektivní výchovu dětí a mládeže.

---

³⁵⁴ Např.: SECKÝ: *Sirotčinec anebo rodina*, s. 6 - 7; František SEDLÁČEK: *Rodina či ústav?* in: Učitel'ské noviny, r. XXI., č. 37, 1903, s. 585 – 586 a č. 38, s. 601 – 603; ; L. VESELÁ-KOHOUTKOVÁ: *Kam s opuštěným dítětem?*, in: Sociální pracovnice, r. 12, č. 3, 1943, s. 25.

³⁵⁵ Jan DVOŘÁK: *Ochrana dítěte a mládeže*, Praha, 1910, Část IV., s. 36.

Změny náhledu v průběhu let

Na počátku 20. století ještě narazíme na stopy prvotního tápání. Spolu se začínající lepší organizací péče o děti, snahami každé dítě zabezpečit alespoň částečně a se zakládáním sirotčích fondů se začíná uvažovat o tom, jaký typ výchovy by se měl upřednostnit: „*Ačkoli se však důležitost péče o děti opuštěné všude uznávala, přece závažná tato otázka celkem málo u nás pojednávána byla, a kde se o ní uvažovalo, rozcházely se náhledy v tom, která výchova sirotkův a dětí opuštěných lépe se osvědčí: zda vychování rodinné či ústavní.*“³⁵⁶ Zprvu také pohledy na řešení této otázky nebyly zcela jednoznačné³⁵⁷ a dokonce vůbec nejstarší článek se vyslovuje ve prospěch ústavní výchovy: „*Pokud se stanoviska mého v naznačené otázce týče, hájím výchovu ústavní; připomínám ovšem, že mám na mysli ústavy dobře dle soustavy rodinné zřízené, správným duchem prochnuté, obratným pedagogem řízené, které pochopily náležitě poslání své,*“³⁵⁸ píše jeden z autorů v roce 1903. Velký klad ústavů spatřuje zejména v tom, že v průběhu školního vyučování, práce v ústavních dílnách, v hospodářství a v domácnosti se na děti stále působí a posiluje se v nich mravné jednání a smýšlení, personál jde vždy příkladem a pečuje i o dobrý tělesný vývoj chovanců. Především jsou pak ústavy řízeny podle pedagogických zásad a výchova soustavně směřuje k vytčenému cíli, zatímco v rodinách se děti s takovým přístupem jen těžko setkají, ba výchova zde může být „*povrchní, nesoustavná, ba lze říci, že rodině nezáleží tak na tom, odchová-li skutečně hochy v podstatě mravného a řádného.*“³⁵⁹ V náhradní rodině se také s cizím dítětem nemusí dobře zacházet, a to zvláště tehdy, kdy je dítě přijato do výchovy především ze zjištěných důvodů: „*[...] ze zkušenosti je známo, že venkovské rodiny jistých krajů přijímají děti na vychování hlavně z ohledů zjištěných, že nacházejí v tom i pramen výživy své, a rodiny rolnické že přijímají hochy hlavně proto, aby jim konali službu pasáků. – Zřídka jen najde se rodina, která by ve výchově sirotka shledávala skutek šlechtný, lidumilný, ač ovšem ani tu není pravidla bez výjimky.*“³⁶⁰ Autor nakonec sám shrnuje, že nevlastní rodina se zkrátka o cizí dítě nikdy nebude starat s takovým zájmem a péčí, jakých se mu dostane v řádně vedeném ústavu. Ten navíc kromě již výše zmíněného pečlivě dbá na to, aby byly děti dobře připraveny pro život, nedopřává pohodlí, učí je stálé práci a skromným požadavkům a také většinu

---

³⁵⁶ František SEDLÁČEK: *Rodina či ústav?*, in: Učitel'ské noviny, roč. XXI., r. 1903, č. 37, s. 585.

³⁵⁷ Dobře znatelné je to třeba v tom, že o otázce, jaká forma péče má být podporována při rozdělování přebytků ze sirotčích pokladen, se český zemský výbor vyslovil ve prospěch rodinné péče, zatímco moravský zemský výbor po uvážení situace pro ústavní péči (Upotřebením přebytků sirotčích pokladen v Čechách a na Moravě, in: *Učitel'ské noviny*, r. 1904, roč. XXII., č. 39, s. 601.)

³⁵⁸ František SEDLÁČEK: *Rodina či ústav?*, in: Učitel'ské noviny, roč. XXI., r. 1903, č. 37, s. 585.

³⁵⁹ Tamtéž, s. 586.

³⁶⁰ Tamtéž.

příprav v ústavech si děti vykonávají samy. Kladně se hodnotí i to, že děti z ústavů mají lepší školní prospěch, v ústavech se s nimi nakládá podle jejich individuálních potřeb a o všem se vedou pečlivé záznamy. Samostatný život začínají vést stále ještě pod dohledem, zatímco děti z náhradních rodin odcházejí do světa a o jejich další osud se mnohdy již nikdo nezajímá.

Při všem oslavování ústavní výchovy je však nutné mít na paměti, že autor se jednoznačně přiklání k tzv. ústavní výchově rodinného typu, kdy skupina 10 – 15 dětí tvoří jednu „rodinu“, a tedy nejsou všechny děti v ústavu vychovávány jednotně jako celistvá skupina.³⁶¹ Jediné, co je snad možné ústavní výchově vytknout, jsou vyšší náklady. I toto negativum je však možné do jisté míry eliminovat, pokud se zřídí větší ústav pro zhruba 90 – 100 dětí, rozdělených do několika „rodin“, který je více méně hospodářsky soběstačný a kde i děti přiloží ruku k dílu. Pak by měly být náklady na ústavní výchovu zhruba stejné jako ty na výchovu přímo v rodinách. Ačkoli „*výchova ústavní nikterak nemá býti podceňována, ba naopak zasluhuje, aby zájem pro ni rostl a porozumění o ní se šířilo,*“³⁶² chápe autor i nedůvěru v ústavní péči způsobenou třeba neblahými zkušenostmi z minulosti a dřívější vysokou dětskou úmrtností v různých typech ústavů. Svůj pohled upírá do ciziny, kde hledá modely dobré ústavní péče. Zajímavé je také to, že se vymezuje proti staršímu článku Rudolfa Seckého, jehož údaje o preferencích ve výchově v Německu jsou prý nesprávné, a právě tam je znát, že se dává přednost ústavní výchově.³⁶³

V další publikaci, tentokrát z roku 1910, se již doporučuje rodinná výchova, snad jen s tou poznámkou, že výhodou ústavu je lepší přehled a kontrola nad tím, jaké péče se dětem skutečně dostává.³⁶⁴ Zajímavé je především to, že většina atributů, které předchází článek připisoval výchově v ústavu, jsou nyní prezentovány jako vlastnosti výchovy v pěstounských rodinách. Tak se zde tvrdí, že pro dítě je snazší přejít do dospělého života je z rodinné výchovy, neboť dítě z ústavu „*podobá se v mnohém ohledu květině vypěstěné v skleníku, která přesazena do volné přírody mnohdy mrazivým nočním vánkem náhle bývá zničena. Jak u květiny je i u dítěte přechod do volného života nesnadný, a jako u květiny přesazení z lepší půdy do horší i u dítěte přechod z lepšího do drsnějšího života je mnohdy osudný.*“³⁶⁵ Jak vidíme, je zde oproti předchozímu článku jako jednodušší prezentován život v ústavu, který děti nemusí dostatečně připravit na tvrdý život mimo ústavní zdi. Od této chvíle už se mezi argumenty pro rodinnou výchovu téměř bez výjimky objevuje také to, že vyrůstat v rodině je

---

³⁶¹ František SEDLÁČEK: *Rodina či ústav?*, in: Učitel'ské noviny, roč. XXI., r. 1903, č. 38, s. 601.

³⁶² Tamtéž, s. 602.

³⁶³ Tamtéž.

³⁶⁴ Jan DVOŘÁK: *Ochrana dítěte a mládeže*, Praha, 1910, Část IV., s. 38.

³⁶⁵ Tamtéž, s. 39.

zkrátka ta nejpřirozenější možnost. Jako jediná výraznější překážka se pak jeví to, že vhodných pěstounských rodin nemusí být vždy dostatek, na začátku 20. století se navíc začal projevovat pozvolný úbytek těchto rodin, takže bylo nutné využít i „*pěstouny žijící v chudických ano mnohdy v nejzbedovanějších poměrech, kde svěřené dítě ohroženo jest v míře nemalé nejen fysicky, nýbrž i mravně*“,³⁶⁶ a to, že rodinná výchova jaksi automaticky teoreticky předpokládá to, co se v praxi nepodaří v pěstounských rodinách vždy nalézt, totiž „*řádné, svědomité, nezištné a soucitné pěstouny, ideální dozor a uvědomělost občanstva*“. ³⁶⁷ Rodinný model začíná mít takovou sílu, že se doporučuje mu co nejvíce připodobnit i ústavní výchovu, u sirotčinců by tak nemělo chybět malé hospodářství nebo alespoň zahrada, kde by bylo možné chovat drobné zvířectvo, a důraz by se měl klást také na navykání a vyučování práci. Z důvodu, že rodinné výchově se pochopitelně bude blížit spíše život v menších ústavech, se také např. zemský výbor rozhodl raději než budovat vlastní velké zemské ústavy, podporovat ze sirotčího fondu ty stávající drobné ústavy, které přijímají osiřelé děti.³⁶⁸

Ze všech příspěvků týkajících se zmíněné problematiky se tento jeví jako nejkomplexnější. Na otázku se dívá z mnoha různých úhlů, nezapomene zahrnout ani názor těch, kterých se péče o děti týká, např. učitelů. Zajímavé je, že zatímco stať jako celek je psána vskutku spíše ve prospěch rodinné výchovy, authority, které zmiňuje, jsou naopak veskrze proti ní, zejména kvůli špatným zkušenostem, které dosud mají s dětmi z pěstounské péče: „*Pro zřizování sirotčinců místo výchovy rodinné dětí osiřelých vyslovila se i většina c. k. okresních soudů, jež spatřují v zakládání okr. sirotčinců [...] nejspolehlivější záštitu k záchraně dítek osiřelých, opuštěných a zanedbaných. Podobně i většina správ škol vyslovila se [...] pro potřebu výchovy nalezců i sirotek v ústavech místo v rodinách pěstounů. Učitelské kruhy zaujaly takměř bezvýjimečně [...] rozhodné stanovisko proti zásadě ošetřování sirotek v rodinách [...]. Zejména učitelstvo [...] poukazovalo, že v mnohých případech, ba všeobecně, osoby přijímající cizí dítky do ošetřování, pokládají to za obchod či živnost, starají se o zisk, nemohouce přitom vyhověti ani skrovným požadavkům, činěným na službu ošetřovatelskou*“. ³⁶⁹ I přesto se však v závěru autor přiklání k rodinné výchově právě proto, že „*jest základem*“, ³⁷⁰ a děti by tedy přednostně měly být umísťovány do pěstounských rodin, teprve až se narazí na nedostatek dobrých pěstounů, bude na místě zřizovat sirotčince.

---

³⁶⁶ Tamtéž.

³⁶⁷ Tamtéž, s. 41.

³⁶⁸ Tamtéž, s. 44 – 45.

³⁶⁹ Tamtéž, s. 46.

³⁷⁰ Tamtéž, s. 47.

Mohlo by se zdát, že tato otázka již byla ve 20. letech 20. století uspokojivě vyřešena a nad možnými problémy spojenými s umisťováním dětí v pěstounských rodinách se nikdo příliš nepozastavoval. Například publikace z roku 1924 v jediném kratičkém odstavci lakonicky konstatuje, že *„Při umisťování dětí normálních, ochrany potřebných, dáváme přednost rodinné výchově před výchovou ústavní a to proto, že i sebelepší ústavní výchova nedá ono hřejivé teplo, kterého jen rodinná péče poskytnouti může.“*³⁷¹ Hned v příspěvku, který chronologicky následuje, se však ukáže, že složitost a mnohoznačnost rozřešení tohoto problému se alespoň některým nedostala ze zřetele. Jde o útlou knížečku Rudolfa Seckého z roku 1926 *Sirotčinec anebo rodina?*, která se znovu poctivě snaží snést všechny argumenty uváděné ve prospěch ústavní výchovy, ačkoli se zcela jednoznačně staví za výchovu rodinnou: *„jest výchova dítek, tělesně i duševně zdravých, v řádných rodinách [...] jako výchova jediné účelná a přirozenosti lidské vyhovující – otázkou dávno již rozřešenou. Jen lidé abstraktně myslící v potu tváře shánějí důvody pro výchovu ústavní, kterou praktičtí sociální pracovníci považují právem za přežilou, nemoderní a zvrácenou.“*³⁷² Je na ní zajímavé třeba to, že už počítá s tím, že nalézt ideální pěstounskou rodinu je velice těžké, ba nemožné, i tehdy však dává rodinné výchově přednost před ústavní: *„Všechny rodiny, které za plat přijmou k sobě osiřelé dítě, nejsou vždy ideální a sama šlechetnost, ale ani všichni, kdo řídí a kdo spolupůsobí v ústavech sirotčích, nebývají vždycky lidmi ideálně založenými.“*³⁷³ Pokud snad je pěstounským rodinám vytýkána ziskuchtivost a to, že se o děti starají jen kvůli vychovávacím příspěvkům, stejně tak je možné z mamonu obvinít i personál ústavů – vždyť nikdo z nich zde nepracuje zadarmo. A ačkoli je o děti v ústavech postaráno lépe, mají účelněji organizovaný čas, v nemoci dobrou lékařskou péči atd., nic z toho podle autora nevyváží absenci skutečného rodinného zázemí a hřejivé lásky všech členů rodiny.³⁷⁴ Utlačování se děti v nové rodině bát nemusí, většinou velmi dobře zapadnou mezi ostatní děti a ani je nenapadne vidět mezi nimi a sebou rozdíl. Naopak, náhradní rodiny často sirotkovi z dobroty srdce přilepšují. Opět tu najdeme poznámku, že v rodině si dítě snáze zvykne na život, který i ono samo jednou povede, lépe se naučí jednat s lidmi, řešit nejrůznější problémy, samo pozná hodnotu věcí, zvykne si na práci a i k majetku a zvířectvu si najde bližší vztah, jelikož je může v rodině spíše považovat za své než tvory v ústavním hospodářství nebo ústavní odění. Veškeré výhody ústavní výchovy pak blednou, když si

³⁷¹ Jindřich CALABA: *Sociální péče o mládež a slabé v lidské společnosti v republice Československé*, Jilemnice, 1924, s. 13.

³⁷² Rudolf SECKÝ: *Sirotčinec anebo rodina?*, Praha, 1926, s. 22.

³⁷³ Tamtéž, s. 6.

³⁷⁴ Tamtéž, s. 7.

uvědomíme, že zde hrozí „utlačování individuality šablonovitým návykem bez ohledu na věk, vývoj a stupeň vývoje“ a že v povrchně řízených ústavěch může se často vyskytovat „vyzvědačství, pokrytectví, nepřátelství mezi dohlížiteli a chovanci.“³⁷⁵ Zejména pokud dítě udělá v ústavě špatnou zkušenost s řádem a organizací času, může pak po odchodu z ústavu záměrně veškerá pravidla bojkotovat a činit vše naopak proti pravidlům, jež zná z ústavu, a vydat se tak bezděky na cestu zkázy a mravního úpadku. Svazující může být ústavní výchova i v pozdějším životě, pokud se odchovanec ústavu dostane do kontaktu s úřady, ty si mohou vyžádat jeho materiály ze sirotčince a dětské prohřešky mu nakonec ještě přitíží. Oproti tomu v rodině se různé drobné poklesky vyřeší jednou pro vždy pádnou otcovskou rukou či matčinými slzami, záznam se o nich nevede a nestanou se tak břemenem, od kterého se dítě musí znovu a znovu distancovat ještě v dospělosti. V závěru je pak vyjádřena naděje, že ústavy pro zdravé děti pomalu vymizí a brzy se z nich stanou jen historické pomníčky toho, jak „výchova dětí takových dětí se nemá.“³⁷⁶

Během studia tématu jsem měla také přístup ke dvěma statím ze 30. let. Znatelné je v nich především to, že v předchozích desetiletích již bylo shromážděno více údajů o různých druzích péče, kterými se nyní může argumentovat. Základní stanovisko je vcelku jasné – dítě patří do rodiny, ústavy by měly sloužit jen k dočasné péči: „Každé normální dítě, jemuž nemůže býti řádná výchova zabezpečena ve vlastní rodině, mělo by býti přechodně umístěno v menším ústavě pro 15 – 20 dětí, kde bude pečlivě pozorováno, aby pokud možno brzy mohlo býti o něm rozhodnuto, hodí-li se do rodiny nebo do ústavu, a do jaké rodiny se hodí.“³⁷⁷ Ještě v této době autorka poukazuje na to, že dosud jsou sirotčince budovány jako poměrně velké ústavy určené pro výchovu většího počtu dětí. Samotnou svou stavbou (velká společná jídelna a místnost k dennímu pobytu, velké umývárny a koupelny atd.) bezděky navádějí k trochu kasárenskému způsobu života, pro velký počet mohou některé děti unikat pozornosti a působení vychovatelů a jak vztahy mezi dětmi navzájem, tak mezi dětmi a vychovateli zůstávají po dlouhou dobu jen povrchní. Navíc provoz velkého ústavu znemožňuje dětem účast na jeho praktickém chodu, nenutí je přiložit ruku k dílu, a tak nedovedou ocenit, co všechno jim ústav bez námahy poskytuje. Jejich odchod do dospělého, praktického života pak mnohdy může být náročný, ba bolestivý a děti troskotají kvůli nedostatečným kompetencím k samostatnému životu.³⁷⁸ Ačkoli autorka uznává, že pro některé typy dětí³⁷⁹ může být

---

³⁷⁵ Tamtéž, s. 9.

³⁷⁶ Tamtéž, s. 22.

³⁷⁷ Marie TRNKOVÁ: *Kapitoly ze sociální péče o mládež*, Praha, 1932, s. 56.

³⁷⁸ Tamtéž, s. 56.

po určitou dobu nutností ústavní péče, měly by ji podle ní poskytovat malé ústavy rodinného typu, či větší ústavy, ve kterých by ale děti byly rozděleny do menších skupin a tvořily by tak jakési rodiny. Ačkoli ústavy alespoň po formální stránce poskytují lepší pořádek, mnohem hůře si v nich děti osvojí základní pravidla potřebná pro život. Jako tradicí prověřenou a lepší variantu ukazuje autorka opět péči v pěstounské rodině, kde je však třeba dobře dbát na výběr rodiny a dítěte tak, aby si navzájem odpovídaly, přičemž umístění mladších dětí bývá jednodušší, protože se snáze dokážou přizpůsobit novému pořádku a prostředí. Opět, aniž by to autorka blíže specifikovala, uvádí, že výchova v rodině „je přirozenější a má mnoho předností před šablonovitou výchovou ústavní.“³⁸⁰

V učebnici pro budoucí učitele mateřských škol z roku 1939 pak čteme o výhodách rodinné výchovy následující: „[...] je lepší než hromadná výchova ústavní, neboť pěstounova rodina má více možností nahradit dítěti vlastní rodiče než ústav a může také spíše zaručiti řádný vývoj jeho osobnosti. Je to přirozené, neboť v pěstounově rodině žije dítě jednoduchým způsobem, přiměřeným jeho postavení, a v celku i v jednotlivostech v podobném prostředí, z něhož vyšlo.“³⁸¹ Naopak mezi přednosti ústavů řadí autor úzkostlivou péči o pořádek, hygienu, rozdělení času určeného k práci, volné zábavě i k odpočinku, hospodárnost provozu a celkově i správu a kvalitu odborných sil. Mezi vady se podle něj řadí „kolektivní výchova, více méně šablonovitá, při níž vychovateli unikají různé nedostatky jednotlivých dětí.“³⁸² I on také vyhodnocuje děti propuštěné z ústavů jako nesamostatné a neschopné uvynout běžnému životu především kvůli tomu, že v ústavech děti vždy „přijdou k hotovému“, aniž by měly jakoukoli představu o tom, jako ono „hotové“ vzniká.

Ve 40. letech už se podle článku otištěném ve stavovském časopise sociálních pracovníků mohlo zdát, že je otázka alespoň ve všeobecném povědomí již dávno vyřešena: „Zdalo by se, že tato otázka není již aktuální. Každý soc. pracovník i začátečník nám bez dlouhých úvah odpoví, že nejvhodnější formou umístění opuštěného dítěte je umístění v pěstounské rodině.“³⁸³ I zde je existence ústavů pro jinak bezproblémové děti ospravedlněna pouze dočasnou péčí pro ty děti, kterým se teprve hledá vhodná rodina. Zároveň si ale autorka uvědomuje, že od této teorie má skutečnost velmi daleko a že děti často zůstávají v ústavech

---

³⁷⁹ Podle autorky jsou to zejména děti, které osiřely již ve starším věku a kterým se hůře hledá vhodná pěstounská rodina, dále děti s různými „vadami“ (noční pomočování apod.) a také polosirotky, u kterých mohou matky trvat na umístění v ústavě proto, aby dítě nepřilnulo k jiné rodině a neztratilo vztah k biologické matce (s. 57).

³⁸⁰ Marie TRNKOVÁ: *Kapitoly ze sociální péče o mládež*, Praha, 1932, s. 57.

³⁸¹ Karel HLAVA: *Sociální péče o mládež: Pro druhý ročník ústavů ke vzdělání učitelek mateřských škol*, Praha, 1939, s. 19.

³⁸² Tamtéž, s. 21 – 22.

³⁸³ L. VESELÁ-KOHOUKOVÁ: *Kam s opuštěným dítětem?*, in: *Sociální pracovnice*, r. 1943, roč. 12, č. 3, s. 25.

dlouho, ba trvale. Po druhé světové válce je situace opět nepřehledná; na jedné straně už se ústavní výchova bezproblémových opuštěných a osiřelých dětí jeví jako relikt z dávných dob, který je třeba co nejrychleji vymýtit, aby nenapáchal více škody než užitku: „*Vždyť vidíme kolem sebe stále ještě kasárenskou výchovu dětí jako přežitek zašlých dob v podobě různých obecních, okresních a řádových sirotčinců, jejichž neúspěchy jsou tak zjevné.*“ Opět se píše o tom, že se v sirotčincích nepečuje o dětskou individualitu, děti nejsou dostatečně připraveny na život, ba dokonce ústavní výchova podlamuje dětský charakter. Proto by takové ústavy měly být „*co nejrychleji zrušeny, aby nám zbytečně nevychovaly i dále z normálních dětí abnormální.* [...] *Zdravé a normální dítě patří do rodiny, ztratilo-li ji, je třeba pro ně najít vhodnou rodinu náhradní – pěstounskou.*“³⁸⁴ Ze stejného roku ale najdeme i tvrzení, že „*do nedávna panovala značná nechuť k ústavům, jimž jistá poloveřejná instituce vytýkala kasárnictví. Díky Bohu, doba ukázala nesprávnost výtek a nyní se doporučuje spíše péče ústavní,*“³⁸⁵

Celkový trend přesto vyznívá vcelku jasně – počátek století se nesl ve znamení tápání a hledání nejlepší varianty péče, tato nejistota postupně ustupovala a jednoznačněji se upřednostňovala rodinná péče. Některé instituce, které se péčí o dítě věnovaly, měly svůj náhled na danou problematiku zakotven přímo ve stanovách či v pravidlech, podle kterých se děti umisťovaly do ústavů a/nebo k pěstounům nebo podle kterých byla poskytována finanční podpora těm, kdo se o ně starali. Taková pravidla tak můžeme nalézt u Zemského sirotčího fondu nebo u Českého srdce. Stanovisko, že nejlepší možností, jak opuštěné dítě zaopatřit, je rodinná výchova, zastávaly kromě dvou již jmenovaných také Česká zemská komise pro péči o mládež a na ni vázané Okresní péče o mládež. Prvním krokem měla být u zdravých dětí vždy snaha umístit dítě v náhradní rodině. Teprve pokud se to ukázalo jako nemožné nebo z nějakého důvodu nevhodné, měla přijít na řadu náhradní péče, která byla navíc v mnoha případech chápána pouze jako dočasné opatření. Měla především zajistit, že se fyzický a duševní stav dítě zlepší natolik, aby bylo možné jej zaopatřit v rodině. Že mohla být nemoc dítěte (byť krátkodobá a nikterak závažná) na překážku jeho přijetí do náhradní rodiny, jsme ostatně již viděli v kapitole věnované rodinné péči. Děti již odeslané do svých nových domovů v koloniích občas pěstouni kvůli nemoci poslali zpátky do Prahy a naopak případ, kdy se pěstounka přese vše nemocného dítěte ujala a vyléčila jej z nejhoršího, je v oficiálních pramenech vykládán jako důkaz neobvyklé pěstounčiny dobroty. Základní podmínkou

---

³⁸⁴ Jiří TRAPL – Vladimír KRATINA: *Dobrovolná péče o mládež*, Praha, 1946, s. 7.

³⁸⁵ ANM, fond Domov pro děti opuštěné a osiřelé v Praze 10-Strašnicích 1906 – 1946, Výroční zpráva za rok 1946, *Do ústavu nebo do rodiny?*, s. 12.

pro umístění dítěte v náhradní rodině tedy ve velké většině případů bylo tělesné i duševní zdraví dítěte a naopak, pokud potřebovalo zvýšenou odbornou péči, považovalo se za lepší dočasně či natrvalo je umístit ve specializovaném ústavu.

Aby byl obrázek vývoje kompletní, je třeba doplnit, že i přes pozvolný příklon k rodinné péči stabilně existovaly skupiny a instituce, které nadále prosazovaly péči ústavní. Sem patřila např. Charita, která ač samozřejmě uznávala důležitost rodiny jako základního kamene společnosti, u osiřelých a opuštěných dětí doporučovala a sama praktikovala zaopatření v ústavech. Asi také nepřekvapí, že děti, které měly s ústavní výchovou dobrou zkušenost, se i v dospělosti k ústavní péči hlásily a snažily se ji hájit. Debaty o výhodách a nevýhodách se pak z veřejné sféry okrajově promítaly i do různých společenských událostí a sešlostí odchovanců ústavů a tak si třeba r. 1912 mohl jeden z nich na setkání povzdechnout, že v „*nynější době zavládá i jistá nechuť oproti ústavům*“. ³⁸⁶ A dokonce i mnohem později, ve 30. letech, kdy už se většina odborné veřejnosti poměrně jasně klonila k rodinné výchově, nalezneme v projevu ze sjezdu chovanců zcela jednoznačnou podporu ústavům: „[...] je „*Sdružení býv. chovanců a chovaneč*“, jehož členové mají kalvarii utrpení těžce zraněné dětské duše šťastně za sebou, pro výchovu ústavní. Jako jsme přesvědčeni, že jsou čestné výjimky výchovy cizího dítěte v rodině, je také smutnou pravdou, že tyto výjimky jsou ze vzpomenuých příčin v současné době manželského rozvratu – v mizivé menšině. **Proto patří české zdravé osiřelé dítě do sirotčince**“. ³⁸⁷

Shrnu-li nyní nakonec pro přehled nejpádnější dobové argumenty pro výchovu dítěte v rodině, nejčastěji se opakují především tyto:

- rodina je přirozeným prostředím pro výchovu dětí
- děti poznají běžné rodinné vazby a vztahy
- rodinná výchova nevede k odtržení dětí od reality, tak jako výchova ústavní, lépe je připraví na život
- předchází stigmatizaci a pozdějším traumatům

Jedny z mála kladů, které byly (zejména v pozdějších letech) všeobecně připisovány ústavům, byly:

- lepší školní výsledky dětí

---

³⁸⁶ *Náš list*, r. 1912, roč. II., č. 9, s. 67.

³⁸⁷ AMP, ÚSÚ, k. 141, Pamětní list: Kytice vzpomínek a počátky městského sirotčince hlavního města Prahy 1875 – 1935, Richard Schulz: Za lásku – vděčnost.

- pedagogická průprava pěstounů
- v některých případech také hospodárnost

Je přitom zajímavé, že jak zastánci, tak odpůrci určitého typu výchovy často hleděli na totožný problém, avšak hodnotili jej zcela odlišně, aniž by se dle mého názoru právě pro složitost a komplexnost možností dalo spolehlivě říci, na čí straně bude pravda. A tak zatímco zastánci rodinné péče tvrdili, že v náhradní rodině dítě jen stěží pozná rozdíl mezi sebou samým a ostatními, vlastními dětmi, podle charitních odborníků *„kde jsou vlastní děti, je přece jen, i když je rodina sebehodnější, cizí dítě poněkud odstrčeno, vycítí buď samo, nebo ostatní děti mu dají znát, že je cizím živlem, z milosti trpěným.“*³⁸⁸ Podobně to bylo s otázkou, která forma péče je hospodárnější nebo odkud odcházejí děti lépe připravené pro život. Alespoň někteří autoři si však uvědomovali, že ať už zastávají jakékoli stanovisko, výsledek výchovy vždy do velké míry závisí na lidském faktoru pěstounů v rodině a v ústavech. Díky tomu byli zastánci rodin schopni uznat i ústavní výchovu: *„péče ústavní každým způsobem lepší jest, než žádná neb špatná péče rodinná,“*³⁸⁹ a naopak příznivci ústavů ochotni „vzít na milost“ rodinnou výchovu: *„Hájíce takto výchovy ústavní, nemíníme, aby výchova rodinná zcela se pomíjela. Lze zcela souhlasiti také s tím, aby se umísťovali sirotci i do zvláště hodných rodin, kde dítě zapomenulo na opuštěnost a sirotu svou, které by s cizím dítětem jako s vlastním jednaly a je jako vlastní vychovávaly. Poněvadž však tak šlechtných nezištných pěstounů nebude s dostatek, tedy pro ostatní sirotky a děti opuštěné, nechť zařídí se řádné ústavy.“*³⁹⁰ Právě to, že se nikdy nedalo zajistit stoprocentně ideální prostředí a ideální vychovatelé se mi jeví jako hlavní problém diskuzí, které často pracují právě s ideálním modelem.

Ačkoli jistě není beze smyslu snažit se dopátrat toho, jaká forma výchovy by tehdy skutečně byla nejlepší, je to zároveň jen těžko rozlousknutelný oříšek. Informace autorů si mnohdy takto protiřečí a zároveň je jen málo dat, která by byla vhodná k porovnání. Statistiky těch, kdo prošli rodinnou výchovou, jsou totiž jen velmi útržkovité a kusé, na což si ostatně stěžovali již doboví autoři.³⁹¹ I když však prameny neposkytují dostatek informací o tom, aby se jakýkoli ze zmíněných argumentů dal uspokojivě podepřít nebo naopak vyvrátit, pro ilustraci se nyní zaměřím alespoň na to málo, co z nich vyčíst lze ohledně nejdůležitějšího ukazatele, totiž jak připravené pro život děti z dané formy péče odcházely.

³⁸⁸ Charita, k. 3, č. 6, Eduard OLIVA: Rodina nebo ústav? in: *Věstník Svazů katolické charity v Čechách*, r. 1940, roč. XIV., č. 1, s. 2.

³⁸⁹ Jan DVOŘÁK: *Ochrana dítěte a mládeže*, Praha, 1910, Část IV., s. 44.

³⁹⁰ František SEDLÁČEK: *Rodina či ústav?*, in: *Učitelské noviny*, roč. XXI., r. 1903, č. 38, s. 603.

³⁹¹ František SEDLÁČEK: *Rodina či ústav?*, in: *Učitelské noviny*, roč. XXI., r. 1903, č. 38, s. 602 – 603.

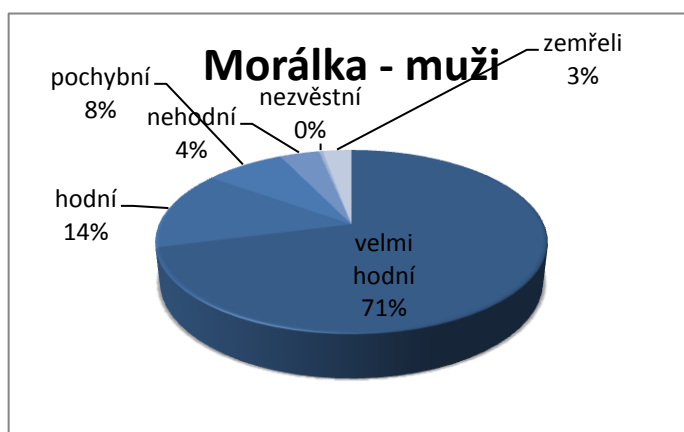
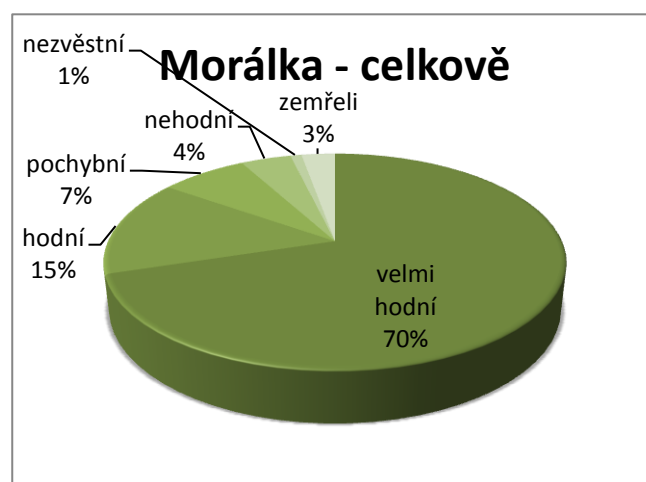
Připravenost pro život

Pro jednotlivé odchovance bylo jistě důležitější než hospodárnost péče to, s jakými vyhlídkami odcházejí do života. Z pramenů osobní povahy se dozvíme jen málo o tom, jak dalece připraveny pro život děti odcházely jak z jednoho, tak z druhého typu péče. Jen okrajově a nejednoznačně se toho týká dokonce i následující výpověď jednoho z proředších pražskou ústavní péčí: „*Vstup z dětství do života byl pro každého z nás hodně těžký. Ve 14 letech [...] nevyzbrojeni posíláni jsme byli do světa [...] promlouvám o tom jen proto, abych upozornil na to, jak nesnadný boj se životem musil podstoupiti nejeden z nás, a jestliže většina vítězně v boji tom obstála, pak lze to přičísti jedině výchově, které se nám v ústavě dostalo.*“³⁹²

Pokud odhlédneme od těžkostí, které musely děti na své životní cestě překonávat, můžeme se zaměřit na to, jak si vedly později v životě. Pro ilustraci použiji statistiku, kterou si o svých chovancích vytvořil městský Sirotčinec arcikněžny Gisely. Týká se chovanců, kteří ústav opustili v letech 1884 – 1904, výzkum tedy přesahuje ještě do 19. století. V těchto letech bylo ze sirotčince propuštěno celkem 426 chovanců, z toho 279 bylo mužů a 147 žen. V roce 1905 bylo u každého z nich zaznamenáno, jak mravní vede život a jakého dosáhl postavení.³⁹³ Výsledky ukazují následující grafy.³⁹⁴

Se zřetelem na to, jaký vedou život, bylo ze všech chovanců celých

85 % vyhodnoceno jako „velmi hodných“ (299), případně „hodných“ (62). Pouze 7 % vedlo „pochybnou“ existenci (31) a jen 4 % (18) byla nakonec označena přímo jako „nehodná“.

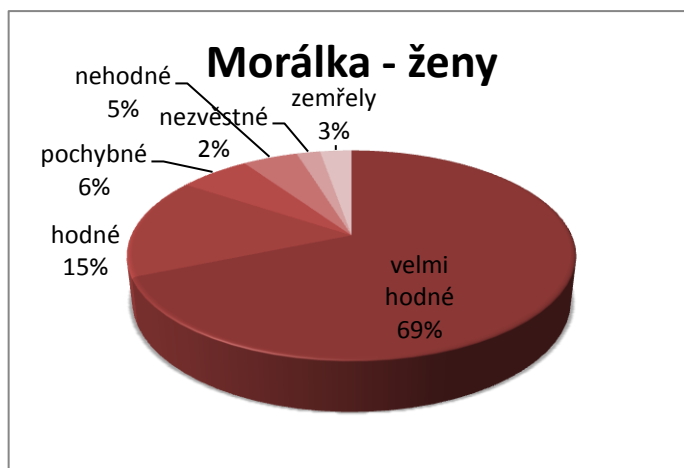
³⁹² *Náš list*, r. 1912, roč. II., č. 9, s. 65.

³⁹³ Městský sirotčinec arcikněžny Gisely v Praze: Zpráva za rok 1904, in: *Věstník král. hlavního města Prahy*, r. 1905, roč. XII., č. 4, s. 30.

³⁹⁴ Tamtéž. Číselné tabulky, ze kterých jsou grafy vytvořeny viz sekce příloh s. 134.

Zbývajících několik procent připadá na ty jednotlivce, kteří již zemřeli nebo o jejichž osudu se nepodařilo zjistit nic konkrétního.

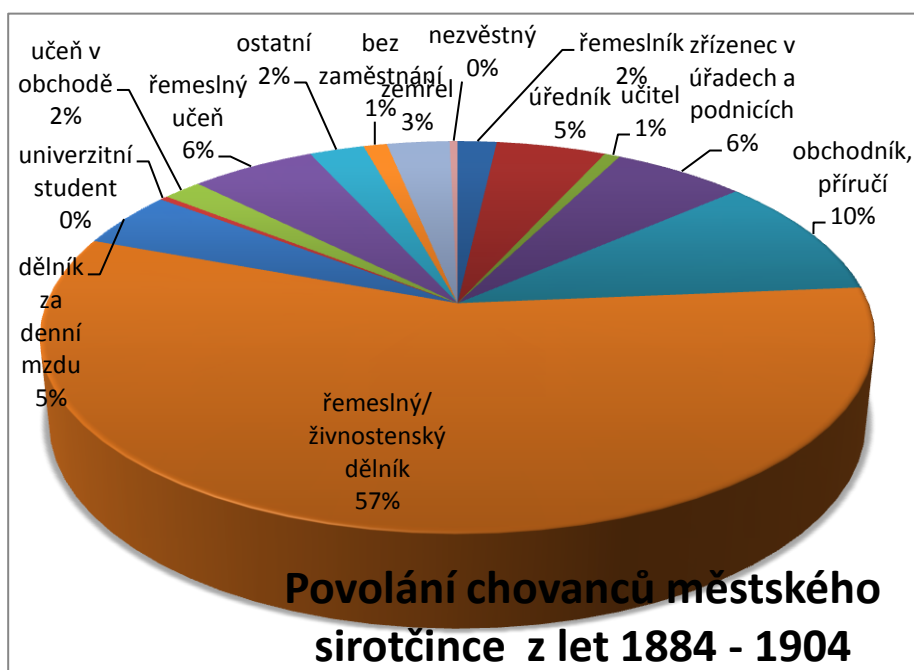
Ačkoli jde o terminologii značně nejasnou a nikde se neuvádí, co přesně a podle jakých kritérií se v této škále hodnotilo a čím se např. odlišoval „velmi hodný“ od „hodného“ nebo „pochybný“ od „nehodného“, přece se zdá, že celkově odvedl ústav ohledně výchovy ke spořádanému životu

dobrou práci. Přitom stojí za pozornost i to, že procentuální výsledky mužů a žen se nijak významněji neliší. Z mužů je 85 % zařazeno do kategorie „velmi hodný“ nebo „hodný“, u žen je to o procento méně. „Pochybných“ a „nehodných“ žen je 11 %, mužů 12 %. Mezi ženami je jich pouze o trochu více vedeno mezi „nezvěstnými“, což může být dáno např. změnou jména v případě, že by se některé z nich vdaly.

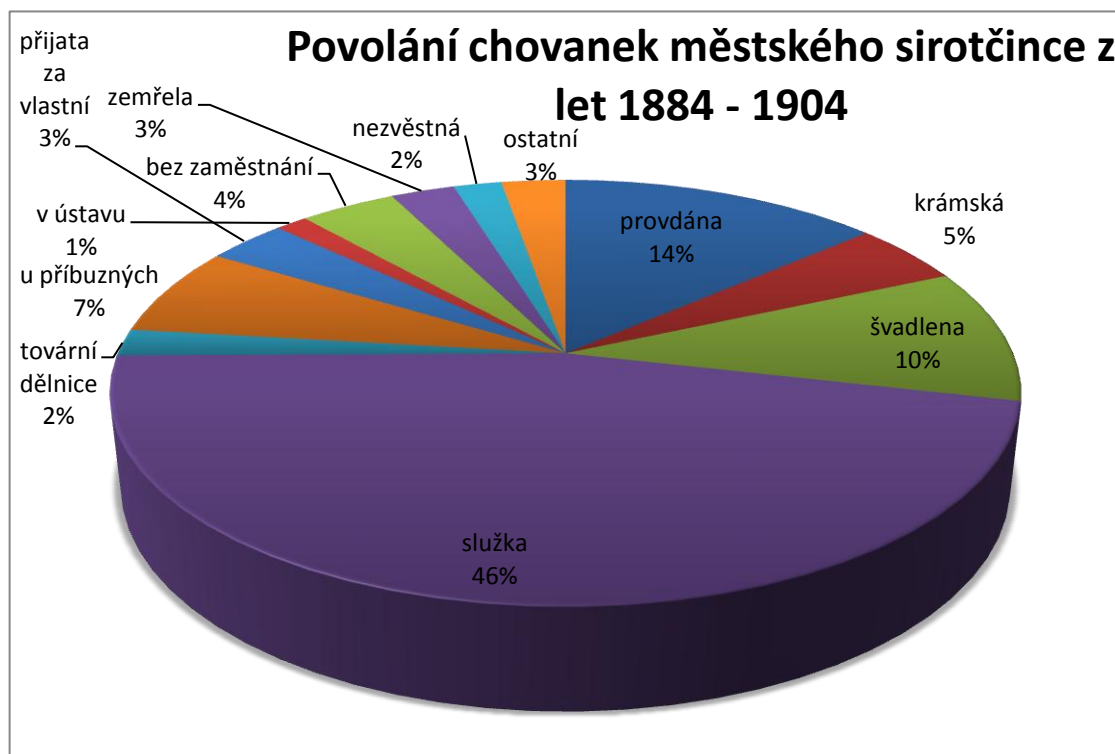
Podívejme se nyní na to, jaké zastávali odchovanci profese.³⁹⁵ U mužů byla zdaleka nejčastěji – ve více jak

polovině případů – zastoupena profese řemeslného nebo živnostenského dělníka. Z dalších byli početněji zastoupeni obchodníci a příruční, úředníci, zřízenci v podnicích a dělníci za denní mzdu. Ženy vychované v sirotčinci si téměř v polovině případů našly práci jako služebné.

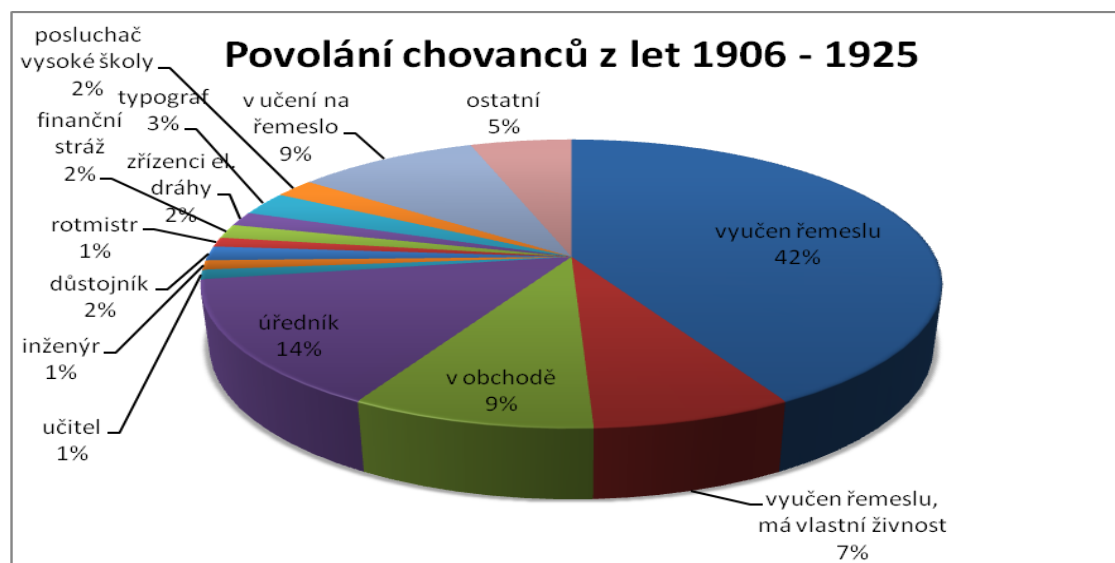
³⁹⁵ Městský sirotčinec arcikněžny Gisely v Praze: Zpráva za rok 1904, in: *Věstník král. hlavního města Prahy*, r. 1905, roč. XII., č. 4, s. 30.

Asi osmina se vdala, další větší skupinou jsou švadleny, prodavačky v obchodech a ty dívky, které našly zaopatření u příbuzných.

Při tvorbě grafů jsem většinou ponechala názvy profesí tak, jak byly uváděny v dobových materiálech a nijak jsem je nepřeskupovala. Jenom pro ty profese, které byly zastoupeny pouze jednou, jsem vytvořila společnou položku „ostatní“. U mužů je v ní zahrnuto po jednom strojmistrovi v továrně, herci, varhaníkovi, šikovateli zdravotního sboru, strážmistru vozatajstva, hasiči a námořníkovi. U žen jsou to majitelka papírenského závodu, řeholnice, vychovatelka a modistka, opět vždy po jedné.

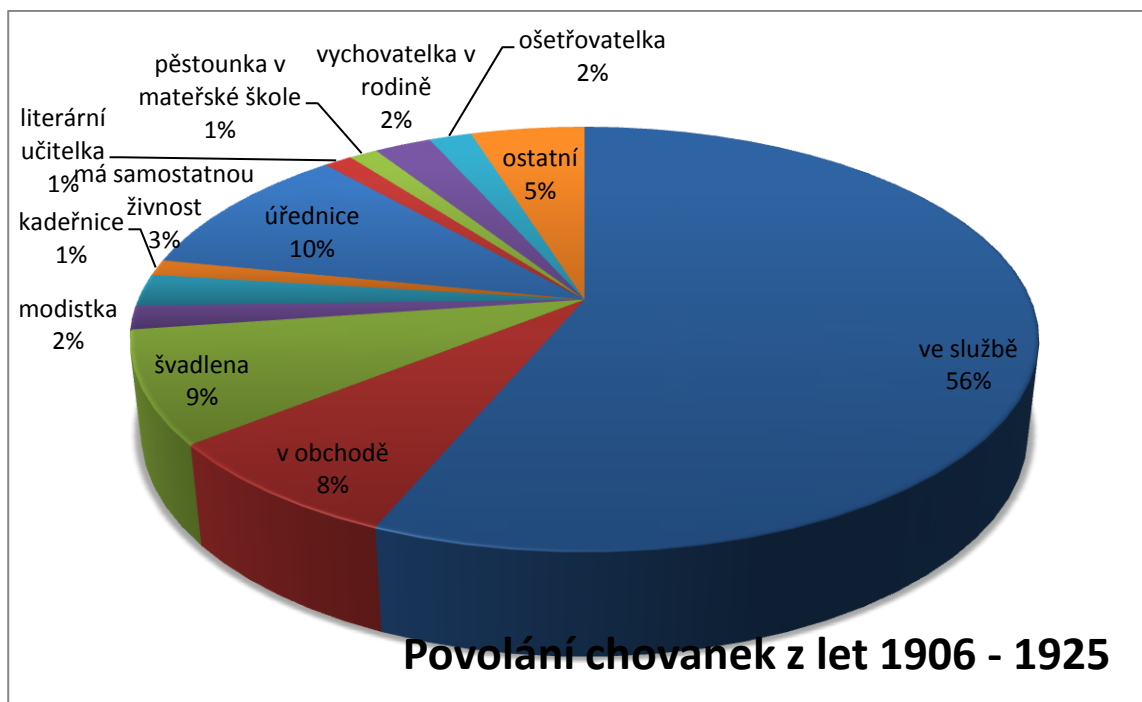
Podobná statistika byla vypracována i pro období let 1906 – 1925.

V té době bylo v Sirotčinci arcivévodkyně Gisely vychováno 353 chlapců a 269 děvčat. Přehled jejich povolání bohužel nezahrnuje všechny a zároveň není ani naznačeno, proč ostatní ze statistiky vypadli, částečně to můžeme odvodit z toho, že chybí kategorie nezaměstnaných, zemřelých a nezvěstných, u žen také položka vdaných, případně navrátilivších se do k rodinám či zaopatřených v dalších ústavech. Následující grafy se tedy vztahují jen na část z odchovanců v těchto letech a je proto třeba k nim přistupovat pouze jako k dílčí výpovědi, je v nich totiž zahrnuto pouze 189 chlapců a 165 dívek.

Mezi muži tohoto vzorku bylo opět nejčastější řemeslo, jen jeho podíl je již o něco menší, významněji narostl podíl úředníků, naopak procento zaměstnanců v obchodě je téměř stejné. Zvětšil se také podíl univerzitních studentů (a to i v případě, že vezmeme v úvahu všech 353 chlapců). Mezi „ostatními“ se nyní skrývá jeden profesor, státní lesník, strážmistr četnictva, vlakový průvodčí, šofér, dozorce na jatkách, montér psacích strojů, skladník, vrátný a listonoš.

U žen je znovu nejčastěji zastoupena služba, tentokrát jen ve větším poměru, dále jsou poměrně hojně zastoupeny švadleny a zaměstnankyně obchodů. V položce ostatní jsou zahrnuty jedna zubní technička, pletačka koberců, absolventka umělecké školy provozující vlastní ateliér, gymnaziální profesorka, učitelka na průmyslové škole, industriální učitelka, ošetřovatelka v zemském nalezinci a pěstounka v dětské opatrovně.

Z pozdějších let již bohužel tak pečlivé a přesné statistiky nemáme. Sami odchovanci městského sirotčince však zaznamenali postupný růst kvalifikace a to, že v pozdějších letech měly děti ze sirotčince více možností ke studiu a i později v životě dosahovaly vyššího

postavení: „*Nejstarší chovanci jsou vesměs řemeslníky, živnostníky, zřizenci atd. Později již nesou známky vyššího vzdělání jsouce úředníky, vychovateli, vedoucími závodů, inženýry atd.*“³⁹⁶ Z pozdějších let je také možné pouze lakonická konstatování toho, že chovanci zastávají mnohé rozličné profese, aniž by toto tvrzení bylo přesněji kvantifikováno. V roce 1935 tak např. ředitel pražského městského sirotčince v přehledové zprávě k 60. výročí založení ústavu vzletně, leč velmi nekonkrétně píše: „*Je to velmi pestrá kytice povolání a postavení. Jsou mezi nimi akademicky graduovaní lidé i prostí zřizenci, osobnosti veřejného života i nenároční dělníci, plukovníci i prostí vojáci, boháči i chudáci – šťastní i nešťastní.*“³⁹⁷ Přibližný výčet profesí, který poskytuje jeden odchovanců,³⁹⁸ uvádí mezi profesemi obchodníky, úředníky, učitele a profesory, dokonce zde figuruje i senátor.³⁹⁹

Představu si můžeme udělat i o dalším směřování odchovanců strašnického a záběhlického domova. Poté, co byli ve 14 letech propuštěni z ústavů, ještě do 18 let na ně dohlížel výbor spolku. Díky výročním zprávám tak víme, jakou dráhu si tito dospívající často volili a kam chodili do učení, ačkoli samozřejmě není jisté, zda na ní v dospělém životě setrvali. Např. ze 12 dospívajících, na které výbor takto dohlížel v roce 1918, šla 3 děvčata do služby a jedno přešlo bezplatně do rodinné péče, po 2 chlapcích se učilo elektrotechnice a řemenářství a dále bylo vždy po jednom učni obuvnictví, kovářství a zámečnictví. Poslední chlapec se vydal na vojenskou dráhu.⁴⁰⁰ V roce 1922 byly takto ve službě 3 dívky a po jednom chlapci se učilo cukrářství, zahradnictví, obuvnictví, zámečnictví a stavbě pian, jeden chlapec byl zemědělským dělníkem.⁴⁰¹ Nesmíme však zapomenout, že takový přehled není kompletní, protože neuvádí ty, kteří zůstali v domově i po 14. roce, protože se rozhodli dále věnovat studiu. Jakýsi shrnující ačkoli nepříliš konkrétní přehled, poskytuje výroční zpráva z roku 1923. Připomíná, že mnoho dětí, které dosud ústavem prošly, již našlo své místo v životě a že je mezi nimi např. 6 úřednic, 6 již provdaných žen, 5 dívek pracujících v obchodě, 1 řeholnice a 2 krejčové a že 2 dívky byly nakonec adoptovány. Řada dívek také vstoupila do služby. Mezi chlapci jsou elektrotechnici, knihaři, zámečníci, truhláři, dokonce řezník a bankovní sluha. Zvlášť se zmiňuje životní cesta chlapce, který se vyučil zahradnictví,

³⁹⁶ Pamětní list – Vzpomínky býv. Chovanců a chovaneč Sirotčince hl. města Prahy, Praha, 1925, s. 6.

³⁹⁷ AMP, ÚSÚ, k. 141, Ústřední dětský domov – sirotčinec hlavního města Prahy – Šedesáté výročí.

³⁹⁸ AMP, ÚSÚ, k. 141, 1875 – 1935 Pamětní list – Kytice vzpomínek a počátky městského sirotčince hlavního města Prahy.

³⁹⁹ Šlo konkrétně o národního socialistu Josefa Klečáka (AMP, Spolkový katastr, III-0669 Sdružení bývalých chovanců a chovaneč Sirotčince hlavního města Prahy, Oznámení Policejnímu ředitelství z 18. 12. 1923.

⁴⁰⁰ ANM, fond Domov pro děti opuštěné a osiřelé v Praze 10-Strašnicích 1906 – 1946, Výroční zpráva za rok 1918

⁴⁰¹ ANM, fond Domov pro děti opuštěné a osiřelé v Praze 10-Strašnicích 1906 – 1946, Výroční zpráva za rok 1922.

nalezl práci v Bratislavě a chystá se jet zdokonalit své dovednosti do Holandska.⁴⁰² Podobné shrnutí pochází z roku 1936. Říká se v něm, že dívky většinou slouží jako pomocnice v domácnosti, řada je vdaná, některé jsou úřednicemi, švadlenami, prodavačkami v obchodě, kuchařkami nebo dělnicemi v továrně. Většina chlapců se věnuje řemeslu, najdeme mezi nimi truhláře, zahradníky, malíře, obuvníky, krejčí, prodavače v obchodech atd.⁴⁰³ V dalším přehledu z poloviny 40. let se jako o zvláště úspěšných dozvíme o třech chlapcích z ústavu, kteří vystudovali průmyslovou školu, nebo o chlapci, který se stal nákupčím kůží firmy Baťa, v rámci své práce procestoval svět a dostal se např. i do Afriky. Úspěšné dívky získaly práci v úřadech či na poště, jedna se v touze pomáhat dětem s podobným příběhem, jaký měla sama, stala na Slovensku sociální pracovnící a i další zával osud a vlastní píle na Slovensko, kde se vypracovala až k řízení podniku.⁴⁰⁴

Ještě hůře se zjišťují další osudy dětí vychovaných v pěstounské péči, ačkoli něco naznačují revizní zprávy z kontrolních návštěv v rodinných koloniích. Některé z dětí našly trvalejší zaopatření v rodinách a hospodářstvích svých pěstounů, případně jejich příbuzných. Jiné odcházely do učení. Opět mezi nimi najdeme různé zemědělské dělníky a řemeslníky, např. pekaře. Domnívám se, že takové informace opět nemůžeme chápat jako ucelené. Pokud by se některé z dětí chtělo vydat cestou dalšího studia, většinou by muselo opustit svou pěstounskou rodinu a najít cestu do blízkého většího města, čímž by zmizelo ze záznamů revizních kontrol ÚSÚ a objevilo by se např. mezi chovanci učňovských domovů, na které jsem se již ve své práci nezaměřovala.

***

Na předchozích stránkách jsem se pokusila nastínit klady a zápory ústavní a rodinné výchovy s ohledem na to, jak ovlivňovala další život dětí. Ačkoli se této problematice dobová literatura věnuje poměrně bohatě, nepřináší většinou mnoho konkrétních faktů na podporu jednoho či druhého typu zaopatření. Zatímco pro ústavní péči si pro některá období můžeme učinit aspoň přibližný obrázek, v případě péče v náhradních rodinách jsem byla odkázána jen na kusé informace obsažené ve zprávách z kontrolních návštěv rodinných kolonií. Vzhledem k tomu, o jak neuceleném a drobném vzorku z celkové skupiny všech odchovanců rodinné péče si takto můžeme udělat obrázek, mají tato zjištění hodnotu spíše ilustrační, než aby se dala

---

⁴⁰² ANM, fond Domov pro děti opuštěné a osiřelé v Praze 10-Strašnicích 1906 – 1946, Výroční zpráva za rok 1923.

⁴⁰³ ANM, fond Domov pro děti opuštěné a osiřelé v Praze 10-Strašnicích 1906 – 1946, Jubilejní výroční zpráva za rok 1936.

⁴⁰⁴ Olga BALŠÁNKOVÁ-ZÁTKOVÁ: *Jak jsem přišla do Domova*, in: Domov 1906 – 1946 pro děti opuštěné a osiřelé v Praze – Vzpomínky ke 40 letí spolku, České Budějovice, 1946, s. 7.

relevantně porovnat s výsledky ústavní péče. Ačkoli se dobová diskuze jako celek pozvolna přikláněla k náhradní výchově k rodinné, lze jen těžko říci na základě jakých kvantifikovatelných dat se tak dělo a zda byly výsledky rodinné výchovy skutečně tak dobré, jak dobové publikace tvrdí.

Závěr

Během sledovaného období se osiřelým a opuštěným dětem nabízely dvě různé formy náhradní rodinné péče – ústavní a péče v pěstounské rodině. Totéž se pochopitelně vztahovalo i na pražské děti. V případě pěstounské péče se pro lepší kontrolu nad vykonávanou péčí upřednostňovalo sdružování rodin v tzv. rodinných koloniích, kde byla zároveň dětem zajištěna např. i lékařská péče a dobrá dostupnost školy. V práci jsem se zaměřila právě na tuto formu pěstounské péče, a to nejen proto, že byla úřady preferovaná, ale také z toho důvodu, že je k ní dostatečné množství pramenů. Při zřizování pěstounské kolonie hrála roli nejen dobrá infrastruktura a zdravé přírodní podmínky v okolí, ale v některých případech i politické či národnostní zájmy. Zřetelnější jsou tyto tendence ještě před vznikem samostatného Československa, pak se zmínky o nich z pramenů vytrácí. Nepřekvapí, že pěstouni mívali pro přijetí dítěte různé důvody, od motivů čistě lidumilných po důvody spíše ziskové. „Spárování“ potřebného dítěte a jeho pěstouna se v zásadě dělo dvěma způsoby – buď se pěstouni o přidělení dítěte sami hlásili, nebo do již vyhlédnutých rodin byly děti s pečlivostí přiřazovány, snad také s ohledem na to, jak dobře do dané rodiny zapadnou. Nad péčí, které se dítěti dostává, vykonával průběžně dohled správce kolonie (tzv. jednatel), méně často také do kolonií přijížděly kontroly z Prahy. Právě díky zachovaným zápisům z těchto kontrol si můžeme udělat o životě v koloniích lepší představu. Pokud kontrola zjistila pochybení, zajistila zjednání nápravy, ve vážnějších případech bylo dítě rovnou přemístěno do jiné pěstounské rodiny. Pokud jde o vztahy mezi dětmi a pěstouny, i ty sahaly od dobrých přes neutrální až po přímo konfliktní. Alespoň některé děti s pěstouny udržovaly vztah i v dospělosti a můžeme předpokládat, že jim pěstounská výchova poskytla skutečné rodinné zázemí. Nezřídka se stávalo, že si děti ještě žijících rodičů i přes pobyt v kolonii udržely kontakt s původní rodinou. V případech sourozenců existovala zřejmě snaha umístit je do jedné rodiny nebo alespoň do stejné kolonie. Někdy si děti udržely kontakt i s biologickými rodiči, občas to však vedlo k nesvárům či výchovným potížím.

Druhou možností zaopatření byla ústavní péče. Pro velký počet sirotčinců, které se v dané době v Praze nacházely, jsem se rozhodla zaměřit jen na několik vybraných. Městem zajišťovanou ústavní péči reprezentuje Sirotčinec arcivévodkyně Gisely (později Sirotčinec hlavního města Prahy a ještě později Ústřední dětský domov) pro dlouhodobou péči a dětská útulna (později ochranná) pro krátkodobou péči. Z ústavů vázaných na církevní řády jsem vybrala Asyl milostného pražského Jezulátka a ze soukromých laických ústavů Domov pro děti opuštěné a osiřelé s pobočkami ve Strašnicích a v Zábělicích. Snažila jsem se vysledovat

rozdíly v organizaci ústavního života, ve výchově i ve vztazích, zdá se však, že žádné dramatické odlišnosti mezi jednotlivými ústavami nenajdeme. Společným rysem ústavního života byl důraz na pevnou organizaci času, kdy byla naplánovaná každá chvíle, jen aby děti neměly čas věnovat se nepravostem. V čem se ústavní život liší, je důraz na zbožnost. Nepřekvapí, že Asyl vedený sestrami dominikánkami kladl větší důraz na náboženské úkony a svátky, oproti tomu ve strašnickém a záběhlickém domově sice byly vyhrazené chvíle pro modlitbu, k té však nesměl být nikdo nucen. I děti z ústavů nacházely ve svých ústavních vychovatelích často i v dospělosti oporu a chybějící rodinné zázemí a rády se sem vracely. Nesmíme však zapomínat, že prameny, které jsem při psaní práce použila, by již kvůli svému charakteru nejspíš negativní vzpomínky ani nemohly obsahovat. Velký rozdíl mezi ústavami byl na ekonomickém zajištění chodu ústavů v závislosti na jeho zřizovateli. Zatímco městské ústavy byly udržovány z obecního rozpočtu a jejich správa si tak nemusela příliš zatěžovat hlavu starostmi o příjmy, ostatní ústavy se musely snažit vlastními silami, aby dosáhly vyrovnaného rozpočtu. Činily tak prostřednictvím různých sbírek, dobročinných akcí, velkou položku často tvořily i dary. Rozpočet by se však nikdy neobešel bez příspěvku státního sektoru, např. příspěvků ze Zemského sirotčího fondu, MSP nebo ČZK.

Poslední kapitolu jsem věnovala analýze dobového diskurzu o výhodách a nevýhodách obou forem péče. Překvapivě v této oblasti nedocházelo k zásadnějším zvratům, debata se pozvolna přikláněla k pěstounské péči. Stabilně však existovaly skupiny, které se naopak zastávaly ústavní péče – např. pracovníci katolické Charity nebo sami odchovanci ústavů. Argumenty obou stran jsem se pokusila podložit fakty o konečném uplatnění odchovanců. Zatímco v případě ústavní péče (zejména v městských ústavách) k této otázce prameny nalezneme, v případě pěstounské péče je jich bohužel jen pomálu. Ať však dobová debata předkládala na podporu pěstounské péče jakkoli pádné argumenty, záhy přestaly být úvahy o prioritách ohledně náhradní rodinné péče relevantní. V důsledku celospolečenských změn a zejména změny politického režimu byla pěstounská péče na začátku 50. let 20. století zrušena a na desetiletí ji nahradila ústavní výchova v kolektivním duchu.

Seznam pramenů a literatury

Prameny

Archivní prameny, kroniky

Archiv hlavního města Prahy

- Fond Ústřední sociální úřad hlavního města Prahy (1898 – 1949)
- Spolkový katastr

Archiv Národního muzea

- Fond Domov dětí opuštěných a osiřelých v Praze 10 – Strašnicích (1905 – 1955)

Archiv Židovského muzea

- Fond Krejcarový spolek pro podporování chudých židovských osiřelých dívek v Čechách
- Fond Spolek Izraelitského sirotčince pro hochy z Čech

Národní archiv

- Fond Česká strana národně socialistická
- Fond Ministerstvo sociální péče
- Fond Zemské ústředí péče o mládež

Vlastní archiv Charity (uložen v sídle Charity, Vladislavova 12, Praha)

Kronika Asyly milostného pražského Jezulátka (uložena v Katolickém domově studujících, Černá 14, Praha)

Periodika

Květy lásky

Náš list

Ochrana mládeže

Rozhledy po lidumilství, 1904

Sociální pracovnice

Sociální revue

Učitelské noviny

Věstník hlavního města Prahy

Dobové publikace

Karel ADÁMEK: *Zemské sirotčí fondy*, Chrudim, 1906.

Antonín BALCAR: *Návod, jak spravovati záležitosti sirotčí*, Habry, 1906.

Sylvestr BRYNDA: *Péče o mládež a její praktické řešení*, Nová Paka, 1934.

- Václav BUDÍNSKÝ: *Obecní rady sirotčí a péče o mládež*, Praha, 1918.
- Jindřich CALABA: *Sociální péče o mládež a slabé v lidské společnosti v Republice československé*, Jilemnice, 1924.
- Marie ČERVINKOVÁ-RIEGROVÁ: *O nalezených v Čechách*, Praha, 1888.
- Domáci a kázeňský řád pražského městského sirotčince Její Výsosti paní arcivévodkyně Gisely*, Praha, 1880.
- Domov 1906 – 1946 pro děti opuštěné a osiřelé v Praze – Vzpomínky ke 40 letí spolku*, České Budějovice, 1946.
- Otakar DORAZIL: *Čs. Červený kříž 1919 – 1929*, Praha, 1929.
- Jaromír DOSKOČIL: *Dr. Petr Zenkl a ústavní péče v rámci sociální péče hlavního města Prahy*, Praha, 1934.
- Jan DVOŘÁK: *Ochrana dítěte a mládeže*, Praha, 1910.
- Jan DVOŘÁK: *Ochrana mládeže*, Praha, 1908.
- Jan DVOŘÁK: *Poměry nalezinectví a sirotčenství v království českém*, Praha, 1903.
- Barbora EBERHARDOVÁ: *Řešení sociálních případů v praxi*, Brno, 1942.
- Karel FOLLPRECHT – Julius KELLER: *Rádce poručníků – Návod a pokyny k úkonům, jež poručníkům přísluší, se vzorci různých návrhů, žádostí, listin, účtů poručenských atd.*, Praha, 1912.
- Břetislav FOUSTKA: *Péče o dítě – Sociální postavení evropské mládeže a její ochrana*, Praha, 1915.
- Karel GERLICH: *Rozvod, rozluka, alimenty – Předpisy upravující uzavření manželství, rozvod, rozluku, neplatnost manželství, právní poměry rozvedených a rozloučených manželů, výživné, osvojení a právní poměry dětí*, Praha, 1934.
- Josef GROH – Jan SCHNEIDER: *20 let Českého srdce 1917 - 1937*, Praha, 1937.
- Karel B. HÁJEK: *Dítě v ústavě*, Praha, 1926.
- Karel HLAVA: *Sociální péče o mládež*, Praha, 1939.
- In memoriam – Luisa Fischerová, Irena Krausová, Anna Procházková-Kefurtová*, Praha, 1947.
- Franz JANISCH: *Návod, jak spravovati záležitosti sirotčí*, Habry, 1906.
- Franz JANISCH: *Rada sirotčí v obci pečuje o vydatnou ochranu dětí*, Česká Lípa, 1902.
- Josef JANOUŠEK: *Poručník v soudní praxi*, Brno, 1923.
- Marta JOHANOVSKÁ: *Československý Červený kříž za míru a za války*, Praha, 1946.
- Jaroslav KALLAB: *Historický vývoj sociální péče o mládež*, Brno, 1923.
- Milada KELLEROVÁ: *Děti nemanželské*, Praha, 1921.
- Josef KLOBOSIL: *Válečný sirotčinec Joanneum*, in: ČKD, r. 1916, č. 2, s. 128.
- Josef KRAKEŠ – Marie KRAKEŠOVÁ-DOŠKOVÁ: *Sociální případ*, Praha, 1934.
- Miloš KRATOCHVÍL: *O vývoji městské správy pražské od roku 1848*, Praha, 1936.
- Městská útulna pro dívky žebravé, toulavé neb bez přístřeší – Zpráva o činnosti za čas od 17. října 1903 do 21. prosince 1904*, Praha, 1906.

Jaromír NEČAS: *20 let sociální péče v Československé republice*, Praha, 1938.

Pamětní list – Vzpomínky býv. chovanců a chovaneč Sirotčince hl. města Prahy, Praha, 1925.

Péče o chudé a péče o mládež ochrany potřebnou v republice Československé v roce 1931, Díl II., Praha, 1937.

Příručka pro pracovníky na poli charity, Praha, 1920.

Rok sociální politiky v osvobozené republice, Praha, 1946.

Rudolf SECKÝ: *Dobročinné spolky a ústavy soukromé v královském hlavním městě Praze a předměstích. Díl I. Péče o děti osiřelé, opuštěné, zanedbané a zmrzačené*, Praha, 1906.

Rudolf SECKÝ: *Sirotčinec anebo rodina?*, Praha, 1926.

Jan SCHNEIDER: *Dítě a válka – Smutné obrázky z velkého města*, Praha, 1920.

Soupis zařízení sociální péče o mládež v Republice československé, Praha, 1925.

Statistická knížka královského hlavního města Prahy a spojených s městskou statistickou kommisí obcí Karlína, Smíchova, Král. Vinohrad a Žižkova za rok 1901, Praha, 1904.

Statistická knížka královského hlavního města Prahy a spojených s městskou statistickou kommisí obcí Karlína, Smíchova, Král. Vinohrad a Žižkova za léta 1902 a 1903, Praha, 1904.

Statistická knížka královského hlavního města Prahy a spojených s městskou statistickou kommisí obcí Karlína, Smíchova, Král. Vinohrad, Vršovic a Žižkova za léta 1904 a 1905, Praha, 1909.

Statistická zpráva královského hlavního města Prahy a spojených s městskou statistickou kommisí obcí Karlína, Smíchova, Král. Vinohrad, Vršovic a Žižkova za léta 1906, 1907 a 1908, Praha, 1910.

Statistická zpráva královského hlavního města Prahy a spojených s městskou statistickou kommisí obcí Karlína, Smíchova, Král. Vinohrad, Vršovic a Žižkova za rok 1909, Praha, 1911.

Statistická zpráva král. hlav. města Prahy a spojených obcí Karlína, Smíchova, král. Vinohradů, Vršovic a Žižkova za rok 1910, Praha, 1912.

Statistická zpráva král. hl. města Prahy a spojených obcí Karlína, Smíchova, král. Vinohradů, Vršovic a Žižkova za rok 1913, Praha, 1916.

Statistická zpráva hlavního města Prahy a spojených obcí Karlína, Smíchova, Král. Vinohrad, Vršovic a Žižkova za rok 1914, Praha, 1920.

Statistická zpráva hlavního města Prahy, spojených obcí Karlína, Smíchova, Vinohrad, Vršovic a Žižkova a 16 sousedních obcí Velké Prahy za léta 1915 – 1918, Praha, 1921.

Statistická zpráva hlavního města Prahy, spojených obcí Karlína, Smíchova, Vinohrad, Vršovic a Žižkova a 32 sousedních obcí a osad Velké Prahy za rok 1921, Praha, 1926.

Statistická zpráva hlavního města Prahy za rok 1922, Praha, 1923.

Statistická zpráva hlavního města Prahy za léta 1923 a 1924, Praha, 1929.

Statistická zpráva hlavního města Prahy za rok 1925, Praha, 1930.

Statistická zpráva hlavního města Prahy za léta 1926 – 1929, Praha, 1933.

Statistická zpráva hlavního města Prahy za léta 1930 – 1933, Praha, 1937.

Petr STRNAD: *Veřejná péče o děti ve Velké Praze*, Praha, 1913.

Karel SVOBODA: *Sociální péče obecní*, Praha, 1923.

Růžena SVOBODOVÁ: *České srdce – Manifest lásky a činu*, Praha, 1918.

Iva ŠMAKALOVÁ: *Československý Červený kříž – Alice Garrigue Masaryková*, Praha, 1935.

Jiří TRAPL – Vladimír KRATINA: *Dobrovolná péče o mládež*, Praha, 1946.

Marie TRNKOVÁ: *Kapitoly ze sociální péče o mládež*, Praha, 1932.

Antonín TŮMA (ed.): *Dítě v péči ústavní*, Praha, 1934.

Antonín TŮMA: *Poměr státu k dobrovolné sociální péči o mládež*, Brno, 1923.

Antonín TŮMA: *Právní základy veřejné správy sociální a zdravotní zvláště péče o mládež*, Praha, 1936.

Antonín TVRDOŇ: *Spolky, ústavy a zařízení pro péči o chudé a péči o mládež ochrany potřebnou v Republice československé – Seznam podle stavu v roce 1934*, Praha, 1936.

Renata TYRŠOVÁ (ed.): *Pět let Českého srdce 1917 – 1922*, Praha, 1922.

Vládní nařízení č. 29/1930.

Václav VOJTÍŠEK: *O vývoji samosprávy pražských měst*, Praha, 1927.

Václav VOJTÍŠEK (ed.): *Praha v obnoveném státě československém*, Praha, 1936, s. 421 - 454.

Věra VOSTŘEBALOVÁ: *Sociální pracovnice v ČSR – Výsledky dotazníkové akce Svazu spolku sociálních pracovníků v Československu*, Praha, 1935.

Věra VOSTŘEBALOVÁ: *Výchova sociálních pracovníků*, Praha, 1930.

Lydie z WOLFRINGŮ: *Co jest ochrana dítek?*, Vídeň, 1906.

Zákon č. 59/1868 v příčině opatrování chudých.

Vzpomínky, biografie a autobiografie

Miloš FORMAN – Jan NOVÁK: *Co já vím?*, Praha, 2013.

Božena JEHLÍČKOVÁ: *Vzpomínky na začátky sirotčince spolku „Křesťanská služba ve Chvalech“*, Praha.

Josef LADA: *Kronika mého života*, Praha, 1986.

Literatura

Pavel BĚLINA a kol.: *Dějiny Prahy, II. – Od sloučení pražských měst v roce 1784 do současnosti*, Praha, 1998.

Věduna BUBLEOVÁ: Historický vývoj péče o opuštěné děti, in: *Náhradní rodinná péče*, r. 2000, č. 1, s. 45-51.

Lenka ČERNÁ: *Postavení jihočeských okresů v systému české a německé péče o mládež v Čechách v meziválečném Československu* (diplomová práce), Brno, 2006.

Československý Červený kříž 1919 – 1948, Praha, 1952.

Zdeněk DEYL: *Sociální vývoj Československa 1918 – 1938*, Praha, 1985.

Miroslav DISMAN: *Jak se vyrábí sociologická znalost*, Praha, 2011.

Jiří DUNOVSKÝ: *Postavení dítěte ve společnosti se zřetelem k sociálnímu osíření*, Praha, 1970.

Zora DVOŘÁKOVÁ – Jiří DOLEŽAL: *O Miladě Horákové a Milada Horáková o sobě*, Praha, 2001.

Eva FARKOVÁ: *Růžena Svobodová – Žena v české společnosti na přelomu 19. a 20. století – Kapitoly ze života a působení Růženy Svobodové* (diplomová práce), Praha, 2011.

Lukáš FASORA: Centralizační trendy v organizaci péče o mládež v historických zemích Československa v letech 1918 – 1938, in: *VVM*, 1999, roč. 51, č. 2, s. 156 – 160.

Lukáš FASORA: Sirotek – Příklad sourozenců Kaldových a chovanců Americké domoviny, in: Lukáš FASORA (ed.): *Člověk na Moravě v první polovině 20. století*, Brno, 2006, s. 337 – 354.

Paula S. FASS (ed.): *Encyclopedia of Children and Childhood: In History and Society*, New York, 2004.

Paula S. FASS (ed.): *The Routledge History of Childhood in the Western World*, Londýn – New York, 2013.

Olga FEJTOVÁ: Chudinská a sociální péče v Praze v letech 1781 – 2000, in: Václav LEDVINKA (ed.): *Osm století pražské samosprávy – výstava o vývoji pražské městské správy od 13. století do roku 2000*, Praha, 2000, s. 133 – 142.

Olga FEJTOVÁ – Václav LEDVINKA – Jiří PEŠEK (eds.): *Osm set let pražské samosprávy – Sborník příspěvků z 18. vědecké konference Archivu hlavního města Prahy, uspořádané ve spolupráci s IMS FSV UK ve dnech 16. a 17. května*, Praha – Dolní Břežany, 2002.

Michal FLEGL: Bohumír Kozák – architekt a kreslíř staré Prahy, in: *Rodopisná revue online*, r. 2011, roč. 13, č. 4, s. 7 – 9.

Rudolf FRANĚK: Pražský sirotčinec, in: *Židovská ročenka*, r. 1971 – 72 (5732), s. 65 – 70.

Květa FREMROVÁ: *Pražská ústavní péče o sirotky a opuštěné děti v první polovině 20. století* (bakalářská práce), Praha, 2012.

Martina HALÍŘOVÁ: Nalezinctví mezi Prahou a Vídní, in: *Mezi Jihlavou a Vídní 1700 – 1900 – Sborník přednášek z konference 25. – 27. 10. 2006*, Jihlava, 2006.

Martina HALÍŘOVÁ: Osvícenský stát a péče o nalezence, in: Jaroslav LORMAN – Daniela TINKOVÁ (eds.): *Post tenebras spero lucem*, Praha, 2008.

Martina HALÍŘOVÁ: *Sociální patologie a ochrana dětství v Čechách od dob osvícenství do roku 1914 - Disciplinace jako součást ochrany dětství* (disertační práce), Pardubice, 2009.

Zdeněk HELUS: *Dítě v osobnostním pojetí – Obrat k dítěti jako výzva a úkol pro učitele i rodiče*, Praha, 2009.

Milan HLAVAČKA: *Zlatý věk české samosprávy – Samospráva a její vliv na hospodářský, sociální a intelektuální rozvoj Čech 1862 – 1913*, Praha, 2006.

Milan HLAVAČKA – Pavel CIBULKA (eds.): *Chudinství a chudoba jako sociálně historický fenomén – ambivalence dobových perspektiv, individuální a kolektivní strategie chudých a instrumentária řešení*, Praha, 2013.

- Zdeňka HLEDÍKOVÁ – Jan JANÁK – Jan DOBEŠ: *Dějiny správy v Českých zemích od počátků státu do současnosti*, Praha, 2005.
- Jaroslava HOFFMANOVÁ: K vývoji sociální péče o mládež v Čechách, in: *Sborník archivních prací*, roč. XXXII., č. 2, s. 419 – 439.
- Pavla HORSKÁ a kol.: *Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy*, Praha, 1990.
- Pavla HORSKÁ – Eduard MAUR: *Zrod velkoměsta – Urbanizace českých zemí a Evropa*, Praha – Litomyšl, 2002.
- Denisa HRIŇOVÁ: *Problémová mládež v českých zemích v 1. polovině 20. století aneb mládež „mravně vadná“* (diplomová práce), Praha, 2008.
- Milana HRUŠÁKOVÁ: Zákon o sociálně právní ochraně a jeho postavení v systému práva, in: *Aktuální otázky náhradní rodinné péče – Sborník z V. celostátního semináře NRP*, Brno, 10. – 11. října 2005.
- Veronika JANOVSKEÁ: *Praha a chudí: Chudinská péče v Praze v letech 1864 – 1929* (diplomová práce), Praha, 2013.
- Bohumil KAKÁČ: *Kdo byl Eduard Štorch?*, Praha, 1986.
- Lenka KALINOVÁ: *Sociální situace a sociální politika v Československu v letech 1945 – 48*, in: *AOP*, 1996, roč. 4, č. 3, s. 79 – 103.
- Lenka KALINOVÁ: *Společenské proměny v čase socialistického experimentu: k sociálním dějinám v letech 1945 – 1969*, Praha, 2009.
- Lenka KALINOVÁ: Transformace sociálního systému v Československu po únoru 1948, in: *AOP*, 1998, roč. 6, č. 5, s. 129 – 146.
- Jiří KŘEŠŤAN – Alexandra BLODIGOVÁ – Jaroslav BUBENÍK: *Židovské spolky v českých zemích v letech 1918 – 1938*, Praha, 2001.
- Marek LAŠTOVKA a kol.: *Pražské spolky – Soupis pražských spolků na základě úředních evidencí z let 1985 – 1990*, Praha, 1998.
- Marek LAŠTOVKA a kol.: *Pražský uličník – Encyklopedie názvů pražských veřejných prostranství*, Praha, 1997.
- Milena LENDEROVÁ: *A ptáš se, knížko má... Ženské deníky 19. století*, Praha, 2008.
- Milena LENDEROVÁ: Jak se píše dějiny dětství – příklad francouzské a české historiografie, in: Olga FEJTOVÁ – Václav LEDVINKA – Jiří PEŠEK (eds.): *Děti ve velkoměstech od středověku až na práh industriální doby*, Praha, 2012, s. 21 – 34.
- Milena LENDEROVÁ: *K hříchu i k modlitbě - Žena v minulém století*, Praha, 1999.
- Milena LENDEROVÁ: Zrození dětství, in: *Scientific Papers of the University of Pardubice, Series C, Faculty of Humanities*, 7/2001, Pardubice, 2002, s. 71 – 88.
- Milena LENDEROVÁ – Karel RÝDL: *Radostné dětství? – Dítě v Čechách 19. století*, Praha, 2006.
- František LUDVÍK: *Péče o mládež a poradenství*, Praha, 1956.
- Jitka MAREŠOVÁ: *Nalezenci. Historický vývoj a souvislosti ve vztahu k současné situaci v České republice* (diplomová práce), Praha, 2014.
- Hana MÁŠOVÁ: *Nemocnice ve zdravotní a sociální péči první Československé republiky* (disertační práce), Praha, 2003.

- Oldřich MATOUŠEK: *Ústavní péče*, Praha, 1999.
- Městská část Praha 5 – *Stručná historie architektury*, Praha, 2010.
- Jarmila MOURKOVÁ: *Růžena Svobodová*, Praha, 1975.
- Jiří MUSIL: *Cyril Stejskal – Život a dílo: Rozvoj péče o mládež v Čechách do okupace*, Olomouc, 2005.
- Dana MUSILOVÁ: Činnost Milady Horákové v sociální oblasti, in: *Masarykův lid*, r. 2000, roč. VI, č. 3, s. 1 – 2.
- Ottův slovník naučný – *Illustrovaná encyklopedie obecných vědomostí*, Praha, 1996 – 2003.
- Viktor PALIVEC: *Staropražské lékařské památky*, Praha, 2005.
- Michaela PÁVOVÁ: *PhDr. Petr Zenkl. Komunální politik (do roku 1945)* (diplomová práce), Praha, 2002.
- Jožka PEJSKAR: *Pražský primátor: Památce dr. Petra Zenkla, několikanásobného primátora hl. m. Prahy*, Praha, 1993.
- Alena PLHÁKOVÁ: *Dějiny psychologie*, Havlíčkův Brod, 2006.
- Václav PRŮCHA a kolektiv: *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918 – 1992*, Brno, 2009.
- Jakub RÁKOSNÍK – Igor TOMEŠ a kol.: *Sociální stát v Československu – Právně-institucionální vývoj v letech 1918 – 1992*, Praha, 2012.
- Marek RŮŽIČKA: *Péče o válečné invalidy v Československu v letech 1918 – 1938* (disertační práce), Praha, 2011.
- Karel SCHELLE: *Vývoj veřejné správy v letech 1848 – 1948*, Praha, 2002.
- H. Gordon SKILLING: *Matka a dcera, Charlotta a Alice Masarykovy*, Praha, 2001.
- Veronika SMOLÍKOVÁ: *Tradice pěstounské péče v českých zemích*, Brno, 2014.
- Petr SVOBODNÝ – Ludmila HLAVÁČKOVÁ: *Pražské špitály a nemocnice*, Praha, 1999.
- František ŠAUR: *Kodifikace občanského práva v českých zemích v letech 1918 – 1964* (diplomová práce), Praha, 2007.
- Šárka ŠPECIÁNOVÁ: *Sociálně-právní ochrana dětí*, Praha, 2007.
- Jiřina TAXOVÁ: *Výchovné problémy dětských domovů*, Praha, 1967.
- Jaroslav VACULÍK: Sociální péče o děti a mládež za první ČSR, in: *Škola a zdraví*, r. 2011, č. 21, s. 39 – 43.
- Gabriela VINOPALOVÁ: *Pěstounská péče v soukromém a veřejném právu* (diplomová práce), Praha, 2009.
- Miroslav VOCILKA: *Dětské domovy v České republice*, Praha, 1999.
- Sestra VOJTĚCHA: Kongregace sester dominikánek – 100 let působení sester dominikánek v Praze, in: *Summa sumárum Listy svatojilské farnosti*, leden 2007.
- Tara ZAHRA: *Kidnapped Souls – National Indifference and the Battle for Children in the Bohemian Lands, 1900 – 1948*, Ithaca – Londýn, 2008.

Přílohy

Seznam příloh

Obrazové přílohy

- Legitimace pro dozorčího důvěrníka a pro místního důvěrníka OPM (AMP, ÚSÚ, k. 100)
- Pěstounská knížka (AMP, ÚSÚ, k. 100)

Ústřední dětský domov

- Původní budova městského sirotčince na Pohořelci (AMP, ÚSÚ, k. 141, Pamětní list: Kytice vzpomínek 1875 – 1935, podle: FREMROVÁ: *Pražská ústavní péče o sirotky a opuštěné děti v první polovině 20. století*, s. 87)
- Nová budova městského sirotčince postavená v letech 1911 – 1912 (AMP, ÚSÚ, k. 141, Pamětní list: Kytice vzpomínek 1875 – 1935, podle: FREMROVÁ: *Pražská ústavní péče o sirotky a opuštěné děti v první polovině 20. století*, s. 88)
- Zahrada u nového městského sirotčince (AMP, ÚSÚ, k. 141, Pamětní list: Kytice vzpomínek 1875 – 1935)
- Děti z Ústředního dětského domova v r. 1935 (AMP, ÚSÚ, k. 141, Výroční statistika a zpráva za rok 1935, podle: FREMROVÁ: *Pražská ústavní péče o sirotky a opuštěné děti v první polovině 20. století*, s. 88)
- Josef Pour, ředitel sirotčince v letech 1883 – 1905 (AMP, ÚSÚ, k. 141, Pamětní list: Kytice vzpomínek 1875 – 1935)
- Karel B. Hájek, ředitel sirotčince v letech 1906 – 1927 (AMP, ÚSÚ, k. 141, Pamětní list: Kytice vzpomínek 1875 – 1935)
- Antonín Málek, ředitel sirotčince ve 30. letech 20. století (AMP, ÚSÚ, k. 141, Pamětní list: Kytice vzpomínek 1875 – 1935)

Asyl milostného pražského Jezulátka

- Budova asylu v Černé ulici v Praze (Kronika Dětského asylu milostného pražského Jezulátka, r. 1915)
- Hornokřčská vila Maria I. (Kronika Dětského asylu milostného pražského Jezulátka, r. 1905)
- Hornokřčská vila Maria II. (Kronika Dětského asylu milostného pražského Jezulátka, r. 1939)
- Zakladatelka asylu, učitelka Anna Tichá (Kronika Dětského asylu milostného pražského Jezulátka, Založení asylu)
- Protektor asylu, Msgre. František Vaněček (Kronika Dětského asylu milostného Pražského Jezulátka, r. 1936)
- Výbor spolku (Kronika Dětského asylu milostného pražského Jezulátka, r. 1908)
- Dívky z Asylu milostného pražského Jezulátka (Kronika Dětského asylu milostného pražského Jezulátka, r. 1939)
- Chlapci z Asylu milostného pražského Jezulátka (Kronika Dětského asylu milostného pražského Jezulátka, r. 1939)
- Společné foto osazenstva asylu (Kronika Dětského asylu milostného pražského Jezulátka, r. 1910)
- Chlapci z asylu (Kronika Dětského asylu milostného pražského Jezulátka, r. 1934)
- Při hře (Kronika Dětského asylu milostného pražského Jezulátka, r. 1936)
- Příprava na procházku (Kronika Dětského asylu milostného pražského Jezulátka, r. 1940)

Domov pro děti opuštěné a osiřelé v Praze-Strašnicích

- Budova v Záběhlicích (ANM, fond Domov pro děti opuštěné a osiřelé, k. 1, Novoroční přání)
- Budova ve Strašnicích (ANM, fond Domov pro děti opuštěné a osiřelé, k. 1, *Vzpomínky k 40letí spolku*)
- Zakladatelka domova Arnoštka Veselá (ANM, fond Domov pro děti opuštěné a osiřelé, k. 1, Jubilejní výroční zpráva spolku Domov pro děti opuštěné a osiřelé v Praze za rok 1936)
- Děti při svačině v ústavní zahradě (ANM, fond Domov pro děti opuštěné a osiřelé, k. 1, Žádost o příspěvek)
- Děti z domova (ANM, fond Domov pro děti opuštěné a osiřelé, k. 1, Žádost o příspěvek)
- Vánoce r. 1937 v domově (ANM, fond Domov pro děti opuštěné a osiřelé, k. 1, podle: FREMROVÁ: *Pražská ústavní péče o sirotky a opuštěné děti v první polovině 20. století*, s. 96)

Dopis ředitele městského sirotčince Karla B. Hájka jednomu z odchovanců (*Náš list*, r. 1911, roč. I, č. 12, s. 52)

Výdělečná činnost ve prospěch ústavů

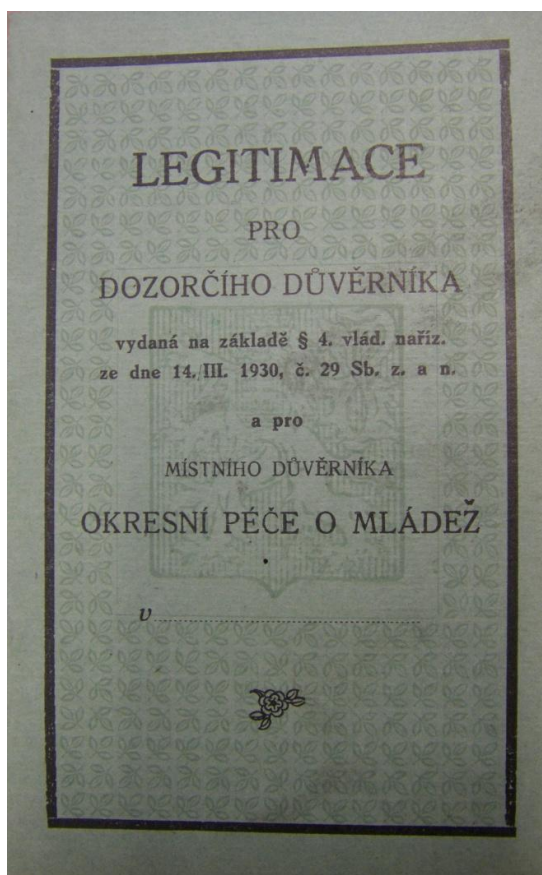
- Novoroční přání ve prospěch záběhlického domova (ANM, fond Domov pro děti opuštěné a osiřelé, k. 1)
- Prodej dobročinných pohlednic (AMP, Spolkový katastr, II-0246 Domov pro děti opuštěné a osiřelé)
- Dobročinné divadelní představení ve prospěch Asylu milostného pražského Jezulátka (AMP, Spolkový katastr, II-207 Asyl milostného pražského Jezulátka)
- Dobročinné divadelní představení ve prospěch strašnického a záběhlického domova (AMP, Spolkový katastr, II-0246 Domov pro děti opuštěné a osiřelé)
- Čaj s tancem (ANM, fond Domov pro děti opuštěné a osiřelé, k. 1)
- Dětská veselice (ANM, fond Domov pro děti opuštěné a osiřelé, k. 1)

Tabulky a grafy

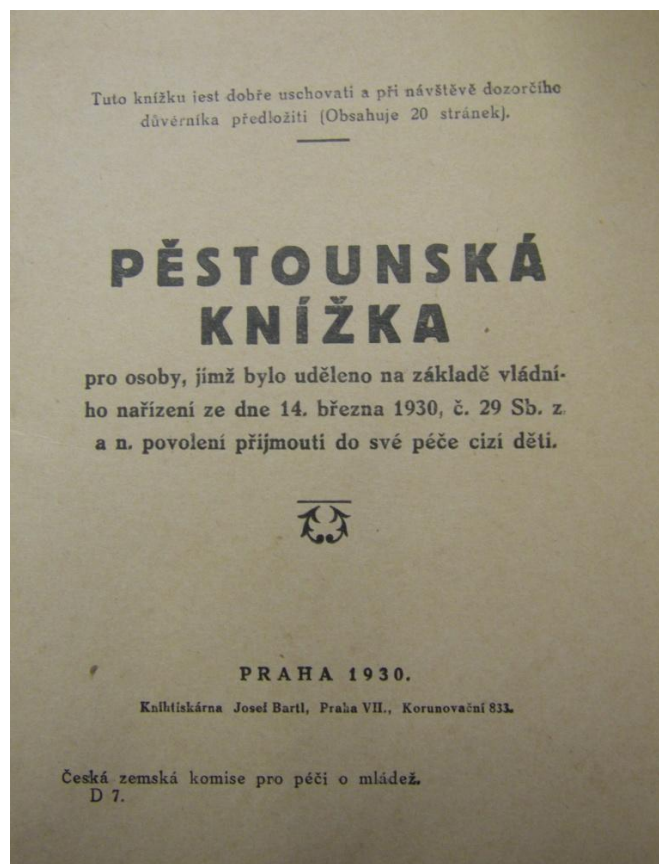
- Chod Sirotčince arcivévodkyně Gisely – Příjmy a výdaje za rok 1902 (Městský sirotčinec arcikněžny Gisely, Zpráva za rok 1902, in: *Věstník obecní král. hlav. města Prahy*, r. 1903, roč. X., s. 60)
- Příjmy Asylu milostného pražského Jezulátka v letech 1920, 1925 a 1939 v korunách (AMP, fond ÚSÚ, k. 91, Asyl milostného pražského Jezulátka, XVIII. výroční zpráva dětského Asylu milostného pražského Jezulátka za spolkový rok 1920, AMP, Spolkový katastr, II-207 Spolek Asyl milostného pražského Jezulátka, XXIII. výroční zpráva dětského Asylu milostného pražského Jezulátka za spolkový rok 1925, AMP, Spolkový katastr, II-207 Spolek Asyl milostného pražského Jezulátka, XXXVII. výroční zpráva dětského Asylu milostného pražského Jezulátka za spolkový rok 1939)
- Příjmy Domova pro děti opuštěné a osiřelé v letech 1924 a 1935 v korunách (ANM, fond Domov pro děti opuštěné a osiřelé v Praze 10-Strašnicích, Výroční zpráva spolku Domov pro děti opuštěné a osiřelé v Praze od 1. ledna 1924 do 31. prosince 1924, AMP, Spolkový katastr, II-0246 Spolek Domov pro děti opuštěné a osiřelé, XXIX. výroční zpráva spolku Domov pro děti opuštěné a osiřelé v Praze za rok 1935)

- Morální profil odchovanců městského sirotčince z let 1884 – 1904 v dospělosti (*Věstník obecní král. hlav. města Prahy*, r. 1905, roč. XII., č. 4, s. 30)
- Povolání odchovanců městského sirotčince z let 1884 – 1904 v dospělosti (*Věstník obecní král. hlav. města Prahy*, r. 1905, roč. XII., č. 4, s. 30)
- Povolání odchovanců městského sirotčince z let 1906 - 1925 v dospělosti (Karel B. HÁJEK: 50 let sirotčince hlav. města Prahy, in: *Věstník hlavního města Prahy* (Příloha k č. 9, r. 1926), s. 17)

Obrazové přílohy

Legitimace pro dozorčího důvěrníka
a pro místního důvěrníka OPM

Pěstounská knížka

Ústřední dětský domov

Původní budova městského
sirotčince na Pohořelci

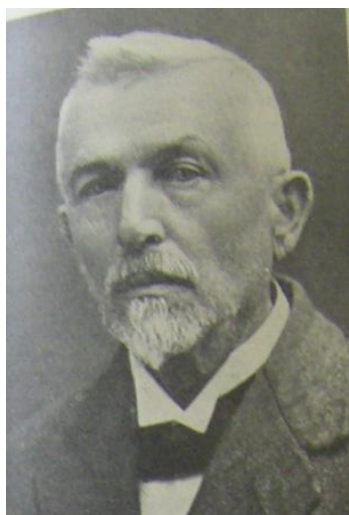
Nová budova městského
sirotčince postavená v letech
1911 - 1912

Zahrada u nového městského
sirotčince

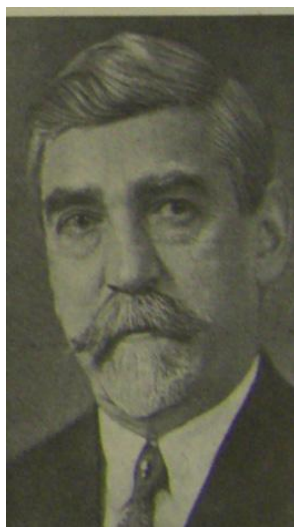

Děti z Ústředního dětského domova v r. 1935

Josef Pour, ředitel
sirotčince v letech
1883 - 1905

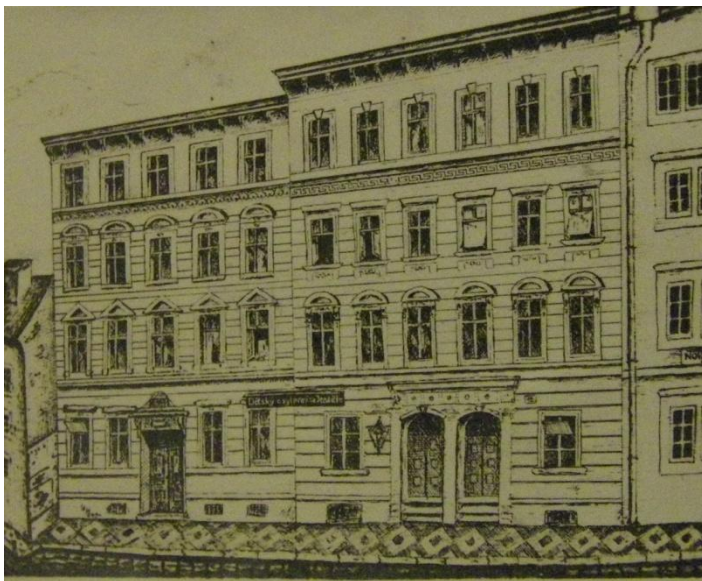

Karel B. Hájek, ředitel
sirotčince v letech
1906 - 1927

Antonín Málek, ředitel
sirotčince ve 30. letech
20. století

Asyl milostného pražského Jezulátka

Budova asylu v Černé ulici v Praze

Hornokrčská vila Maria I.

Hornokrčská vila Maria II.

Zakladatelka asylu, učitelka Anna
Tichá

Protektor asylu, Msgre. František
Vaněček

Výbor spolku

Společné foto osazenstva asylu

Chlapci z asylu

Příprava na procházku

Při hře

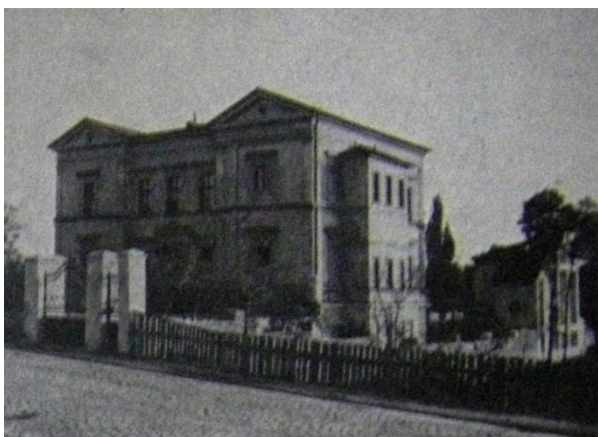
Dívky z Asylu milostného pražského Jezulátka o Vánocích r. 1939

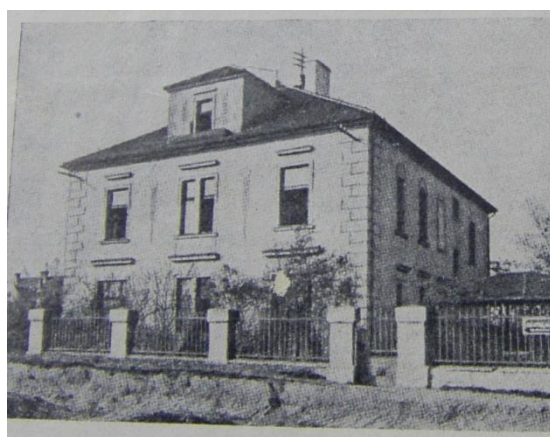
Chlapci z Asylu milostného pražského Jezulátka o Štědrém dnu r. 1939

Domov pro děti opuštěné a osiřelé

Budova v Záběhlicích

Budova ve Strašnicích

Zakladatelka domova
Arnoštka Veselá

Děti při svačině v ústavní zahradě

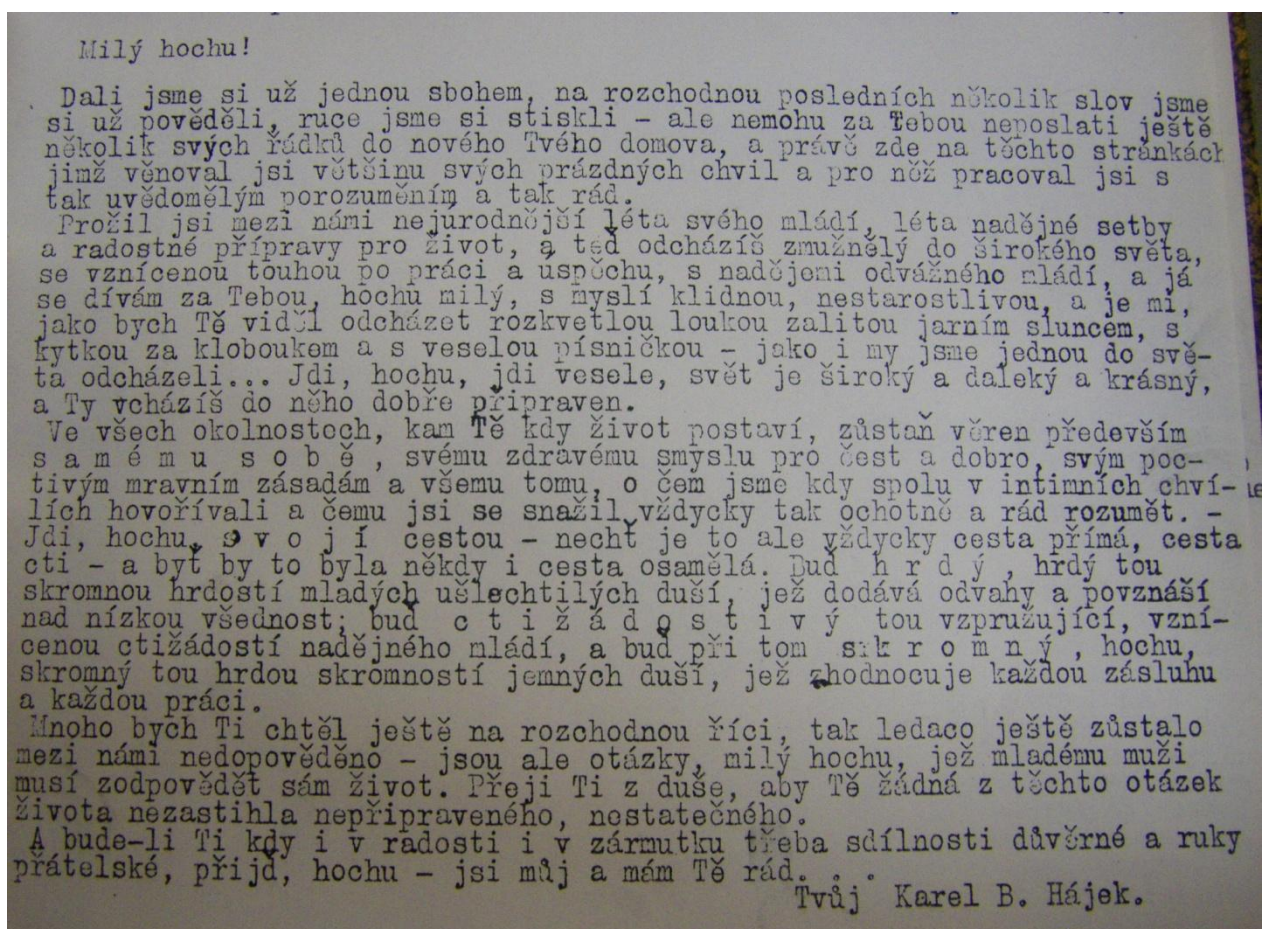
Děti z domova

Vánoce r. 1937 v domově

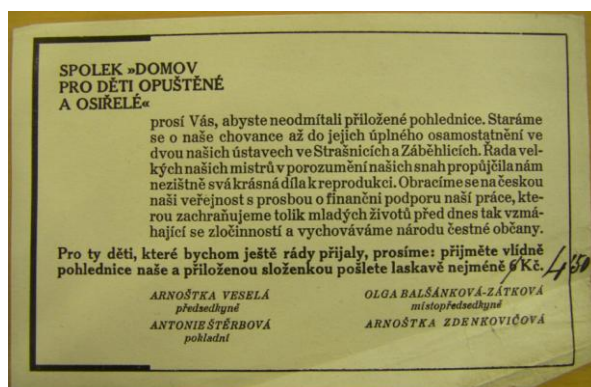
Dopis ředitele městského sirotčince Karla B. Hájka jednomu z odchovanců

Výdělečná činnost ve prospěch ústavů

→ Novoroční přání ve prospěch záběhlického domova

↓ Prodej dobročinných pohlednic

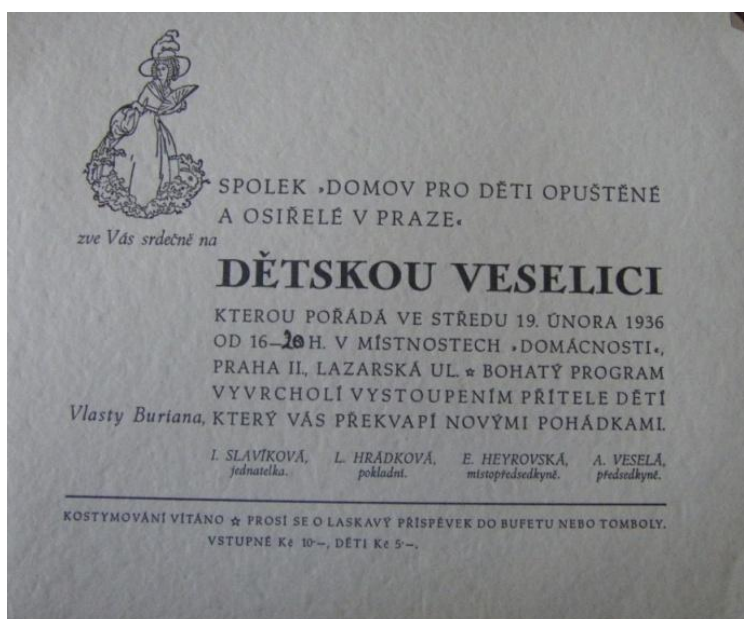
Dobročinné divadelní představení
ve prospěch Asylov milostného
pražského Jezulátka

Dobročinné divadelní představení
ve prospěch strašnického a
záběhlického domova

Čaj
s tancem

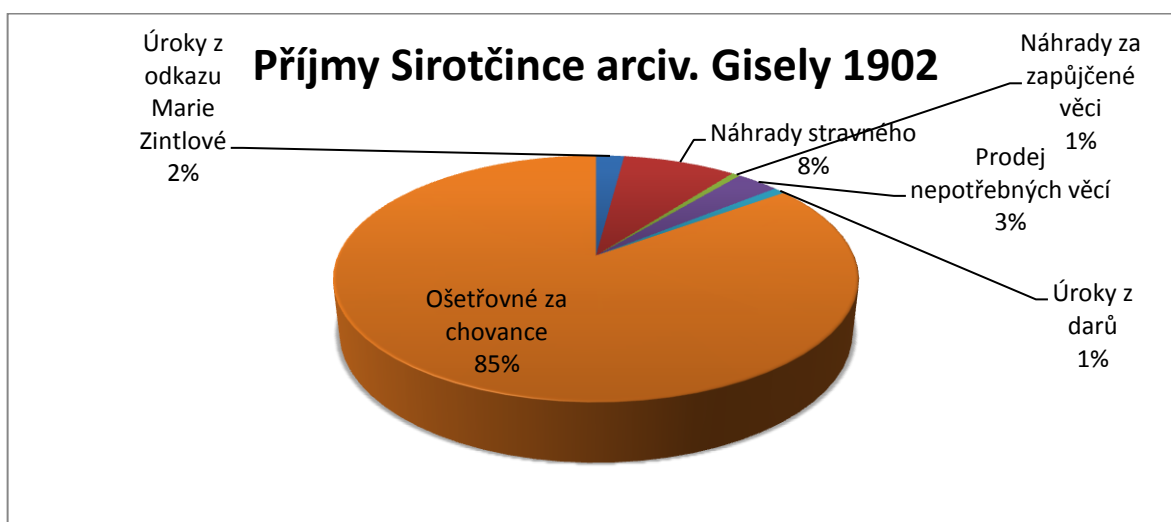
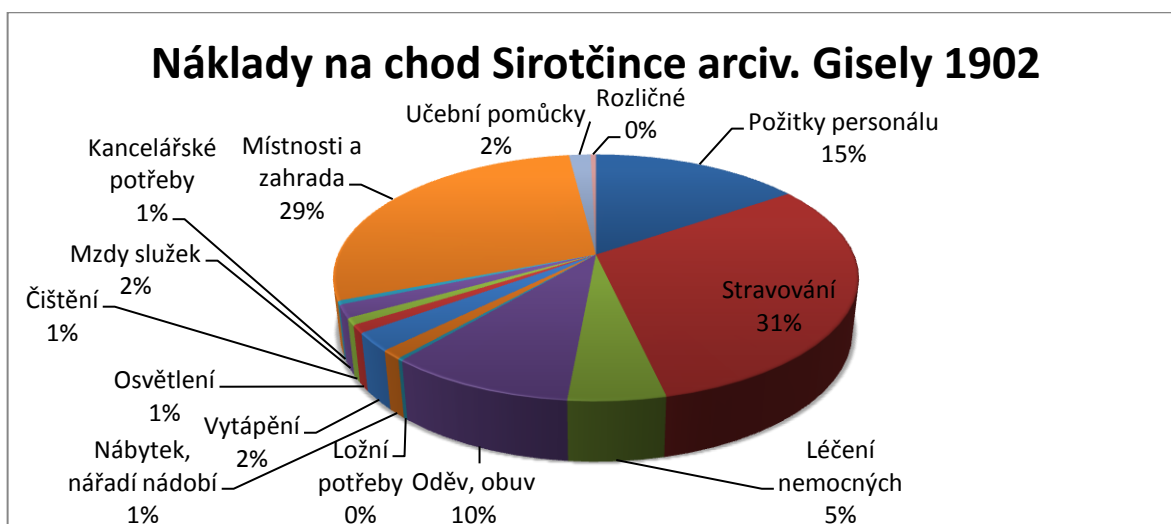
Dětská veselice

Tabulky

Chod Sirotčince arcivévodkyně Gisely – Výdaje příjmy za rok 1902

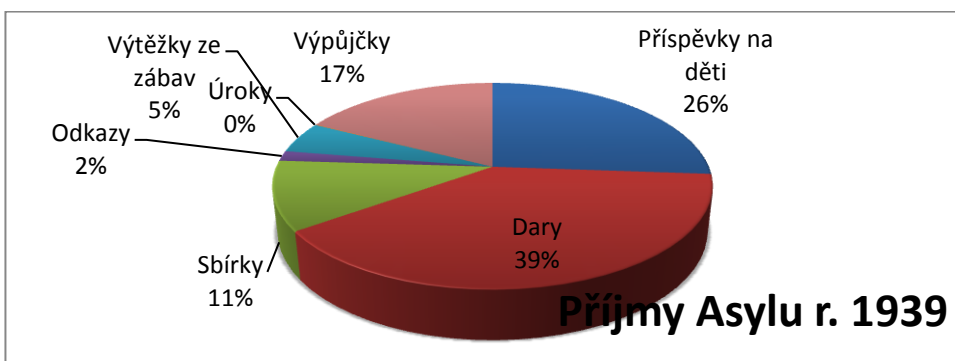
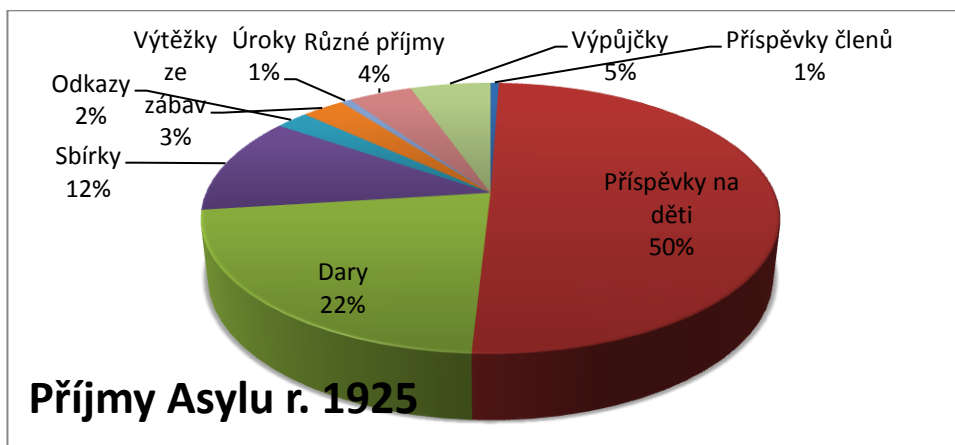
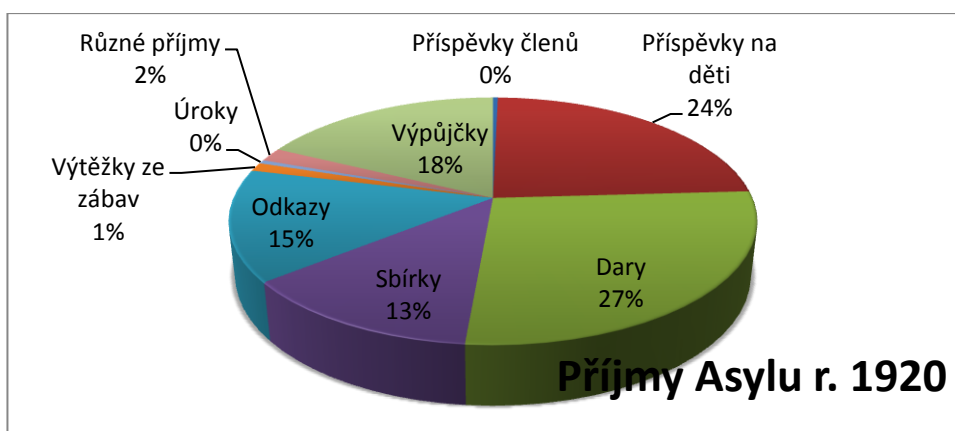
Náklad	K
Požitky personálu	7090
Stravování	14241
Léčení nemocných	2315
Oděv, obuv	4465
Ložní potřeby	132
Nábytek, nářadí nádobí	536
Vytápění	1099
Osvětlení	474
Čištění	409
Mzdy služek	768
Kancelářské potřeby	230
Místnosti a zahrada	13287
Učební pomůcky	727
Rozličné	185

Příjem	K
Úroky z odkazu Marie Zintlové	80
Náhrady stravného	321
Náhrady za zapůjčené věci	24
Prodej nepotřebných věcí	121
Úroky z darů	34
Ošetřovné za chovance	3284

Příjmy Asylu milostného pražského Jezulátka v letech 1920, 1925 a 1929 v korunách

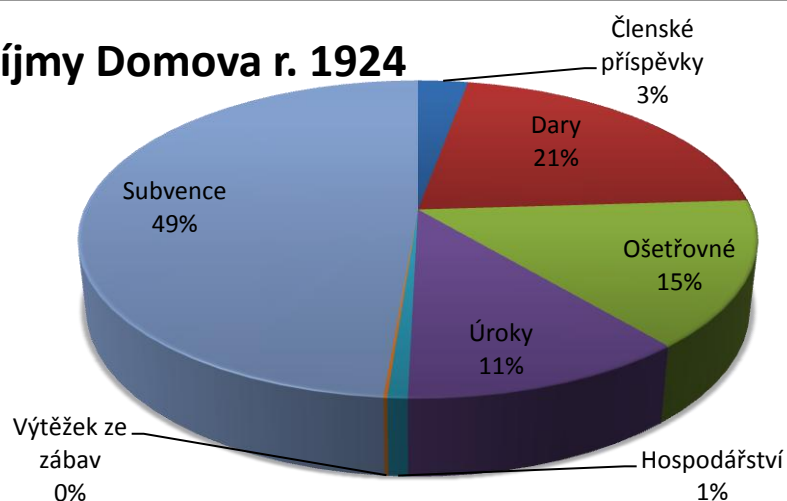
Příjem	1920	1925	1939
Příspěvky členů	682	959	x
Příspěvky na děti	45142	87165	78944
Dary	51935	38311	117875
Sbírky	24397	20182	32752
Odkazy	27798	3836	4817
Výtěžky ze zábav	2150	4945	15000
Úroky	894	1157	204
Různé příjmy	3444	7404	x
Výpůjčky	33738	x	52550
Náhrady za stravné	x	9304	x

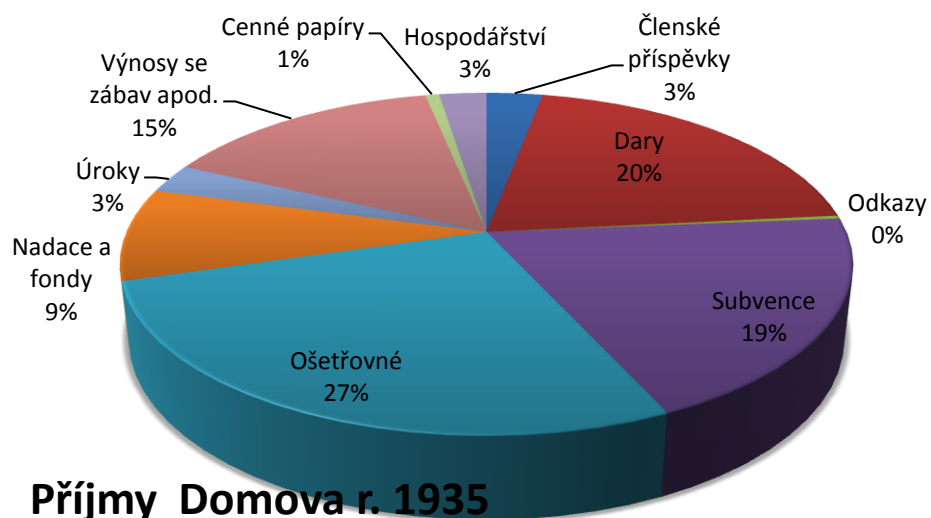
Příjmy Domova pro děti opuštěné a osiřelé v letech 1924 a 1935 v korunách

Příjem	1924	1935
Členské příspěvky	3219	4062
Dary	23939	28147
Ošetřovné	16794	37587
Úroky	13010	3841
Hospodářství	902	3446
Výtěžek ze zábav	165	20360
Subvence	55000	26833
Odkazy	x	400
Nadace a fondy	x	12051
Cenné papíry	x	998

Příjmy Domova r. 1924

Příjmy Domova r. 1935

Morální profil odchovanců městského sirotčince z let 1884 – 1904 v dospělosti

	Muži	Ženy	Celkem
velmi hodní	198	101	299
hodní	39	23	62
pochybní	22	9	31
nehodní	11	7	18
nezvěstní	1	3	4
zemřeli	8	4	12
celkem	279	147	426

Povolání odchovanců městského sirotčince z let 1884 – 1904 v dospělosti

Muži		Ženy	
řemeslník	5	20	provdána
úředník	14	7	krámská
učitel	2	15	švadlena
zřízenec v úřadech a podnicích	17	68	služka
obchodník, příručí	28	3	tovární dělnice
řemeslný/ živnostenský dělník	159	10	u příbuzných
dělník za denní mzdu	13	5	přijata za vlastní
univerzitní student	1	2	v ústavu
učeň v obchodě	5	6	bez zaměstnání
řemeslný učeň	16	4	zemřela
ostatní	7	3	nezvěstná
bez zaměstnání	3	4	ostatní
zemřel	8		
nezvěstný	1		
	279	147	
	426		

Povolání odchovanců městského sirotčince z let 1906 - 1925 v dospělosti

Muži		Ženy	
vyučen řemeslu	79	93	ve službě
vyučen řemeslu, má vlastní živnost	14	13	v obchodě
v obchodě	17	14	švadlena
úředník	27	3	modistka
			má samostatnou
učitel	2	4	živnost
inženýr	2	2	kadeřnice
důstojník	3	17	úřednice
rotmistr	2	2	literární učitelka
			pěstounka v
finanční stráž	3	2	mateřské škole
			vychovatelka v
zřízenci el. dráhy	3	4	rodině
typograf	5	3	ošetřovatelka
posluchač vysoké školy	4	8	ostatní
v učení na řemeslo	18		
ostatní	10		
	189	165	
	354		